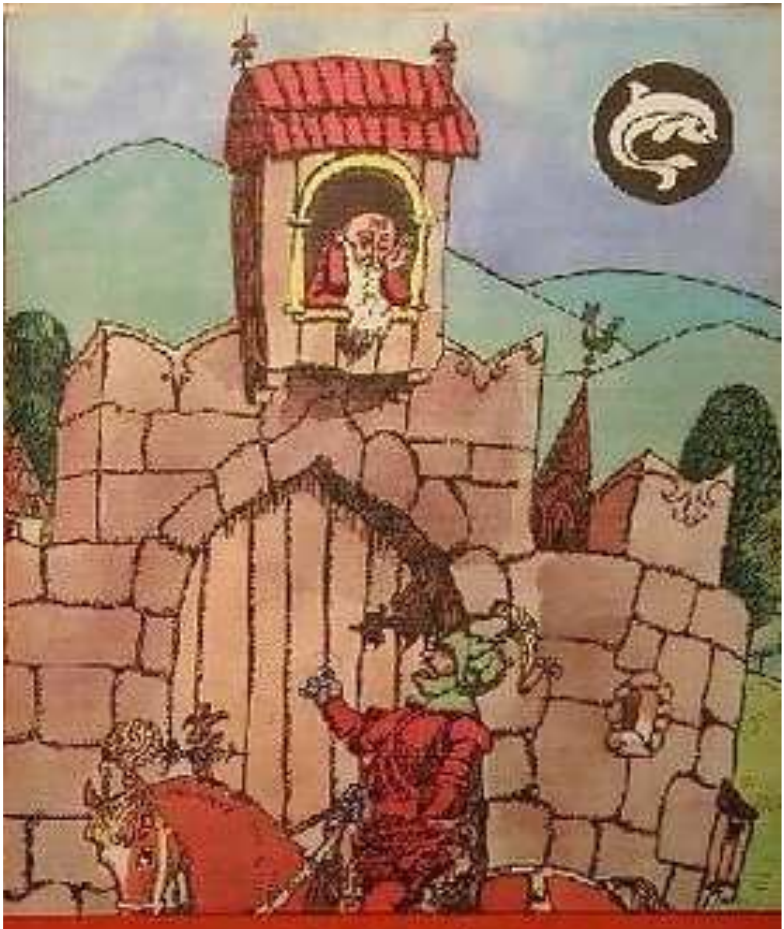

BALOGH BÉNI

SZÉPEN SZÁLLÓ SÓLYOMMADÁR

DELFIN KÖNYVEK

Szerkeszti
RÓNASZEGI MIKLÓS

Előkészületben

FEHÉR TIBOR

NYUGTALAN VÉR

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

BALOGH BÉNI

SZÉPEN SZÁLLÓ SÓLYOMMADÁR

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

SZECSKÓ TAMÁS
rajzaival

© Balogh Béni, 1981

MIÉRT SÍR DARNÓ KIRÁLY?

Azokban a nagyon-nagyon régi időkben, talán kétezer esztendővel is ezelőtt, az egész szépséges Mátra Darnó tündérkirály birodalma volt.

Bükkfából ácsolt hatalmas favára ott magaslott a mai Darnó-hegy tetején. Az erdőkben, a réteken, a patakok mellett számos nyáj legelészett,, s ezek mind-mind Darnó király gazdagságát dicsérték.

Boldog is volt a szálfatermetű Darnó, s jó egyetértésben élt tündöklő szépségű feleségével, Ildikóval…

A mátrai nép tisztelte, becsülte őket. Hamarosan gyermekáldás is koronázta boldogságukat, mert Ildikó királyné egy gyönyörű leánygyermeknek adott életet.

Nagy vigalommal ülték meg a várban e napot, a táltosok pedig a hatalmas, lobogó tűz fényénél a Tarna nevet adták a kisdednek.

Darnó király boldogságát szavakkal leírni nem lehetett!

Ám Tarna születése után éppen három esztendőre vészes hír jutott el a Mátra vidékére. A világhódító Attila hun király lovasai elfoglalták a Duna-Tisza közét, s már a Mátra kies völgyei felé száguldanak.

Darnó király a hírre kürtöket fújatott, összehívta népének férfiait. Bezárkóztak a favárba, és ott várták be a hunokat. Attila király serege bármilyen ügyes és vitéz harcosokból állott, csak a síksághoz volt szokva, nem szerette a hegyeket. Ezért a hun fejedelem megpróbált egyezkedni.

– Felégetem a várat – üzente hírnökével.

– Abból pedig nem eszel – üzente vissza Darnó.

– Akkor körülzárunk majd benneteket, és az éhség megadásra kényszerít – hangzott az újabb hun hírnök szava.

– Három kerek évig is bírjuk az ostromot, van eleségünk bőven… Ti pedig előbb elpusztultok. Majd jön a kemény mátrai tél, itt fagytok meg szellős sátraitokban.

A sok-sok huzavona és makacsság nagy haragra gerjesztette Attilát, a fél világ népeinek meghódítóját. Egy kora őszi napon a számos hun sereg élén maga vezette az ostromot a favár ellen.

A hun lovasok – nem szívesen bár, de leszálltak paripáikról, éles, sőt tüzes nyilaikkal ostrom alá vették a várat.

Hét nap, hét éjjelen folyt a nyilazás, de mindhiába. A tüzes nyilak parazsai nem tudták lángra lobbantani a fa-várat.

Darnó király a legmagasabb torony ablakából nézte az ostromot. És ugyancsak mosolygott.

A hunok ugyanis nem tudták, hogy ő tündérkirály, és várát varázslat védi. Hét nap után szégyenszemre a világhódító hun királynak abba kellett hagynia az ostromot.

– Legyünk hát jó barátok – üzente Attila király. – Meghagyom birodalmadat, királyságodat… Jer sátramba, üljük meg a békekötés ünnepét

Nagy gondba esett Darnó király, mert cselt gyanított. Nem is adott rögtön választ a hírnöknek.

– Mit üzentél a hunoknak? – kérdezte a második napon Ildikó királyné.

– Háromnapi gondolkodási időt kértem. Bár elfogadom a békét, de Attila sátrába mégsem megyek. Valami ravaszságot sejtek.

– Akkor hívd őt ide, s itt kössétek meg a békét – tanácsolta Ildikó.

Darnó király a tanácsot jónak és okosnak találta. Hozzátette azonban, hogy csupán tizenkét vitéz kísérheti Attilát.

A hun király, amikor hírét vette a dolognak, szívesen beleegyezett.

„Legalább megismerem Ildikó királynét, s meglátom, csakugyan olyan szép-e, mint az elfogott mátrai rabszolgáim mesélik” – gondolta a világhódító.

Nagy készület előzte meg a hun király fogadását. Darnó király meg akarta mutatni, milyen gazdag ő!

Attila pedig egy kora őszi délelőttön tizenkét harcosa kíséretében meg is érkezett Darnó várába. Tizenkét ló és ugyanannyi málhás öszvér hozta utánuk az ajándékot! Arany-, ezüstpénzek, karkötők, kösöntyűk, násfák, rubin, zafír, drágakövek és pompázatos szőnyegek lapultak a zsákokban,

Darnó király ennyi kincs láttára bizony szegénynek érezte magát. Felesége, Ildikó királyné, ki egyébként is igen hiú volt, kábult kíváncsisággal s kitörő örömmel szemlélte a gazdag ajándékokat.

– Ó, hunok nagy királya, talán bizony minden kincsedet nekünk adod, hogy békében élhess velünk? – kérdezte meglepett elégtétellel Darnó király.

A fényes, aranypalástos Attila elmosolyodott.

– A dicsekvés nékem nem kenyerem, én a harc embere vagyok… Megmondhatom azonban, hogy Tisza-parti palotámban százszor ennyi kincsem pihen. Indiai bársonyok, kínai selymek végszámra… – És csábító tekintettel nézett Ildikó felé.

A hun király szép, daliás vitéz volt, s ráadásul ennyi kincs tulajdonosa. Nem csoda hát, ha a hiú és nagyravágyó Ildikónak megtetszett.

Három napig mulatozott Darnó király várában Attila. Az estéli táncokat, amiket síp- és dudaszóra jártak, gyakran együtt járta a hun hódító és Ildikó.

Szegény Darnó király azt hitte, csupán udvariasságból táncoltatja annyit a feleségét a vendég.

A három nap eltelte után Attila elhagyta a mátrai tündérkirály várát. Tíz nap múltán pedig – a békekötés értelmében

– a hun had távozott a Mátra vidékéről.

Ne is mondjam, hogy a mátrai nép mennyire örült ennek! Mindenütt nevettek, daloltak, vigadoztak a hírre. Nagy táncos ünnepélyt rendeztek a királyi udvar tündérhölgyei is.

Darnó király hadnagyai, tisztjei társaságában mulatozott.

A nagy vigasság, lakomázás közepette el is feledkezett Ildikóról. Ám másnap, amikor a mámorát kialudta, látni kívánta feleségét.

Az öreg dajka azonban – aki Tarnát nevelte – jelentette, hogy a felséges hölgyet már két napja nem látta az asszonyházban, és ő azt hitte, a lakomán tartózkodott a férfiházban.

Darnó király menten fellármázta az udvart, s kedves hitvese keresésére indult a vitézeivel. Több napon át járták, kutatták a kincses Mátra rengetegeit, hegyeit, völgyeit, ám Ildikó királynéra sehol sem akadtak.

Fáradtan, bánatosan tért haza Darnó király, és sehogy sem értette a dolgot.

Ám amikor hazaért, mindent megtudott.

A favár nagy, kerek udvarán, a pompás szökőkút melletti padon várt rá egy hun vitéz.

– Levelet hoztam tenéked, nagyúr… Attila király udvarából jöttem.

– Tán megint hadakozni akar velem a nyugtalan király? – kérdezte dörmögve.

A hírnök azonban nem felelt.

Darnó király ekkor szétbontotta a levelet.

Rettenetes dolgot tudott meg belőle: felesége, a szépséges Ildikó, önszántából elhagyta, s Attila hun király felesége lett.

A daliás Darnó hiába volt tündér, mégis azon percben hófehérré változott dús, fekete, göndör szakálla.

– Légy átkozott, te hűtlen asszony! – kiáltotta. – Ez az üzenetem!

(Darnó király elkeseredett, átka később be is teljesedett

Ildikón… Attila halála után a hun birodalom szétbomlott, s az özvegy királyné elszegényedve, száműzöttként halt meg a messzi Keleten.)

…Darnó királynak e szörnyű csapás után nem volt más vigasztalása, mint egyetlen, gyönyörű leánya, Tarna.

Nagy gonddal, nagy szeretettel nevelte. Úgy vigyázott reá, hogy még a fúvó széltől is óvta… Elhatározta, sosem engedi férfiember közelébe, nehogy beleszeressen, s így öregségére egy napon elhagyja őt.

Tarna azonban még édesanyjánál is szebb lett! És bár soha nem láthatták – édesapján kívül – férfiszemek, szépségének híre mégis kijutott a vár magas falain túlra is. Elbeszélték a szolgálóleányok meg a belső cselédasszonyok.

Élt ebben az időben, túl a Mátrán egy Bodony nevű avar királyfi. Fiatal volt, deli, és ráadásul nagy vadász. Természetesen ő is hírül vette Tarna tündérkirályleány szépségét. .

Egy alkalommal álruhában a vár alá lopódzott, és nyílvesszőt lőtt Darnó várának asszonyháza elé.

A szépséges Tarna éppen az épület előtti palotakertben sétált, s kíváncsian vette fel az odaesett nyilat.

Nagy meglepetésére a nyíl szárába egy levélke volt rejtve.

„Szépséges, gyönyörű Tarna! – kezdődött az írás. – Te, aki Darnó király leánya vagy, és férfiszem még sosem látott, tudom, nem vagy boldog. Nem is lehetsz, és sosem leszel, mert aki társ nélkül él, az sosem lehet az!… Kérd meg hát atyádat, engedje, hogy meglátogassalak, és megkérjem a kezed. Nem akarlak elcsábítani, nem vagyok olyan rabló, mint Attila hun király volt… de én téged nagyon szeretlek, s ha valóságban nem is, de álmaimban mindig látlak. Ma este itt vagyok a vár alatt. Egy nagy bükkfa lombjai közé rejtezek. Ha hármas madárfüttyöt hallasz az éjben, az az én hódoló szerelmes üzenetem lesz. Hallgass hát reám, beszélj atyáddal… Hű lovagod: Bodony királyfi.”

Darnó király gyönyörű leánya nagy gondba esett… Igaz, még sosem látott férfit, azt sem tudta, mi fán terem a szerelem, de a kedves, hódoló szavak mégis jólestek szívének.

Elhatározta, hogy szól atyjának.

Ám amikor eléje került, mégsem merte a dolgot előhozni.

De este titkon kiült az ablakba, meghallgatta a bükkfa lombjai között felhangzó hármas madárfüttyöt, Bodony királyfi szerelmes üzenetét.

Öreg dajkájának feltűnt a dolog, s még azon este kifaggatta a leányt.

– Hát ez bizony nagy baj! – sóhajtotta az öreg néne. – Mert téged atyád sosem akar férjhez adni, amiért édesanyáddal így járt.

– Egyedül nem lehet az ember boldog – ismételte Tarna királykisasszony Bodony királyfi szavait. – És én nem hagyom el atyámat soha! Majd idejön Bodony, s a Mátra királya lesz!

Az öreg dajka ismét sóhajtott.

– Édes-kedves tündérleány, atyád ebbe úgysem egyezik bele… Vesd ki hát Bodony királyfit a fejedből! Különben is sosem láttad. Talán meg sem tetszene, ha megismernéd!

– De olyan szépen ír! – ábrándozott a leány.

Tarna attól kezdve, a dajka intelme ellenére is, minden este az asszonyház ablakában: ülve hallgatta a „szerelmes” madárfüttyöt…

Egy este azonban nem bírta tovább. Álruhába, férfigúnyába öltözött, és kiszökött a várból.

Bodony királyfi boldogan ölelte keblére a bükkfalombok között.

– Menjünk innen, mert végünk lesz, ha atyám meglát!

– Menjünk – bólintott Bodony, majd szemben a várhegygyel, a másik csúcsra kapaszkodtak föl, s ott beszélgettek boldog szerelemben.

Már a harmadik este találkozott titkos kedvesével Tarna, amikor Darnó király véletlenül belepillantott mindenlátó tükröcskéjébe.

Tarna, a világtól elzárt egyetlen leánya, a szomszédos Bodony királyfi karjai között pihent.

– Ó, szerencsétlen leány! Feltámadt benne anyja gonosz vére! – kiáltott dühödt fájdalmában.

Másnap pedig magához hívatta, s kemény hangon ráparancsolt:

– Ha még egyszer meglátlak e csavargó vadászkirállyal, mindketten a halálé lesztek!

Nagyon megijedt erre a szegény, szerelmes szívű Tarna.

Nem is ment sokáig Bodony felé sem.

Egy napon azonban a szerelem annyira hatalmába kerítette, hogy a kegyetlen atyai tilalom ellenére is kiszökött a várból, majd a szemközti hegyen találkozott az avar királyfival.

A király bizony már nem is gondolt arra, hogy leánya még egyszer találkozni mer a fiúval. Ahogy azonban véletlenül megint belepillantott a mindenlátó kis tükröcskéjébe – meglátta őket, s szörnyű mérgében így kiáltott fel:

– Átkozott leány! Pusztulj hát, ha hiába az atyai szó! – Dühében leakasztotta a falon függő varázsíját, és megcélozta vele az engedetlen leányt.

Abban a pillanatban rettenetes dolog történt!

A szemközti hegyen vad morajlás támadt. Tarna királykisasszony Bodony királyfival együtt kőszikláva változott.

Ne is mondjam, hogy Darnó király már a következő pil-

lanatban megbánta szörnyű tettét. De már későn!

Darnó király keserves bánkódások közepette még azon esztendőben sírba szállott…

De szerencsétlen, balsorsú lelke ma sem nyugszik. Csendes, holdvilágos estéken, amikor a kincses Mátra-vidék lakói nyugovóra térnek, láthatatlanul, de ott bolyong a kőbálványok között, és sír, sír keservesen.

A kis erdei manók, akik szintén ilyenkor járnak-kelnek az erdők mélyén, nagy részvéttel kérdik tőle: mit keres?

– Leányom keresem, a kővé váltat… Siratom kedves lányomat, őt keresem, és sírok, sírok…

A Darnó-hegy alatt ma is ott folyik a csendes Tarna-patak, és a kőbálványt sok idegen megbámulja. A síró Darnó király nevét nemcsak a hegy, hanem Sirok falu neve is őrzi.

DEÉDES ÉS NEKESE

Hol volt, hol nem volt, valaha mégiscsak volt, több mint ezer esztendővel ezelőtt egy nagy hun birodalom a Duna-Tisza közén. A messzi földön híres Attila uralkodott fölötte. Ez a világhódítónak nevezett fejedelem egy szép napon elhatározta, hogy unokatestvérét, Deédest, az úzok királynőjét, az ázsiai Ordos városából, a Hangun (Hoang-ho) folyam mellől a Tisza vidékére hívja. Az úz törzs feje még leánykorában elnyerte az aranyasszony megtisztelő címet, mivel a harci játékokban a legelső lett.

Hun szokás szerint az ilyen kiváló lánynak joga volt három vőlegényt önmagának kijelölni… Választása a széki hun vezér Marosra, a magyari vezér Eszékre és Nekesére, az úz kovácsok hatalmas erejű tárkányára, főbírájára esett.

Tudta Attila, ha Deédes aranyasszonyt hívja, akkor a három vőlegényjelölt is követi…

Három álló éven át nyargalt a hetvenhét vitézből álló lo-

vas küldöttsége, akik a nagy hun király üzenetét vitték, amely így hangzott:

– Tiszteltetem híres-nevezetes Deédes unokahúgomat, az aranyasszony címet viselő úz királynőt, és szívesen látom egész népével a Duna-Tisza mentén… Csudás, selymes fű terem itt, a vizek halakban bővelkednek, az erdőségek pedig számos, fényes szőrű vadat rejtenek.

Deédes királynő, a szépséges leány, megtanácskozta az üzenetet mindhárom vőlegényjelöltjével.

Nagy örömmel fogadták azok a tervet, különösen Maros és Eszék, a két kalandvágyó és harcra szomjas vezér.

– Én nem dicsőséggel, de békés munkával akarom a kezed elnyerni – válaszolta Nekese, az úz főbíró. – Ám én is követlek, hiszen még nem dőlt el a kezedért folyó küzdelem.

Így történt, hogy a három vőlegényjelölt és az úz királynő összes népével, jószágával felkerekedett a kínaiak szomszédságából, s meg sem álltak a Duna-Tisza közéig.

Attila szíves örömest fogadta be őket birodalmába, mivel éppen a római császár ellen készült hadba szállni.

Maros és Eszék hamarosan vele is tartottak, hiszen dicsőséget akartak, vitézi hírre vágytak.

Ám Nekese nem ment.

– A világ meghódítását, a népek leigázását igazságtalannak tartom. Én nem megyek veled, hiszen úgyis eredménytelen lesz a küzdelmed.

Nagy haragra gerjedt erre a hódító nagy király, s ha Deédes úz királynő nem könyörög neki, Nekesét menten lenyakaztatja.

– Csak visszatérésemig függesztem fel halálos ítéletedet – jelentette ki Attila Nekesének. – Kegyelmet akkor nyersz, ha vesztettem.

Hosszú évek után tért vissza a messzi Nyugatról a hun had.

Maros és Eszék elesett a kegyetlen csatában… Attila

nem vesztett ugyan, de győzelmet sem aratott. Így az úzok főbírája, Nekese, kegyelmet kapott. Miután pedig sem Maros, sem Eszék nem éltek már, így Nekese versenytársak nélkül maradt, és elnyerte Deédes úz királynő kezét.

Három hétig tartó pompás lakodalmat tartottak Attila fából épült, csudálatos szegedi palotájában. Deédes és Nekese a világ legboldogabb emberei voltak. Ám nem sokáig.

Az történt ugyanis, hogy a világhódító hun király váratlanul meghalt. Mély gyászba borult a hun birodalom, s a pogány papok, a sámánok elhatározták, hogy a nagy királyt hármas koporsóba, a Maros torkolatához temetik. Ezért Attila felesége, Réka királyné, miután Maros vezér aranykoporsója, Eszék vezér ezüstkoporsója Deédes úz királynőre, a menyasszonyra szállott, tőle vásárolta azt ugyanannyi aranyért és ezüstért.

Nekese pedig, mivel hun szokás szerint ő is előre elkészíttette magának csodálatos vaskoporsóját, azt Attila nagylelkűségéért, a kegyelemért hálából ajánlotta fel.

A világhódítót nagy-nagy gyászpompával eltemették.

A koporsóért kapott arany és ezüst Deédest és Nekesét mérhetetlenül gazdaggá tette! Mindenki irigyelte őket, de nyugodtan mégsem élhettek.

Ebben az időben ugyanis a sámánok, a hunok papjai, azt a kegyetlen határozatot hoztak, hogy minden hunnak és a velük rokon népeknek, akik csak tudnak Attila sírjáról, viszsza kell térniük Ázsiába, a messzi földrész belsejébe.

Deédes aranyasszonynak és Nekese főbírónak is menni kellett volna a többiekkel. De ők maradtak!

Annyira megszerették a Duna-Tisza közét, az aranysárga rónaságot, a Mátra és a Bükk erdő borította bérceit, hogy nem tudtak elszakadni tőle.

Ezért az egyik sötét éjjel kevés lovas kísérővel és a sok kinccsel elszöktek a többiektől… Nagy vihar volt éppen, amikor tizenkettedmagukkal átúsztattak a megáradt Tiszán.

Ezután is csak lopva, nagy-nagy titokban mehettek tovább, mert attól tartottak, hogy az avarok, a hunok szövetségesei elárulják őket. Hetekig a Tisza-parti mocsarakban bolyongtak, s majd hosszú éjszakai lovaglás után egy kora hajnalon elérték a Bükk mészkősziklás vidékét.

Itt a hatalmas kövek között örömtüzeket gyújtottak, és pompás lakomát csaptak.

– No, kedves férjem, ezután ez a szép Bükk-vidék lesz a mi hazánk! – mondotta Nekesének Deédes aranyasszony, az úzok elmenekült királynője.

– A magunkkal hozott kincset azonban nem harcra, hódításra, hanem békességes munkára használjuk fel – tette hozzá Nekese.

– A hódítás veszedelmeket hoz, pusztulást a népekre. Íme, Attila király sorsa is ezt példázza – bólintott Deédes.

Ezután hét napig bolyongtak még a vadonban, amikor végre eljutottak a Bükkön túl, a mai Bükkhátra… Dimbes-dombos, bokros terület volt ez. Csacsogó vizű kicsiny patakjaiban pisztrángok úszkáltak, cserfaerdeiben őzek és szarvasok tanyáztak. Halászhattak, vadászhattak itt az úzok!

Ám Nekese nem elégedett meg ezzel. Vasat keresett. Talált is a mai Csernely-patak völgyében eleget, ahol aztán nemsokára kicsiny vasolvasztókat és kovácsműhelyeket létesített. Ám a pompás vasból csak munkaeszközöket, kapát, kaszát, baltát kovácsolhattak a népei. Így parancsolta nekik.

Az úz kovácsok híre hamarosan messzi földre elterjedt…

Ám Deédes arany asszony sem volt tétlen!

Ügyes kezű fehérnép volt, hát szőni-fonni tanította a lányokat, és az asszonyokat… Bizony, az ő vásznai is híresek lettek!

Deédes és Nekese házasságából pedig sok szép gyermek született, akik a hosszú évek során benépesítették a Bükkhátot. A fejedelmi pár nevét pedig mind a mai napig

két bükkháti község – Dédes és Nekézseny – őrzi.*

SASKŐ

Több száz öreg esztendőkkel ezelőtt a harcias, nomád kunok még az ázsiai síkságokon tanyáztak… Pásztorkodtak, halászgattak. Maga a kun király leánya, a szépséges Csuringa is gyakran lement a nagy, lusta folyamok partjára az ezüst pikkelyes halakban gyönyörködni.

Egy alkalommal egy vén gepida rabszolgát látott, aki éppen egy gyönyörűséges szép aranyhalat fogott. A királyleánynak megtetszett, és tüstént magának követelte a halat.

– Te királyleány vagy, kincsed temérdek. Nekem csak ez az aranyhalam van. Ha eladom, enyhítek nyomorúságomon – felelte az agg.

– Ne feleselj! – toppantott dühösen Csuringa. – Add ide menten, különben fejed vétetem!

Mit tehetett a szegény rabszolga? Bizony csak azt, hogy fájó szívvel bár, de odaadta a tündöklő aranyhalat.

– Ó, bárcsak egy sas vinne el feleségnek! – átkozta meg a gőgös királyleányt, aki elfutott az aranyhalacskával.

És akár hiszitek, akár nem, alig ért a leány a palota elé, hát csak lecsapott rá a kék magasból egy óriási sas, és se szó, se beszéd, szépségesen elrabolta.

Hiába könyörgött neki a királyleány, bizony hajthatatlan volt, s meg sem állt vele a saskirály birodalmáig. Ez a különös ország a Mátra hegység legnagyobb csúcsán, egy sziklán

---

* E mondai történet magvát Paál Zoltán ózdi kohász állítása szerint egy Szalaváré Tura nevű szovjet katonától hallotta. Tura a magyarokkal rokon manysi nép fia volt, hajdani sámánok ivadéka. Szombathelynél hősi halált halt — de e monda megőrzi nevét az örökkévalóságnak

terült el. Itt a hatalmás szálfák között, vastag aranyszálakból font óriási fészekpalotában lakott a saskirályfi apja…

Az ifjú nagy tisztelettel köszöntötte mátkáját a palotában, s másnap a Mátra összes állata jelenlétében megtartották a lakodalmat.

Hiába volt azonban a fény, a pompa, a sok-sok finom őzés szarvashús, csak bánat fátylazta be Csuringa szép orcáját Sajnálta távoli sík hazáját, édesanyját, édesapját… Bizony százszor is megbánta már, hogy erőszakkal elvette a rabszolga halát

„Az ám, de hová tűnhetett az arany halacska?” – jutott egyszer az eszébe.

Bizony nem tudhatott róla, pedig különös dolog történt vele!

Mert amikor Csuringa – elrablása perceiben – elkeseredetten tépte a sas tollait, hát csak kiesett a halacska a kezéből, s biz' az belepottyant egy tóba. Hideg, nagyon hideg volt ennek a vize. De a halacskának éppen ez kellett! Megrázkódott, csapkodott, és abban a minutumban deli legénnyé változott.

A napkeleti királyfi elvarázsolt fia volt ez a kis halacska, aki mindaddig hal maradt, míg csak egy jéghideg tóba nem pottyantotta valaki.

– Köszönöm, jótevőm! – kiáltott fel a napkeleti királyfi, amikor kiúszott a partra. Bizony sejtelme sem volt, ki lehetett a jótevője. Mégis nagy öröm szállta meg a szívét, s menten megindult az apja országa felé. Hát amint ment, mendegélt, egyszer csak Buringa kun király országába ért.

Nagy gyászt és szomorúságot talált ott. Hamarosan meg is tudta az okát. Csuringát, a szép kun királyleányt egy kőszáli sas elrabolta. Bár tudnák, hogy hová vitte.

Egyik napon a napkeleti királyfi a nagy, lusta folyam partján üldögélt. Éppen arra jött az öreg rabszolga.

– Te aranyhal voltál! – kiáltott rá nagy meglepetéssel.

– Honnan tudod? – ámult el a fiú.

– Megismertelek a szemedről. Én halásztalak ki.

– Köszönöm, öregapám – szólt hálásan a napkeleti királyfi. – Kérj tőlem, amit akarsz.

– Ha módodban van, válts ki a rabszolgaságból — kérte a vén.

A napkeleti királyfi azon nyomban felkereste a bánatos kun királyt. Buringa nem is sejtette, hogy ez a rabszolga átkozta el a leányát. Így hamarosan megadta a vén rabszolga szabadságát.

Az öregember szabadulása örömére mindent elmondott Csuringáról.

– Szép leány, bár kicsit gőgös. A rabság azóta bizonyára megszelídítette… Ha azonban szép feleséget akarsz, menj utána… Nagy messzire innen, túl a Kárpátok hegyláncain, túl az avarok rónaságain emelkedik a Mátra hegy. Ott egy nagy sziklán, aranyfonál fészekben lakik a saskirály fia. Nála raboskodik a szépséges Csuringa. Vezess oda hadat, ostromold meg a Mátrát. De ügyesen ám, különben megszöktetik a leányt!

– Köszönöm a jó tanácsot, öreg bölcs, de miként vihetem mindezt véghez?

– Gyorsak a kun lovak, hamar odaérnek. Csak vedd rá Csuringa apját, Buringát, az útra. És hogy sikered biztos legyen, adok neked egy varázsnyilat. Ha jó lövő vagy, ezzel könnyen eltalálod a saskirály fiát… Mert ekkor, és csakis ekkor, lesz tiéd a szépséges Csuringa.

Ennyit mondott a furcsa öreg, majd lépteit a déli tenger felé irányította. A napkeleti királyfi pedig lóhalálában futott Buringa kun királyhoz.

A nagy bánatba, beleőszült király hitte is, nem is a dolgot. A nép vénei azonban azt tanácsolták neki, fogadja meg az ifjú szavát, hiszen úgyis gyengék már az itteni legelők, s az avarok rónáin bizonyára dúsabbat találnak. Onnan pedig

már csak egy ugrás a Mátra, s ki lehet szabadítani a királyleányt.

Így történt aztán, hogy Buringa kun seregei átkeltek a lomha, lusta folyókon, megmásztak a Kárpátok hágóit, s egy szép tavaszi napon az avar rónán állottak.

Az avarok királya szívesen fogadta őket, mert a mátrai sasokra nagyon haragudott.

– Selyemszőrű bárányaimat, gyönge lábú borjúimat gyakorta elragadják – mondotta.

A napkeleti királyfi nagy sereg élén megtámadta hát a Mátrát. A sasok eleinte fittyet hánytak a kun lovasoknak. Azt gondolták, nem mernek azok a hegyre jönni… Ám a kunok nyilai gyorsak és élesek voltak, messzire eljutottak.

– Más országba kell repülnünk – jelentette ki apjának ijedten a saskirályfi.

Amikor már annyi kun nyíl suhogott a levegőben, hogy a napot is beárnyékolták, karmai közé kapta Csuringát, hogy megszökjön vele az ostromlott sasbirodalomból.

Bármilyen gyorsan is repült, a napkeleti királyfi varázsnyila utolérte… Sebzett szárnnyal, összenyilazva hullott a nagy szikla alatti mohaszőnyegre.

Csuringa, a kun király szépséges leánya, ájultan hanyatlott melléje. A napkeleti királyfi odavágtatott, felemelte az ájult leányt, s királyi apjához vitte.

Könnyes lett az ősz király szeme, hogy gyermekét újra a karja között tarthatta.

Nem telt belé egy óra sem, eszméletre tért a szépséges Csuringa.

– Köszönöm, atyám, hogy megszabadítottál! – rebegte, hálásan.

– Ne nekem köszönd! E daliás legény nyila hozta meg szabadulásodat! – És a napkeleti királyfira mutatott.

Ne is mondjam, hogy a két fiatal azon minutomban megtetszett egymásnak.

Buringa király örömmel látta ezt, és a hetvenhetedik napon hét országra szóló lakodalmat tartott a kék hegyek alatti szelíd dombokon.

A nagy, kőszáli sasok azonban örökre elhagyták a Mátrát, csupán a Kékestető közelében levő öreg szikla, a Saskő őrzi az emléküket.

A KETEL-PATAK HELYE

A sereg hosszan, elnyúlva haladt az ismeretlen tájon. A harcosok nem siettek.

Volt a nomád lovasoknak mit nézniük!

Jobbra kisebb-nagyobb hegyek, tele sűrű, tömött, pompás, zöld erdővel.

Balra hatalmas, végeérhetetlen síkság, amelyet két gyors vizű folyó fogott közre.

Árpád úr, a törzsek vezérlő fejedelme, megállította lovát.

– Lássátok, vitézek! – mutatott körül a tájon. – Íme, kitárult előttetek Attila öröksége… Ugye, szép?

– Csudálatos! – mondották többen is.

– Nem jöttünk hát hiába. Itt mindene meglesz népeinknek – folytatta tovább a fejedelem. – Az erdőben gyors lábú vadak, a folyamokban ezüst pikkelyes halak… És a füvek! Barmaink, lovaink bőséges legelőket találnak.

A vezérek példájára megállt a sereg is.

– Vajh, miért álltunk meg? – kérdeztek itt is, ott is.

– Árpád úr gyönyörködik Attila nagy királyunk örökségében – szállt szájról szájra a hír.

Egy virgonc lovas, alig tizenhat éves, ért vissza a sereghez, szinte kiáltva, hogy a kéklő hegyláncok egyikén – amelynek alakja levert sátorhoz hasonlít – földvárat talált… Még meleg volt a hamu, némely részén a tűz is parázslott. Nemrég mehettek el onnan.

A sereg teljesen megállt, a szekerekről lekerültek a sátrak. S amikorra eljött a dél, már füstcsíkok szállongtak az ég felé a honfoglalók táborhelyei körül.

Árpád és a vének tanácsa úgy döntött, napokig itt maradnak. Meghajtják a közeli erdős dombokat, hogy újra legyen elég vadpecsenye. Holnap pedig a dombok alatt zúgó, gyors vizű folyót halásszák végig, hiszen halra is szükség van már.

Ebéd után pedig, már közel az alkonyathoz, előkerültek a fakupák, hogy a tejből erjesztett italokkal megtöltsék azokat.

Bizony senki sem kérette magát, a sok pecsenye s más egyéb falatok után jólesett az ivás.

Már erősen alkonyodott, midőn ama virgonc fiatal legény, ki ide-oda száguldott lovával, olyan hírrel jött, hogy a közeli folyó igen zavaros. Áradt.

Szerinte azon halászni nem lehet, sőt rajta átgázolni is bajosan.

A vének csak mosolyogtak ezen, hiszen a mögöttük hagyott nagy hegyeken túl, országnyi területeken kígyózó nagy folyamok vizén is átúsztattak már. Éppen ezen a keskeny folyón ne tudnának?

– Hiszen ez nem is folyó, inkább csak patak! – szólalt meg a középkorú Ketel vezér.

– Valóban nem széles, Ketel bátyám – így a virgonc lovas. – De úgy látom, mély, és igen gyors!

– Értesz is te ehhez, gyerek! – legyintett Ketel.

– Nono, csak ne becsüljük le e gyermeket – szólott bölcsen Árpád, majd hozzátette: – De mondok én egyet, s kettő lesz belőle.., Próbáljátok ki, vajon ki tud kettőtök közül hamarább és könnyebben átúsztatni rajta!

A vének – kik a fejedelem sátra körül üldögéltek – kissé furcsállták a dolgot.

– Fejedelmünk s Árpádunk, meggondoltad ezt? – szólott az egyik. – Hiszen ez a fiú még valóságos gyermek! Kár

lenne neki a hullámokban pusztulnia.

– Hát értem nem lenne kár? – hetykélkedett Ketel.

– Vezér uram, immár élemedett ember vagy. Kenyered javát már megetted… De e gyermekre talán nagy jövő, még hadvezérség is vár!

Árpád fejedelem összeráncolta homlokát, majd így szólott:

– Kérdezzük meg a gyermek atyját, ha ő beleegyezését adja, ám legyen!

A gyermek atyja, az öreg Tar, a vadászok főmestere, szívesen beleegyezett.

– Fiam nemcsak virgonc, hanem bátor gyerek is. Ráadásul kitűnő lovas! Nincs hát okom a félelemre. Én azonban nem kényszerítem. Ha neki kedve van e vitézi dologhoz, lelke rajta!

A virgonc ifjú lovas pedig kapva kapott az alkalmon.

Még nem volt vége az alkonyatnak, amikor a vezérek, élükön a fejedelemmel, a mai Bodrog partjára vágtattak.

A folyó sárgán, szennyesen zúgott, megáradt hullámai faágakat, hatalmas fűcsomókat, elhullott vadakat sodortak magukkal.

Árpád fejedelem bánta már, hogy ilyen dolgot talált ki. Ám kimondott szavát már vissza nem vonhatta.

Ketelt s az ifjú Tart pedig egyformán szerette.

– Kezdődjön hát! – adta ki a parancsot.

A két lovas pedig a parthoz állt, majd a fejedelem intésére egyszerre ugrattak bele a zúgó folyam szennyes hullámaiba.

Az asszonynép nem mehetett oda, de hangos jajveszékelésük egészen idáig hallatszott

– Mindketten odavesznek, jaj, jaj! – sikongatták itt is, ott is. – Még ilyet kitalálni!

A két ló pedig elszántan úszott a gyors habok között.

Néha el-elsüllyedtek, olykor csupán csak a lovasok sü-

vege látszott. De aztán újra kiemelkedtek, és haladtak tovább.

Hamarosan vége lett a szürke alkonyatnak, s az este sötétje szállt a víz fölé.

– Fáklyákat gyújtani! – parancsolta Árpád.

Pár perc múltával hatalmas, öles lángok világítottak a folyó jobb partján. De balra már nem terjedt át a fény. Eltűnt a két lovas, talán mindörökre.

Nem tudta bizonyosan senki, mi lesz a végük. Mégis remélték, hogy szerencsésen átjutnak. Azt, hogy ki ér át előbb, nem lehetett megállapítani, ezért Árpád azt ajánlotta, hogy ha csak lehet, még ma térjenek vissza a táborba.

– No, kölyök, élsz még? – kiáltott a habok fölött prüszkölve úsztató Ketel.

– Élek, bátyám, de látom, te is!

– Mindjárt a parton leszek! – kiáltotta fölényesen Ketel.

– Én már ott is vagyok – hangzott a fiú felelete, majd valóban kikapaszkodott a partra.

– Ördög, pokol! Ki hiszi ezt el? – hörögte Ketel. – Még ma visszamegyünk, s aki előbb ér oda, az a győztes!

– Miként azt Árpád urunk mondta! De én már fordulok is! – szólott boldogan a fiú, majd beleugratott a habokba.

Nemsokára Ketel is elérte a túlsó partot, s máris indult visszafelé. (Az, hogy becsapja a fiút, s a vízben visszafordul-jon, eszébe sem jutott. Ketel rátarti ember volt, de szilárd, egyenes jellemét az egész sereg ismerte.)

A ló egy ideig lendülettel úszott, de amikor a folyó közepére ért, váratlanul nagyot prüszkölt, és ledobta gazdáját a hátáról. Hiába próbált az a sörényébe kapaszkodni. Az erős paripa addig rúgott, kapálódzott, amíg csak meg nem szabadult Keteltől.

– Átkozott jószág! Leszúrlak, ha kijutok innen! – hörögte elkeseredetten Ketel, majd nehéz fegyvereit egytől egyig a hullámokba dobta, hogy úszni tudjon.

Ezalatt az ifjú Tar a túlsó partra ért, ahol kitörő éljenzéssel fogadta a fáklyafénynél várakozó nép.

– Hol hagytad Ketel bátyád? – kérdezte Árpád az ifjút.

– A túlsó part előtt – felelte a fiatal legény.

– Bizonyára ott éjszakázik – mondotta valaki.

Árpád nyugtalanul járt fel s alá a parton. Furcsállta a dolgot, hiszen jól ismerte Ketelt. Tudta, megkísérli a lehetetlent is. Igen bánta már, hogy ezt a könnyelmű játékot kitalálta.

– Legföljebb lemaradt – vigasztalta magát később. – El kell ismernie a fiú elsőbbségét.

Hamarosan azonban nem várt fordulat következett be. Ketel lova, gazdája nélkül, nagy nyihogással kapaszkodott ki a partra.

– Ketel a folyóba veszett! – kiáltott fel nagy fájdalommal a fejedelem.

Hamarosan híre ment a seregben a szomorú esetnek. S noha Ketel családtalan, magányos ember volt, mégis sajnálta mindenki.

Árpád pedig szívében nagy bánattal kérte a táltosokat, hogy imádkozzanak Ketel hullámsírba veszett lelkéért.

A fehér szakállú, hosszú ruhás, vén papok hatalmas tűzhet gyújtottak, hogy engesztelő áldozatot mutassanak be az égnek.

A délelőtt még nagy-nagy örömben úszó sereg fölött eluralkodott a bánat.

– Rossz jel – mondotta aggódva az egyik vén. – Nagy veszedelem előtt állunk.

Amikor már a leölt ló utolsó darabja is a tűz martalékává lett, igricek kerültek elő, akik dalba szedték Ketel vezér szomorú lovaglását a hullámokon.

Bizony sokan sírtak. Még a férfiak közül is…

Hanem amikor már a vezérek a halotti tort akarták elrendelni, a tábor külső őrei közül az egyik vitéz félájult, elázott

embert vonszolt a nagy tűz mellé.

– A parton találtunk reá. Talán még él – szólott.

– Hiszen ez Ketel! – kiáltott fel boldogan valaki. Hatalmas kavarodás támadt erre! Mindenki látni akarta.

Végül is a fejedelem sátrába vitték. A lobogó fáklyák fényénél hamarosan bebizonyosodott, hogy az ájult ember csakugyan Ketel, aki ló nélkül, egyedül úszott át a zavaros, megáradt folyón. A táltosok és a belső szolgák azonnal gondozásba vették a vezért, a még nem volt éjfél, amikor magához is térítették.

– Hű Ketelem, derék vitézem! Hát vége a fürdésednek? – szólott nevetve, de nagyon boldogan a fejedelem.

– Igen, Árpád uram – szólott a vezér. – Gőgös voltam, a fiút lekicsinylettem; Pedig ő lett az első! Hét pompás jószágot ajándékozom neki! De gonosz lovam levetett hátáról, s ezért kényszerültem küszködni egyedül a habokkal. Ó, gonosz jószág, kardommal szúrlak le!

– Már megtettük, kedves Ketelem! Az ő teste lett az égő áldozat, amelyet érted gyújtottunk!

– Köszönöm, fejedelmem!

– Én is bátorságodat! Lám, ilyen kis „patakok” vannak Attila nagy királyunk földjén! – szólott nevetve Árpád.

– Légyen hát e folyóvíz neve Ketel patakja – mondotta az egyik vén.

– Ha Ketel is úgy akarja – felelt rá mosolyogva a fejedelem, majd később hozzátette: – És hogy bátorságodnak örök emléke legyen, a környéket a legközelebbi vízig mind-mind neked adom.

Így kapott nagy földet Ketel vezér… A helyet pedig, ahol a folyón átjutott, Ketel-patak helyének, később, a vezér halála után, Pataknak nevezték.

És mivel a folyó partján épült hely, melynek később vára is

lett, a kiáradt folyóvíztől gyakran sáros volt, elnyerte a Sáros előnevet is.

A jobb parton a vár körül nagyobb község keletkezett, ez lett Sáros-Nagypatak, a bal parton jóval kisebb falu épült, ez pedig Sáros-Kispatak.

Később a két névből keletkezett az immár napjainkban is használt *Sárospatak*…

A KOZÁKOK VAJDÁJA

A közelgő ősz aranyló színei átfestették a keskeny völgy felett elhúzódó tölgyerdők lombjait.

A sárga pompát csupán az élénkpiros somfabokrok csoportjai szakították meg, melyek mintha csak az ősz szőnyegére hullajtott hatalmas vérfoltok lennének…

Ilyen és ehhez hasonló gondolatok jártak a kozári nemzetség fiatal vajdájának, Benefiának dús sörénnyel övezett fejében, miközben elnyúlt a patakparti puha fűvű réten, s a kies tájban gyönyörködött.

Nem messze tőle két fegyverhordozó szolgája üldögélt, immár napok óta arra várva, hogy megkezdődjék a Mátra hegység erdeiben a szarvasbőgés.

– Valóságos földi Paradicsom ez a táj, ahogy az új hit papjai mondanák – fűzte tovább gondolatait a vajdafi. – Vadászik, halászik, állatokkal bíbelődik itt kozári-magyari népem, kiket ősatyám, a dicső Edő e helyre vezetett.

A langyos, kellemes, kora őszi levegő elálmosította. Magában azt kívánta: bárcsak napokig ne hangzana még fel a szarvasok elnyújtott bőgése, ami gyors elhatározásra készteti a vadászt, ha pompás agancsú szarvasbikát akar lenyilazni.

Hirtelen azonban lódobogás zaja verte fel álmodozásából. Akaratlanul is felült.

A rétre vezető úton egy lovas hírnök alakja magasodott a

fakuló füvek fölé.

– Héj, fiúk! Hol találom uratokat? – hangzott fel élesen, türelmetlenül a kérdés.

– Ímhol pihen – mutatott a vajda felé az egyik fegyverhordozó.

A lovas gyorsan megsarkantyúzta paripáját, majd a mutatott irányba ugratott.

A jövevény magyar süveget, német mellvértet viselt. A kardja hosszú és egyenes volt. Már messziről látszott, hogy valami nagyúr hírnöke lehet.

– Köszöntelek, kozárok vajdája! – szólott harsányan, amint Benefia közelébe ért. – István úr fejedelmi udvarából jövök hozzád!

A magas, szép szál, fiatal vajda fürkészve nézte végig a lovast.

– Mit kíván tőlem István úr? – kérdezte később morózusan s erősen bizalmatlanul.

– Látni óhajt, nagy jó uram… Keresd fel őt Esztergomban mihamarább. Lehetőleg még a tél beállta előtt.

A fiatal vajda hátán akaratlanul is végigfutott a hideg. Pedig nem volt félős ember! Birkózásban, nyilazásban, cselvetésben, lovaglásban, sőt még a gerendaemelésben is első volt. A madarat röptében, a vadat futtában eltalálta nyilával.

De István úr fejedelmi udvarától tartott!

Mozgalmas gyermekkora jutott az eszébe, amikor sikeres vadászatok után valamelyik forrás mellett vagy egy nagy kő tövében hatalmas tüzet gyújtottak, és a fehér szakállú táltos, a vén Sordély kiáltozásai közepette feláldoztak egy harmadfű csikót!

Nagy lakoma, tánc, majd napokig tartó nyilazóverseny követte az ősi szertartást.

Úgy hírlik, István úr mindörökre véget akar vetni az ilyesminek.

Való igaz, mostanában már nem áldoznak lovat. De ki-

sebb állatokat titkon, a tilalom ellenére is elégetnek.

Ő nem törődik ezzel. A fontos, hogy békességben éljen a nép. A nyugtalan István mindezt nem érti.

– Mit mondjak István úrnak? – zavarta meg gondolatait a türelmetlen hírnök.

– Köszönöm üdvözletét – felelt rá a vajda. – Még nem hull le a hó, amikor színe elé járulok.

– Igyekezz, nagyúr, nehogy lekéss! – szólalt meg a lovas különös hangsúllyal. – Avagy talán a Krisztus urunk hitét hirdetők már megtérítették népedet?

– Mi közöd hozzá, fejedelem szolgája? – förmedt reá bosszúsan a vajda.

– Talán több is, mint gondolnád – vágott vissza a hírnök. – Ám mi, akik immáron a názáreti Jézus igaz igéjét ismerjük, nem haragszunk a tévelygőkre. Mi szeretjük a megtérő bűnösöket!

A vajda dühösen harapott ajkába. Hirtelen durva, goromba szót akart mondani ennek a fontoskodó lovas szolgának, aki talán csak szajkózza, amit a német papok a fejébe tömtek. De aztán lenyelte.

– Jobb lesz, ha utadra mégy békességgel – szólalt meg később fojtott hangon. – A kozári magyarok szeretik a békét, de nem tűrik az okvetetlenkedőket. – Azzal hátat fordított a fejedelem hírnökének, majd lassú léptekkel az aranyló rengeteg felé vette útját.

A két fegyverhordozó szolga némán követte.

Beletelt egy hét is, mire a fiatal vajda visszatért a sári szálláshelyére. A fából és vesszőből font udvarház legbelső termében az édesanyja várta.

– Egyetlen fiam – kezdte az öreg vajdáné. – Özvegyi sorsom drága reménysége te vagy. Miért gyötörsz hosszú távolléttel?

– Ne haragudj, édes anyámasszony, de oly pompás szarvasokat űztem! Nem tudtam hamarébb abbahagyni.

A hosszú hajú, még most is délceg termetű kozári nagyasszony elnézően mosolygott.

– Mintha csak derék atyádat, Benét látnám! Ő is rajongott a vadászatért.

– És nagyatyám? – kérdezte hirtelen a fiatal vajda.

Az özvegyasszony arca elkomorult

– Sorsáról sosem beszéltek néked, édes fiam? De itt az ideje, hogy megtudd, hiszen felnőtt lettél!

– Mondd, anyám, igen kíváncsi vagyok reá!

Az öreg vajdáné mélyet lélegzett, majd egy zsámolyra telepedett.

– Nagyatyád, a derék Pata vitéz, Némethonban pusztult el, legalábbis a szóbeszéd ezt tartja. Lél és Bulcsú urakkal együtt.

– Nem az üköm volt az?

– Meglehet fiam. Az idő tudása nem kenyerem. Való azonban, hogy a kozári népből sokan odavesztek.

– Pedig hallottam a nagy füzeknél, gyermekkoromban, mily gazdag zsákmánnyal tértek meg a magyariak Napnyugatról.

– Volt az is, fiam – bólintott a vén vajdáné. – De szomorúság is bőven… Hiába várta sok feleség, mátka, testvér, hogy az erős férfiak visszatérnek a sátrakba. Nem lett abból más, csak fájdalom!

A fiatal vajda türelmetlenül állt egyik lábáról a másikra.

– Ó, tiszteletreméltó és szereti jó anyám, miért mondod ezt most énnekem?

Az édesanya mélyet sóhajtott.

– Hogy tanulj belőle, fiam

– Tanuljak? Hiszen én békeszerető ember vagyok, nem harcolok, nem kalandozom.

– Így igaz. Csak jól tudod, hogy István úr hív!

Az ifjú nagyúr meglepődött.

– Te is tudod?

– Igen. Előbb itt járt a hírnök. Remélem, hamarosan indulsz Esztergomba.

– Ha te mondod, anyám – nézett rá nem kis csodálkozással a vajda.

Hirtelen fojtott csend telepedett közéjük. Hamarosan az özvegy vajdáné törte meg a csendet.

– Nagyon féltelek én téged, édes gyermekem.

– Mégis István úrhoz küldesz?

– Éppen ezért. Igyekezz, hogy el ne késs! Nagy nemzetségből származol te. A fejnél van a helyed.

Az ifjú türelmetlenül dobta hátra farkasbőr kacagányát.

– István az új hit híve! – fakadt ki.

– Még akkor is – nézett rá határozottan az özvegy vajdáné. – Vagy azt hiszed, fiam, hogy meg tudod állítani az égen a Napot? Nem. Erről ne is álmodozz! A vén, fogatlan Sordély táltos bármit is dünnyögne, ne hallgass reá. Neked a fejnél a helyed.

Benefia suttogóra fogta a hangját:

– Azt tanácsolod, hogy keresztény legyek?

– Azt, gyermekem! Minél hamarább.

A Mátra-vidék urának és parancsolójának szinte meg' mozdult a lába alatt a föld…

Nem akart hinni a fülének! Mindezt az ő édesanyja mondja, aki maga tanította pogány igékre, ráolvasásokra, hiedelmekre!

– Régóta suttogják Mátra-szerte, hogy István úr leszámolásra készül a besenyő Tomaj-Abákkal… Ha nem térsz át, te is sorra kerülsz.

– Nincs neki erre ereje. Egyébként is én nem vagyok ellene a térítésnek. Jól tudod, tíz barát évek óta járja a vidéket, és a népnek egy ujjal sem szabad hozzájuk nyúlnia.

– De ez kevés. István úr bizonyára többet kíván. A te példádat is akarja.

E beszélgetés után a kozárok fiatal vajdája mélyen el-

gondolkodva hagyta el édesanyja termét.

Hirtelen Kelema, a morva rabszolgaleány állta útját.

– Nagyúr… Itt van, tégedet várja Serdély táltos.

– Hol van?

– Az istállóknál. Beszélgeti lovászaidnak, úrficska.

– Hívd azonnal!

Kelema mélyen meghajolva távozott. Nem telt bele öt perc sem, amikor a vajda és a vidék vén táltosa, Serdély, kérdően néztek egymásra.

– Ülj le nálam, derék öreg – kínálta hellyel Benefia.

– Nem üldögélni jöttem én. Sürgős üzenetet hoztam neked. Tegnap egy táltos járt nálam a Tisza-mentéről. Tomaj-Aba úrék küldték. Szövetséget kínálnak neked. A régi hitünk védelmére.

A vajda arca megrándult.

– Én a békesség híve vagyok, nem kötök senkivel szövetséget.

– Csak István úrral, ugye? – nézett rá vaksi szemével a fehér szakállú, agg táltos.

– Ha úgy lenne is, mi közötök hozzá?! – fakadt ki boszszúsan Benefia. – Talán nem én parancsolok itt?

– Parancsolni te parancsolsz – dünnyögte a vénember. – Míg van kinek. De ha elpártolnak tőled? Ha a Tomajokhoz mennek?

– Rémeket látsz, öreg. Azt ajánlom, hogy térj vissza erdei lakodba. Élj ott boldogul, s imádkozz a köveidnél!

– Én megmondtam! – sápítozta a fogatlan vénség. – De te csak gőgösködsz! Pedig még meggondolhatod. Ha nem mégy el István úrhoz, a Tomaj nemzetség melletted van. A Tisza-vidék és a Mátra-vidék nagy erő… És a beéli nemzetség, túl a bükki köveken! Az is mellettetek lesz!

A fiatal vajda mérgesen legyintett.

– Én nem vagyok István szövetségese. Hívatni hívat ugyan… Mi lehet a szándéka, nem tudom.

A vén Serdély gurgulázva felkacagott.

– Ne add a tudatlant, nagyúr! Avagy mit gondolsz, talán lakodalomra hivatja magához István úr az előkelőket?!

– Bármiért is hívat, én elmegyek – felelte határozottan Benefia. – Ha pedig úgy látom jónak, hogy kereszténnyé kell lennem, azt is megteszem. Népem, nemzetségem talán egyszer hálás is lesz érte.

– Hálás?! – kiáltott fel magából kikelten az agg táltos, majd korát meghazudtoló gyors, kemény léptekkel, szó nélkül otthagyta Benefiát.

Még nem hullt le a hó, amikor a kozárok vajdája megjelent Esztergomban, István király udvarában.

Bizony tavasz lett, mire visszatért onnan. Ám akkor már nem Benefiának, hanem Sámuelnek hívták. (Ezt a nevet adták neki a keresztségben.)

Később pedig a magyar trónt is elnyerte, s ő volt Aba Sámuel néven a harmadik magyar király…

SZÉPEN SZÁLLÓ SÓLYOMMADÁR

A kora ősz aranyló sugarai lágyan terültek szét a dombok alján. A nagy, tenyérnyi szőlőlevelek között halványpirosan lapultak meg a zsendülő, érlelődő szőlőfürtök.

– Egy hónap múlva víg szüret lesz itt, pajtás! – szólt társához egy nyurga, zöld zekés vadász.

– Hol leszünk mi már akkor? – felelt reá kérdéssel a másik.

– Lehet, hogy itt, hiszen felséges Endre urunk megvárja a szarvasbőgést is.

– Ha ugyan engedik az ország ügyei – így az első.

– No meg a felséges királyné – nevetett a másik.

Váratlan lódobogás verte fel a mögöttük beállott csendet. Egy udvari futár érkezett tajtékzó lován.

– Hej, vadászok! Nem láttatok erre repülni egy sólymot?

– Sólymot? – nézett egymásra a két vadász.

– Igen, azt

– Tudtunkkal Endre urunk nem hozott ide, a Mátra alá sólymokat!

A királyi hírnök ingerülten legyintett

– Úgy látom, ti régen lehettetek a felség mellett!

– Van már egy jó hete – bizonykodott a nyurga vadász.

– Akkor már értem – morogta a lovas. – Endre urunk ugyanis talált egy olyan helységet, ahol a fél falu solymászik.

– Ejha! – kiáltott fel a másik vadász. – Aztán merre van az?

– Gyöngyöstől kissé északra, két patak között terül el. Nem messze hozzá emelkedik egy sziklás hegy, a nép Kishegynek hívja… Itt a sok szikla között fészkelnek a pompás, vad kerecsensólymok. A falu népe e kecses madarak betanításával foglalkozik.

– Ügyes emberek lehetnek – szólt a kisebbik vadász elismeréssel. – Meg kellene nézni őket… No, gyerünk, hátha megtaláljuk a sólymot is!

– Meg is fogjátok, méghozzá hamarosan! Mert Endre király urunk szigorú parancsolatja, hogy mindenki, akár udvarbéli, akár idevalósi légyen is, az ő aranyszállal meggyűrűzött szépen szálló ajándék sólymát keresse.

– Ki adta néki ajándékba?

– Nem más, mint az egyik Aba nemséli úr, aki e helység ura! No, de most már Isten véletek, megyek! Remélem, nem feledtétek szavamat?

– Nem, vitéz. Dehogyis – felelte egyszerre a két gyalogos vadász.

– Csakhogy eleségünk fogytán, s találunk-e pótlást? –

kérdezte a nyurga.

– Egy fertályóra múlva utolér benneteket egy társzekér, éléssel!

– Akkor sebaj! Mehetünk keresni a szépen szálló, aranyszálas sólyommadarat! – kiáltotta vidáman a kisebbik vadász.

A királyi futár pedig hamarosan megsarkantyúzta lovát, majd Pata irányába vette útját.

E naptól kezdve az egész vidék népe s a királyi udvar minden szolgája, vitéze mind egy szálig az ajándékba kapott, aranyszállal meggyűrűzött, szépen szálló sólyommadarat kereste.

Bejártak hegyet, völgyet, szirtet és dombot. Sőt, még a Mátra magos bérceit, a Muzslát, a Galyát, no meg a Kékest is átkutatták, de a keresett sólyommadárra sehol sem akadtak.

Ugyancsak búnak eresztette a fejét Endre király! Nagyon sajnálta a madarat, hiszen kedves élete párjának, a szépséges asszonynak kívánta ajándékba adni.

Elhatározta hát, hogy ezer pompásan csengő aranyat ad annak, aki a nyomára akad, s elviszi hozzá a keresett sólymot.

Telt-múlt az idő!

A Mátra alján lassan megérett a szőlő, s víg szüretelők harsány zaja töltötte be a kecsesen hajló dombokat.

A vidék urai, az Aba nembéli birtokosok, vadászatra, vidám mulatozásra hívták meg a királyt.

Ám Endrének az esze csak az elveszett sólymon járt, s bezárkózva búslakodott Bene várában.

Hűséges udvari emberei már azon törték a fejüket, miként is lehetne innen Budára csalni. Ám hiába találtak ki akármit, a király a madár miatt a Mátrában maradt.

Hanem egyszer mégiscsak történt valami!

Élt a királyi udvarban egy középkorú és igen bölcs szerzetes, akinek a tudása nemcsak a könyvek ismeretében magasodott ki, hanem a kardforgatásban is jeleskedett.

A barát, akit Gábornak, latinosan Gábrielnek hívtak, többször is részt vett keresztes hadjáratban, s a pogány törököktől több sebet is kapott.

Ez a bátor barát egy reggel bejelentette a király udvari papjának, hogy ő bizony addig nem tér vissza, míg az elveszett sólymot elő nem keríti.

– Az Úr vezéreljen utadon – adta rá az áldást az udvari pap, majd egy éléssel teli tarisznyát nyújtott át neki.

Gábriel barát ezután nem tétovázott sokáig, hanem útnak indult, s egykettőre nyakába vette a kanyargós hegyi utakat.

Bejárt minden hegyet és völgyet, szirtet és dombot. Sőt még a Mátra magos bérceit a Muzslát, a Galyát, no meg a Kékest is; ám a keresett, arany szállal meggyűrűzött, szépen szálló sólyommadarat sehol sem találta.

Már éppen kerek hat nap telt el, s a keresztes barát már azon volt, hogy szégyenében világgá megy, amikor találkozott a történetünk elején szereplő két királyi vadásszal. Azok – mint előbb is láttuk – csak fecsegtek, fecsegtek, de azért valamit mégis elpöttyintettek.

Nem más volt pedig ez, mint ama dolog, hogy a Kishegyen fészkelnek a vadon élő kerecsensólymok.

– Akkor odamegyek, hátha köztük találom az elveszett madarat – gondolta Gábriel barát, s a hetedik napon csakugyan arrafelé vette az útját.

Ment, mendegélt a bátor pap, s közben minden bokrot, minden cserjét átkutatott, mert hirtelen az villant át agyán, hogy a sólyommadár talán sebet kaphatott, és most valahol szenvedve gubbaszt szegény.

Alighogy mindezt kigondolta, egy gyors vizű hegyi patak partján találta magát.

„No, iszom egy jót” – gondolta, s az iszákjából elővette a kulacsát.

Jót húzott belőle, majd újra megtöltötte.

Hanem ekkor különös zaj ütötte meg a fülét. Valami keserves, furcsa csipogás hallatszott a közeli tüskés, dércsípte kökénybokorból.

Gábriel barát nem töprengett sokáig, hanem óvatosan odalopódzott és körülnézett.

Hát uramfia, ugyancsak elámult attól, amit ott látott!

Az aranyszállal meggyűrűzött, szépen szálló sólyommadár vergődött ott egy hurkos csapdában.

Bizony már alig-alig élt, amikor a bátor barát kiszabadította belőle.

– No, mindjárt rendbe hozlak én – szólt kedves hangon a megsérült madárhoz, majd a patak vizéből megitatta, és a lábain levő sebeket óvatosan kimosta… Az iszákjából pedig gyógyító kenőcs került elő, mert az akkori szerzetesek még az orvosláshoz is értettek.

Gábriel atya ölébe vette a beteg sólymot, és meg sem állt vele a kies Bene várig.

Toll azt le nem írja, mekkora öröm szállta meg a királyt!

– Nádorispán uram, azonnal adj ezer aranyat a királyi kincstárból eme derék barátnak! – parancsolta II. Endre.

– Felséges nagyuram, nem pénzért, hanem az irántad való hűségért tettem.

– Köszönöm, kedves Gábriel atya, de e szép tettedet jutalom nélkül mégsem hagyhatom! Kívánj hát bármit, én teljesítem neked!

Nagy gondba esett hirtelen a barát, hiszen igénytelen, egyszerű ember volt.

Ám nem azért lakozott benne bölcsesség, hogy meg ne tudjon felelni a király szavára.

– Ha nem kívánok sokat, és te, felség, is jónak látod, alapíts azon a helyen, ahol a madarat megtaláltam, egy monostort, amelyben a keresztes háborút megjárt, hozzám hasonló barátok otthont találnak. Mi majd gondoskodunk azokról a lovagokról is, akik a szent sír felszabadítására mennek, s e területen haladnak át.

– Nemcsak teljesítem kívánságodat, hanem meg is dicsérlek okosságodért – helyeselt a király. – És hogy hálám teljes legyen, téged teszlek meg a rendház főnökévé.

A király megtartotta szavát… A Monostorvölgyben, 1212-ben – amit ma is így hív a nép – egy szép oklevéllel megalapította a Szentsír Őrei nevű szerzetesrendet.

Azt a helységet pedig, ahonnan az aranyszállal meggyűrűzött, szépen szálló sólyommadarat kapta, Sólymosnak nevezte el.

Ha valaki elvetődik Gyöngyössolymosra, ma is láthatja a templom falába épített 760 éves címert, közepén a híres sólyommadárral…

BOLDOGKŐ VAR TÜNDÉREI

Sok-sok száz esztendeje, bizony, már több mint hétszáz éve, nagy csapás érte szép hazánkat. Az ázsiai pusztaságok nomád lovasai, a tatárok, betörtek az országba… Útjukban mindent felégettek, elpusztítottak. IV. Béla király csak nehezen tudott ellenük sereget gyűjteni.

Végül mégiscsak sikerült, s a szőke Sajó partján, az emlékezetes mohi pusztán megütközött velük. Tudjuk, szörnyű vereséget szenvedett, maga a király is csak üggyel-bajjal tudott megmenekülni.

Mielőtt azonban a Sajó völgye, majd a Bükk felé vette

volna útját, a csatatér helyétől nem messze, a Hernád-parti Aszaló községbe menekült. E helység akkor királyi birtok volt. Itt lakott a király kedves aszalómestere, Bodó. A király és kísérete a falut üresen találta, csupán egy öreg koldus lézengett a kapu alatt. E csupa ősz ember vezette a menekülőket a szőlődombon levő aszalókunyhóba. Az aszalómester – aki személyesen ismerte a királyt, hiszen többször vitt neki Budára aszalt gyümölcsöt – nagy tisztelettel, de mély szomorúsággal fogadta a tépett ruhában menekülő uralkodót.

– Csatát vesztettem, Bodó – kezdte a király. – Lehet, hogy holnap már ideérnek a tatárok, és életem veszik.

– No, abból nem esznek! – kiáltotta elszántan Bodó. – Ne félj, felséges uram, úgy elrejtelek, hogy maga Batu kán sem talál meg.

– Úgy legyen – helyeselt a király meghatottan. – Jóságodért hálám nem marad el.

Aztán Bodó a királyt és kíséretét jobbágyruhába öltöztette, majd a kunyhó alatt elnyúló, hosszú pinceüregbe rejtette.

Nem telt bele két nap sem, máris ott volt egy tatár csapat. Hangoskodott, követelődzött, s fennen kiáltozta a vezérük:

– Erre jött a magyar király, neked tudnod kell róla!

Bodó süket öregembernek tette magát, s csak vállát vonogatta.

– Add elő a királyt!

– Megaszaltam az almát!

– Vagy akkor ad] marharépát!

– Üresek már itt a vékák!

Rettenetes méregbe gurult a tatár csapat vezetője, mert sehogy se boldogult az öreggel. Végül nagy káromkodások közepette továbbnyargalt felfelé a Hernád völgyén.

IV. Béla és kísérete mindent hallott a pincében. Este, hogy följöttek, hálálkodva köszönte meg a király Bodó leleményességét.

– Itt nem maradhatunk, újabb csapatok jönnek, s te életeddel fizetsz jóságodért – mondotta a király, majd hozzátette: – Nagy erdőségbe kell mennünk, ahol jól elrejtőzhetünk.

Az éj leple alatt a Bodó mestertől kapott lovakon és az általa mutatott úton továbbmenekült IV. Béla és kísérete.

Hazánk nagy szerencséjére nem sokáig tartózkodtak nálunk a tatárok. Batu hazavezette csapatait, mert uralkodó akart lenni a maga portáján… Megtudta ezt Bodó aszalómester is, s kerek egy esztendőre a nomádok kitakarodása után annak is hírét vette: él a király, és immáron Budán tartózkodik.

Nem is teketóriázott hát sokáig! Gyorsan megrakott hét társzekeret aszalt gyümölccsel, s a bakra egy-egy leányt ültetett.

IV. Béla nagy örömmel fogadta a finom csemegéket, mivel nagy szegénység uralkodott akkor a királyi udvarban is.

– Köszönöm gondosságodat – szólott a felség megelégedetten –, de áruld el nékem, hol szereztél hét ilyen szép leányt?

– Nem kellett szerezni, mert megvoltak… Hiszen mind az enyéim.

Ne is mondjam, hogy micsoda nagy csődület támadt e hírre a királyi udvarban. Maga a felséges asszony is előjött udvarhölgyeivel a hét csudaszép leányt látni.

– Valóságos tündérek! – szólott elragadtatással az egyik daliás főúr.

(Egy ideig csakugyan úgy emlegették őket, mint „Bodó tündéreit”.)

Az aszalt gyümölcsök lerakása után a király magához hívatta Bodót, s a legfőbb íródeákjával nagy pergament íratott.

– Kétszer is hálás vagyok néked – szólott. – Egyszer megmentetted életemet a tatároktól, most pedig az éhségtől.

Ezen írás szerint neked adom Aszaló és Bodolló községeket, valamint környéküket, fel egészen a Zempléni hegyekig.

Nagy hálálkodások közepette köszönte meg Bodó a király jóságát.

– Van azonban egy kikötésem – szólalt meg újra IV. Béla. – öt éven belül a legalkalmatosabb helyen erős várat kell építened, ahonnan az egész vidéket beláthatod, és szükség esetén az ellenségtől is megvédheted.

No, ne is mondjam, de ettől ugyancsak nagy gondba esett Bodó aszalómester! Hogyne, hiszen öt év nem nagy idő, s ráadásul neki hét lánya van, akiket idestova férjhez kell adnia.

A királlyal azonban nem szállhatott vitába, hiszen jobbágy létére nemessé, nagybirtokossá tette.

Megköszönte hát az uralkodó jóságát, aztán a hét üres társzekérrel, bakjukon a hét szép lánnyal a Hernád völgye felé vette útját.

Hazaérve megmutatta lányainak a birtokról szóló pergamentet. Hej, csudamód megörültek annak! Csak akkor néztek nagyot, amikor a vár ügyét megemlítette az apjuk…

Töprenkedtek, hogy mit is tegyenek. Naphosszat ezt tárgyalták, de semmi eredményre nem jutottak.

Hanem a harmadik napon így szólott Mári, a legkisebb:

– Mondanék én egyet, vár lesz belőle!

– Halljuk, halljuk! – követelték a többiek.

– No, akkor jól figyeljetek!… Mi már nemeskisasszonyok vagyunk, nekünk már nemesurak fogják tenni a szépet.

– Ebből még nem lesz vár! – szólt bele Kati, a legidősebb.

– Várj, néném, várj sorodra! Szóval nekünk nemesurak fognak udvarolni… De feleségül csak azokhoz megyünk, akik egy évig építik nekünk a várat! Hét év alatt csak felépül!

– De a király öt évet adott! – szólt bele a kötekedő Kati. Épp akkor ért oda Bodó, a lányok apja.

– Azt a felség meghosszabbíthatja, ha szépen épül. Megdicsérlek hát eszességedért, Márikám! Még ma megírom a királynak, hogy öt helyett hét évet adjon!

No, ez ennyiben maradt.

Hanem egyszer lovas hírnök érkezett Budáról az aszalói Bodó-udvarházba. Levelet hozott magától a királynétól, aki bálba hívta a hét Bodó lányt.

Ne is mondjam, hogy micsoda nagy öröm támadt az eladók között! Heteken át aztán egyebet sem tettek, mint varrtak, varrtak. (Mert azt is jól tudtak.)

A királyné báljában pedig – ezt nem is szükséges mondani – a hét Bodó lány volt a legszebb. Meg is akadt rajtuk a leggazdagabb és a legelőkelőbb ifjak szeme. Háromnak még a bál éjszakáján meg is kérték a kezét… Ám a Bodó lányok – fogadalmukhoz híven – csak annak adták kezüket, akik egy évig várat építenek.

– Ez nem akadály – mondotta a három fiatal főúr. – Csak jelöljétek ki a vár helyét.

Ezután Bodó mester és a király emberei több napon át járták a birtokot, míg végül egy közepes nagyságú hegyen, egy kiugró sziklakő mögött alkalmas helyet találtak. Hamarosan kezdetét vette a várépítés. Nemsokára pedig a még pártában levő négy leánynak is került vőlegénye, s így a hét év alatt olyan szépséges vár épült, hogy csudájára járt az egész ország.

A sziklát előbb Bodókőnek, a várat pedig Bodókő várának nevezték el… Itt tartották meg aztán az új vár falai között mind a hét lány lakodalmát, méghozzá a király kérésére: egyszerre. Nem is volt olyan híres-nevezetes lagzi azóta sem a hegyes-völgyes Abaújban. Az csak természetes, hogy maga a király is ott volt, feleségestül.

– Mondanék én valamit – szólott egyszer csak a király. –

E vár ezután Boldogkőnek neveztessék, mivel a hét szép leány, a hét tündér itt a legboldogabb!

Azóta is így hívják, s falai büszkén magasodnak!

AZ ERKI FAVÁR VITÉZE

Még első nagy királyunk, István hozta azt a rendeletet, hogy minden nyolcadik faluban egy templomot emeljenek.

Így esett a választás a Heves megye déli részén fekvő Erk községre.

Az ilyen „templomos” falvak lassanként a környék központjává váltak. Gyakran itt lakott a környék földesura is. Ha pedig veszély közeledett, az ilyen nagyobb helységbe, a templom falai közé menekültek a környéken lakók.

Így történt ez Erken is a tatárjárás idejében.

Előtte azonban favárat építettek az erkiek, idős Márton uraság vezetésével. Részt vettek a munkában a környékbeliek is, mind a hét falu. Mert amikor kósza hírek terjengtek arról, hogy országunk felé közelednek az ázsiai nomádok, az uraság várépítési engedélyt kért a királytól. Nem telt bele egy kerek év sem, már állott a gerendákból ácsolt, palánkkal övezett vár, amely a templom épületét is körülfogta.

A megye más tájain élő földesurak csak mosolyogtak Márton uraság várépítési buzgalmán. De bezzeg elhallgattak, amikor már a kertek alatt járt a tatár!

Az erki földesúr a hír hallatára szolgákat menesztett a környék falvaiba, hogy a templomba és a favárba hívja a lakosságot!

Jöttek s özönlöttek is azok hamarosan, s magukkal hozták szegényes holmijukat. A úrfiak, a legények dárdákat, nyilakat kaptak, és a földesúr fia, aki bátor, kitűnő vitéz volt, védősereget szervezett belőlük.

Alighogy bezárkóztak a favárba a dél-hevesiek, már a

közeli Abonyban járt a tatár!

Az erki Templom-dombot sűrű nyárfaerdő vette körül, ám most a kora tavaszi kevés lomb miatt jól látszott a gerendákból ácsolt erőd.

Másnap hajnalban a közeledő sereg hamarosan észre is vette! Mire felkelt a nap, a tatárok ötszáz főnyi serege körülvette a Templom-dombot és a favárat.

– Adjátok meg magatokat, különben mind elpusztultok! – üzenték be a magyaroknak.

– Inkább a halál! – hangzott idős Márton úr válasza.

– No, akkor úgy legyen! – kiáltotta vissza a tatár sereg fekete képű, fiatal kánja.

Ezután nagy üvöltözés közepette tüzes nyilakat lövöldöztek.

Bizony nagy ijedség támadt a magyarok soraiban, mert hamarosan nem is egy helyen tüzet fogott a favár zsindelyteteje.

Az erkiek és a környékbeliek kétségbeesetten oltották az egyre jobban elharapódzó lángokat. Közben a tatárok megkíséreltek áthatolni a palánkon. A védők halálmegvető bátorsággal küzdöttek, s egykettőre lelökdösték a betolakodó ellenséget.

Közel délig tartott az elkeseredett küzdelem.

Ekkor váratlan dolog történt!

Hirtelen nagy szél támadt, s hatalmas vihar kerekedett. Dörgött az ég, villámlott kegyetlenül, majd sebes záporeső hullott a vidékre.

A tatárok tüzes nyilai egykettőre kialudtak. A lezúduló töméntelen víz teljes homályba borította a tájat, szinte az orrukig sem láttak az emberek.

A tatárok kénytelen-kelletlen beszüntették a harcot.

A fekete képű, fiatal kán visszaparancsolta őket az elhagyott faluba.

– Az Úr megsegített! Az Úr megsegített! – hangzott fel

az erkiek örömteli kiáltozása.

– No, majd az éhség megadásra kényszeríti őket! – mondotta alvezéreinek a tatár kán.

Az erki földesúr azonban nagyon okos ember volt. Már a várépítés előtt a templom alatti pincékbe, a boroshordók mellé rengeteg élelmet halmoztatott fel.

Ezekbe a pincékbe a templom piacáról vezetett le egy titkos folyosó. Itt mentek le a földesúr szolgái, hogy élelmet hozzanak fel.

Ám bármennyire is okos ember hírében állott idős Márton uraság, mégsem volt eléggé elővigyázatos. Mert noha a domboldal pincéit hét lakattal is lezáratta, ezek az ajtók már kívül estek a faváron.

A több napos felhőszakadás alatt alig-alig mozdultak ki az elhagyott házakból a tatárok. Ám mikor szűnni kezdett a csepergés, előóvakodtak, és körülszaglászták a helységet.

Az első nap még nem vették észre a domboldalban a pincék ajtait. Egyébként is sűrű iszalagbokor takarta őket

Hanem a második napon egy kis fürge, vizslató-szimatoló legény – aki szeretett a boroskupák fenekére nézni – ráakadt az egyikre.

Csaknem felordított örömében! Hamarosan elő is vette görbe kését, éles pengéjű kardját, de a nagy lakatokkal sehogy sem boldogult. Mégsem adta fel a reményt.

Eszébe jutott, hogy a falu végén látott egy elhagyott kovácsműhelyt.

„Ott bizonyára lesz kalapács és más bontószerszám” – gondolta, s tüstént odasietett.

Az elhagyott műhelyben csakugyan talált egy nagy vésőt és egy közepes kalapácsot. Boldog kurjantással rejtette köpenye alá, nehogy mások is meglássák, hiszen egyedül akart a pince örömeiben részesülni.

Ekkor még kora délután volt, s a kis tatár abban bízott, hogy még a sötétség beállta előtt bejuthat a pincébe. Ám

bárhogy ütötte, vágta, csépelte is a pince ajtaját, nem boldogult vele.

Belátta, egyedül nem ér célt, csak ha társakat keres.

A ferde szemű komáknak kétszer se kellett mondani! Hamarosan tízigvaló tatárral tért vissza, akiknél balták, csákányok és vasrudak voltak.

Ennyi sok ütésnek, ennyi vasszerszámnak a vastag tölgyfa ajtó nem tudott ellentállni. Előbb a lakatpánt hullott le róla, majd egy nagy rés keletkezett. Boldog kurjantással ugráltak be ezen a tatárok. Az egyiknél már mécses is került, amit hamarosan meg is gyújtott.

A libegő, sárga fényben pompás dolgokat láttak!

Nagy, fekete fahorgasokon hatalmas oldalszalonnák és barnapiros, hosszú szál kolbászok lógtak.

A kiéhezett emberek vadul, csak úgy kézzel estek neki a lógó kolbászoknak, és falták, falták kegyetlenül.

Hamarosan megcsapolták a hordókat is. Mivel pedig nem volt náluk elég fapohár, hát szürke, zsíros süvegükbe eresztették az egri hegyek levét.

No, egyszóval a ferde szemű legények egykettőre felöntöttek a garatra! És ami ilyenkor természetes, vad kurjongatásba kezdtek.

Hűvös, holdvilágos este volt. A favárba szorult magyarok fáradtan aludtak.

A késő estében egyedül a földesúr és vitéz fia, Marci virrasztott. Azon töprenkedtek, mi lehet Egerben, ahol nemcsak a földesúr felesége, hanem a fiatalember mátkája is ott rekedt.

– Remélhetőleg felhúzódtak a Bükkbe, vagy elrejteztek valamelyik felnémeti pincében – mondotta az öreg.

– Hallga' csak, édesapám! – állította meg atyja beszédét Márton úrfi. – Mintha részegek énekét hallanám.

– Bizonyára az elhagyott faluban duhajkodnak a tatárok – szólott a favár ura.

– Nem, atyám… Ez közelebbről jön. Egész közelről.

Ekkor idős Márton úr kihajolt a torony nyitott ablakán.

– Ez… az egyik pincéből jön! – hebegte riadtan. – De… de kívülről.

– Hogyan kívülről? – lepődött meg az úrfi.

A halovány holdfényben, sápadt arccal, remegve felelt a földesúr:

– Rettenetes mulasztás történt! Elfeledtük leföldelni a borospincék falu felőli bejáratát. Gyanítom, hogy az egyikre már rá is akadtak a tatárok.

– Rettenetes! – kiáltott fel Márton úrfi. – Ezek a pincék a vár közepébe, a templom piacára vezetnek!

– Így igaz, fiam – felelte komoran idős Márton. – Oly gyorsan jöttek a gazok, hogy ez teljesen kiment a fejemből. De az a szászszerencse, hogy még idejében rájöttünk! Gyorsan cselekednünk kell hát, amíg nem késő. Te, fiam, ügyes és bátor ember vagy. Egy percet sem késlekedj! Amíg én itt fent virrasztok, figyelem a faluban mozgó tatárokat, te addig kelts fel ötven kemény legényt. Vegyenek magukhoz csákányokat, lapátokat, és el kell torlaszolni belülről a pincék bejáratát! A másik ötven ember pedig még az éj folyamán hordja fel az élelmet a templomba!

Nagy sürgés-forgás támadt az erki favárban. Gyertyák, mécsesek fényénél sok ember a pincékbe sietett, hogy felhordja az élelmet.

Az egész dolog irányítója Marci úrfi volt, de nem árulta el a dolog okát.

Azt a pincét pedig, amelyet a tatárok feltörtek, kikerülte.

Másnap délelőtt egy széles térségre, a falu libalegelőjére parancsolta harcosait a tatár kán.

– Látjátok, vitézek! Az idő jóra fordult, tovább nem várhatunk! Ha törik, ha szakad, el kell foglalnunk e bűzös faólat, amit a magyarok várnak neveznek!

E szavakra harsány nevetés tört ki a tatárok soraiban.

– Meggyújtjuk, mint egy ócska szalmakazlat! – kiáltotta az egyik alvezér.

– Úgy van! Úgy van! – zúgta a harcra szomjas sereg.

A kán intett, hogy tovább beszél.

– Héj, Kuluf vitéz, lépj ki a sorból! Szedd össze embereidet, s forró szurokba mártsatok vagy kétezer nyilat! E lángoló vesszőkkel támadunk!

– Úgy van, úgy van! – helyeseltek a nomádok. De a szólított Kuluf vitéz nem lépett elő.

A kán összevonta szemöldökét.

– Hol van Kuluf vitéz?… Ki tud róla? – kérdezte a kán.

De a seregből senki sem tudta.

– Keressétek!

A két lovas perceken belül visszatért, de Kuluf nélkül.

– Ez a boroskupa valahová elcsavargott! – kiáltotta mérgesen a kán. – Délutánra a föld alól is kerítsétek elő ezt a részeges disznót!

Késő délutánra járt az idő, amikor az egyik futár sietve lépett be a kán díszes selyemsátrába.

– Tiszteletreméltó, dicső kán! – kezdte a lovas. – Kuluf és több társa mind részegen fekszik a vár alatti pincében.

– A vár alatti pincében? – lepődött meg a kán.

– Igen, nagyuram… A favár alatt egy nagy pince van, tele élelemmel, tele borral!

– Ejha! – csettintett ujjával a vezér, – Ez egyszer megbocsátok neked, Kuluf!… Ha te nem keresed a bort, most nem találtuk volna meg a pincét! És ez a várba is vezethet!

A kánt a hír annyira izgalomba hozta, hogy szinte minden óvatosságról megfeledkezett.

– Megyek, és utánajárok a dolognak! – kiáltotta öröm-

mel. – Gyere velem, vitéz, és vezess oda!

Marci úrfi, noha egész éjjel nem aludt, most mégis fent volt, és kora hajnaltól figyelte a tatárok mozgolódásait.

Jól látta a gyűlésüket, riadóztatta is hamarosan a vár egész népét, de a támadás különösképpen elmaradt.

Azt a pincét, ahol a tatárok részegen aludtak, nem tudták kiüríteni, de a pince közepén beszakították a tetőt, így onnan már nem lehetett a várba feljutni.

Maradt azonban még mindig két pince, amelynek az eltorlaszolását nem tudták befejezni. Azt a következő éjszakára hagyták.

Mindez eszébe jutott Marci úrfinak, miközben a vár környékét figyelte. És egyszer csak különös dolgot látott.

Két tatár lovas – az első igen díszes öltözetben – lóháton közeledik a Templom-domb felé, pontosabban a vár alatti pincéhez.

– A felfedezett pincéhez tartanak.

– Ez nem lehet más, mint a kán – szólt fojtottan az erki földesúr. – Megy a vezér körülnézni! Uramisten, mi lesz, ha a másik két pincét is felfedezik?! Ez a végünket jelenti!

– Add a nyilamat! – fordult apjához az úrfi.

– Ne tedd! Csak növeled a haragjukat! – kérlelte az apja.

– Nem, atyám – szólott az úrfi, s leakasztotta a torony faláról az íjat. – Ennek meg kell történnie! – Aztán kinyitotta a rácsos ablakot, és vasvégű nyílvesszőjét a kánra lőtte!

Mint a zúgó szél, úgy süvített az lefelé, és a délcegen lovagló vezért éppen a mellén találta. Éleset kiáltott, és nagy ívben a tavaszi gyepre zuhant. A kísérő tatár íjához kapott… de elkésett. Márton úrfi nyila őt is leterítette.

Közel kétórás csend következett ezután. Ennyi időbe telt, míg felfedezték a tatárok vezérük pusztulását.

Néma döbbenettel vitték el a tetemét. Nem akartak hinni

a szemüknek. Valósággal megbénította őket e dolog.

Idős Márton úr és fia jól tudták, hogy ez nem tarthat Bokáig.

Igazuk is volt… A vezér nélkül maradt tatár sereg vad elkeseredéssel kegyetlen támadásba kezdett.

Szálltak, süvítettek a nyílvesszők! A palánkokat is rohamozták, de ha egyszer visszaverték őket, nem támadtak újra. Látszott, már nem oly kitartók, nem oly elszántak! Hiányzott a vezér! Nem volt, aki irányítsa, ösztökélje őket!

Közben leszállt a tavaszi este is, és a tatárok nem akartak sötétben harcolni.

Nagy szerencséje volt ez a várbelieknek; a döntő küzdelem másnapra tolódott…

Késő este a halott kánt díszes selyemsátrában felravatalozták. A sámánok nagy dobpergés és üvöltözés közepette adták meg a végtisztességet az elesett vezérnek.

Ezután alvezérei, szám szerint kilencen, a falu legnagyobb házába, a pap lakásába mentek. Itt szándékozták maguk közül megválasztani az új kánt…

Beszéltek, vitáztak, civakodtak, de megegyezni mégsem tudtak.

Végül is úgy döntöttek, hogy addig semmi sem történik, amíg Egerből vissza nem térnek. Ott tanyázik most a fővezér, Batu kán, döntsön ő!

A tatár harcosok ezt hallva elégedetlenkedni kezdtek. Gyáváknak, hatalomvágyóknak nevezték az alvezéreket, akik a harc helyett a kánságon civakodnak. Ráadásul a pince és a boroshordók híre is elterjedt a seregben. Mentek most már a tatárok, semmivel sem törődve, özönlöttek rendetlenül, taposták egymást kegyetlenül. Aztán részegen kóvályogtak ide-oda.

A magyar vitézek, élükön az ifjú és az idős Mártonnal,

csak ezt várták! Éles, hegyes nyilaikkal egymás után terítették le a részegeket.

Mire pedig az alvezérek visszatértek Egerből, az új kán választásáról, a tatár seregnek több mint fele elpusztult a favár alatt…

Az új kán nem tehetett mást, mint szégyenszemre elvezette megmaradt seregét az erki favár alól.

Így mentette meg a vitéz Márton úrfi ügyessége falujának és környékének népét…

KANÁSZVAR

Egyszer volt, hol nem volt, bizony mégiscsak volt, mégpedig a vadregényes Mátra hegység szomszédságában a magas, erdővel borított Balata-bérc.

Ezen a kies helyen még ma is jól látható egy vártorony fala. Itt állott hajdanában a Kanászvár, vagy ahogy a mátrai palócok mondják: Kanázsvár.

És akár hiszitek, akár nem, de ennek a várnak kanászlegény volt a kapitánya.

Hogy miként lett azzá?… Érdekes története van.

Az üdezöld rétekkel kísért Tarna-patak völgyét már a réges-régi időben is a Recsky uraság birtokolta. Mielőtt a kutyafejű tatárok szép hazánkat megtámadták volna, e nagy-nagy uradalom mind-mind az ő tulajdonát képezte. Gőgös, rátarti nagyúrként élt őkigyelme. Még IV. Béla királlyal is foghegyről beszélt, pedig sokszor találkozott vele; mivel ő is a királyi tanácshoz tartozott… A királyi udvarban forgolódván, leányát, az aranyszőke Izoldát, legalábbis egy herceghez kívánta férjhez adni.

Mi tagadás, volt is Béla király udvarában elég sok szép s daliás magyar hercegfi, de Recsky Izoldának egy sem kellett.

Az egyik napon külföldi követek érkeztek a király udvarába. A küldöttség vezetője egy finom modorú és igen gazdag francia herceg volt.

Recsky Péter uramnak megtetszett a csinos főúr, s nagyon szerette volna, ha leánya is megkedveli.

– Ha már magyar herceg nem kell, akkor itt a francia! – mondotta szigorúan az apja.

– Inkább egy kanász! – kesergett az aranyszőke Izolda.

– Vigyázz, leányom, mert szavadon foglak! – felelte Recsky uram.

– Ha megszeretem, ahhoz is feleségül megyek – szólt a lány, majd mindketten elhallgattak.

Ez akkor annyiban maradt…

A vesztes mohi ütközet után a tatárok elözönlötték az Eger völgyét, majd a Tarna vidéke felé közeledtek. Recsky Péter lóhalálában menekült a Sajó mellől, ahol ő is csatázott. Egyetlen nappal tudta csupán megelőzni a talár hordát.

Legnagyobb gondja egyetlen leányának, Izoldának a megmentése volt. Hová tegye, hová rejtse a gaz kutyafejűek elől?

Udvarházának tagjai – a vitézek, a külső szolgák, a belső cselédség – egymás után adta Recsky uramnak a tanácsokat. Ám a rátarti nagyúr egyiket sem fogadta meg. Ekkor nyitott be az udvarház nagytermébe Árva Máté, a Recsky-uradalom kanászlegénye.

– Hallám, nagy jó uram, hogy nem tudod a leányod hová rejteni – szólott a fiú szerényen.

– Mit ütöd te orrod a mi dolgunkba?! – förmedt rá a nagyúr. – Inkább a nyájadat mentenéd az erdőbe! Takarodj előlem!

Nagy szerencsére az aranyszőke Izolda is éppen ott tartózkodott.

– Te talán el tudnál rejteni? – fordult feléje kíváncsian.

– Én bizony megtehetem, szépséges kisasszony, de csak

neked mondhatom el. Sokfajta az ember, még némely gyarlók beárulhatnak!

– Atyám! Engedj hát el e kanászlegénnyel! – szólott könyörgő hangon a leány.

Mit volt mit tennie a nagyúrnak, a közelgő veszély miatt beleegyezett a dologba.

– Annyit megmondok neked. Árva Máté, ha a leányomnak csak egy haja szála is meggörbül, fejedet vétetem!

– Még a fújó széltől is óvom, nemhogy a kutyafejűektől!

Majd a közelgő éj leple alatt Árva Máté kanászlegény magával vitte az aranyszőke, szép Izoldát.

Recsky Péter uram pedig amilyen gyorsan csak tudta, több ló hátára felrakatta kincseit, majd számos szolgája kíséretében elindult a nagyvilágba.

Hosszú-hosszú hónapok teltek el, s ezalatt a gyönyörűséges Tarna völgyét teljesen feldúlták a tatárok… Mindenütt szomorúság uralkodott a kies Mátra vidékén. Az erdőkbe, barlangokba menekült nép riadtan várta, mi lesz.

És egy őszi napon, több mint egy évvel a nagy háború után, futótűzként terjedt el a hír: mennek haza a tatárok!

Az életben maradottak félve bár, de előbújtak rejtekhelyeikről.

Már hűvös idők jártak, amikor hazatántorgott Recsky uram is. Ruhája kopott; szakadozott volt, csupán két hűséges szolgája kísérte. Ám egy fikarcnyi kincs sem volt nála. Nagy félelmében elhagyta még az országot is, s az egyik vendéglátó osztrák herceg a szállásdíj fejében elvette tőle összes értékét.

Amint hazaérve, romos udvarházának küszöbén éppen efölött búslakodott, hát csak elámult attól, amit ott látott! Nagy nyáj, kövér disznó röfögött befelé az udvarra!

– Nagy jó uram, nemes Recsky Péter! – kiáltott a nyáj mögül Árva Máté. – Mi is megjöttünk! Ímhol hozom nemcsak a nyájat, hanem szépséges leányodat is!

Nem akart a nagyúr hinni a szemének! Féltve őrzött, egyetlen leánya épen, egészségesen mosolygott reá.

– Jó napot, édesapám! – köszönt a leány.

– Neked is, édes gyermekem! – felelte az apa. – Ládd-e, mily szegények lettünk.

– Ne higgye ezt, nagy jó uram! – lépett melléje Máté. – Én e nyáj disznót épséggel megőriztem. Pár év alatt úgy megszaporítom, hogy akár egy kővárat is lehet az árából építeni.

– No, ha így lesz – vidámodott meg a búsongó nagyúr –, akkor annak te leszel a kapitánya.

– Tegyünk róla írást – komolyodott el Máté, mert ismerte már, mily könnyen csavarják a szót az urak.

Aztán hamarosan pecsétes írást tettek.

Árva Máté kanászlegény pedig ura lett szavának. Alig telt el jó két-három esztendő, valósággal megtízszerezte a nyájat.

Nem is volt rest a kanászfiú! Egy napsugaras őszi reggelen behajtotta az egész röfögő nyájat a debreceni nagyvásárba.

Bizony jó keletje volt olt a makkon hízott mátrai malacoknak! Lett is annyi pénze Máténak, hogy két ló hozta utána négy zsákban!

Né is mondjam, hogy ebből aztán bőségesen tellett a vár költségeire. Építtetett is olyan pompás kővárat, hogy csudájára járt az egész ország.

Nagy ünnepség keretében tették meg a vár kapitányává Árva Máté kanászlegényt.

– Van-e még valami kívánságod? – kérdezte a fényes ünnepélyen Recsky Péter uram.

– Van bizony, nagyúr, sejtheted is, mi az.

– Gyere hát, Izoldám, egyetlen gyermekem. Akarsz-e kanászból lett kapitány felesége lenni?

– Akarok bizony, édesapám, s most szavamon is fog hatsz… Árva Máté kanászlegényt megszerettem, és a felesége leszek.

– Áldásom hát reátok! Ásó-kapa meg az egri nagyharang válasszon el benneteket!

Így történt aztán, hogy a váravató ünnepélyt hét országra szóló lakodalom követte. Árva Máté kanászlegény pedig holta napjáig kapitánykodott a várban. Nem is volt nála jobb szívű várúr a környéken. A mátrai szegénység sokáig emlegette Kanászvár kapitányát.

OROSZLÁNKŐ

Domoszló községtől messze északra, a Palánktető és a Szederjestető közelében, egy hatszáz méter magas hegyen állott hajdanában Oroszlánkő vára.

(Máig is Oroszlán-hegynek nevezi a nép a régi romok helyét.)

Az egykori híres erősséget az Aba nembeli Kompolthy Kázmér építtette.

Mókás-bohókás, tréfaszerető ember volt őkigyelme.

Egy ideig.

A rossznyelvek pedig azt suttogták róla (és bizony ilyenek már XIII. században is kerültek), hogy a tatároktól rabolt kincsekből építtette a várat.

Hogy történt, mint történt; senki sem tudta. Mégis széltében emlegették, hogy Kompolthy Kázmér uraság, amikor hírül vette a tatárok hazafelé vonulását, utánuk lopódzott a Mátra erdeiben megbújt lovasaival.

Egyik éjjel – valahol Tiszafüred környékén – rajtaütött a füzesekben pihenő tatár szekérkaravánon, s ferde szemű őkelmééket szépségesen megkopasztotta.

A ponyvás szekerek alatt a magyar úri udvarházak sok

elrablott kincse rejtezett, s Kompolthy Kázmér gyors lovai segítségével ezeket a mátrai erdeibe „menekítette”.

Ez bizony igen nemes, sőt honszerető tett lett volna, ha Kompolthy uraság vissza is adja a régi tulajdonosoknak. Vagy – uram bocsa' – a sok-sok ismeretlen kárvallott között osztja szét.

Ám őkelmének ez eszébe se jutott!

Mi volt az igazság, mi nem, nem tudta azt senki, de tény, hogy a tatárok kitakarodása után hamarosan helyrehozatta a félig fából, félig vályogból épült domoszlói udvarházát.

Itt éldegélt nagy békességben számtalan lovával s a különféle vadászkutyákkal együtt.

Egy alkalommal éppen vadászaton járt a Mátrában, amikor királyi hírnök várta otthon.

Kázmér úr kíváncsian törte fel Béla király nagy függő pecsétjét, s elámulva olvasta a felség levelét.

„Királyi szóval felkérem tehát kegyelmedet, hogy számos vagyona jövedelméből egy kővárat emeltessen a birtokán.”

– Hm – morgott egyet Kompolthy uram, s megvakarta deres üstökét. „Mivel megtörténhet, hogy a tatárok visszajövendenek, ami bizony kegyelmednek is kellemetlen lehet” – olvasta tovább a királyi üzenetet.

„Hogy fenyeget a király! – gondolta bosszúsan Kázmér úr. – Vagy azt hiszi, félek?”

Ezután pedig felállt medvebőrös fekhelyéről, majd kurta szóval ennyit mondott a hírnöknek:

– Meglesz… – s azzal intett, hogy a fáradt, úti portól szürke lovas mehet vissza a király udvarába.

A felség küldötte csalódottan köszönt el, hiszen egy falás pecsenyével s egy fél kupa borral sem kínálta meg az uraság.

– Oroszlán csüngjön a nyakadon! – átkozta meg az éhkoppon maradt hírnök, miközben tovább nyelte a port a Buda felé vivő úton. (Egészen fiatal vitéz korában a szabolcsi

várispán udvarában látott egy oroszlánnak mondott rusnya vadállatot… Egy görög kereskedő s mutatványos vándorolt vele.)

A királyi üzenet után Kompolthy Kázmér lázas építkezésbe kezdett. Messzi földről dalmát és talján építőmestereket hozatott, akiknek irányításával uradalmának népe öt kerek esztendő alatt egy pompás, takaros, közepes nagyságú várat varázsolt az említett helyre.

A környékbeli uraságok ámulva figyelték a dolgot, s most már mindenki biztosra vette, hogy a tatárok elrabolt kincseiből épült a vár.

(Így nem ment hát rossz helyre!)

A felépített vár híre hamarosan eljutott IV. Béla fülébe is, aki egy aranypecsétes írással menten a vár örökös kapitányává emelte Kompolthy Kázmért.

Nagy, fényes váravató ünnepséget rendezett az újdonsült kapitány.

Nemcsak Hevesből és Borsodból, hanem még Nógrádból, sőt Szolnokról is mentek az uraságok. Legelsősorban is az eladólányos családok.

– Most már csak egy szép és jóravaló feleség hiányzik kigyelmednek – hangoztatták itt is, ott is a dús lakoma alkalmából.

Kázmér úr ugyan már negyven felé hajlott, de szálas, inas, derék legényember volt. Sok leánynak megakadt rajta a szeme.

Csakhogy esze ágában sem volt a házasság. Jól megvolt ő vadászkutyái s pompás, mokány lovai társaságában.

Ám a sok-sok unszolásra valamit csak mondania kellett!

Éjféltájban aztán – amikor a vendégsereg már többször is az öblös kupák fenekére nézett – hát csak kijelenti nagy hetykén a ház ura:

– Nekem pedig csak olyan leány kell, aki az oroszlánt is meglovagolja!

A meglepett csodálkozás méltatlankodó moraja futott végig a vendégseregen. Egyesek felháborodtak, mások kacagtak. Volt, aki odasúgta szomszédjának:

– Bolond lyukból bolond szél fúj!

Abban a réges-régi időkben még nem jártak cirkuszok. Az oroszlánról mégis tudtak, mert görög és talján mutatványosok olykor-olykor megfordultak a várispánok udvarházaiban. Aztán ha a nemesi asszonynép valahol összesereglett, borzongva mesélte egymásnak a vadállatról szóló rémes históriákat, amelyek legtöbbször azzal végződtek, hogy az oroszlán széttörte ketrecének rácsát, s kísérőjét megmarta vagy éppen felfalta.

Mindezek után könnyen érthető, hogy egyetlen nemesúr leánya sem jelentkezett a kockázatos oroszlánlovaglásra.

Kázmér úr pedig diadalittasan nézett szét a vendégseregen.

„No, ti híresek! – gondolta. – Remélem, többé nem példálóztok többet a házassággal!”

Ám a bejárati ajtó körül mégis valami mozgolódás támadt.

Egy magas, karcsú, barna hajú leány kiáltott valamit.

Minden szem kíváncsian szegeződött reá. Annál is inkább, mert a fehér ruhás hajadon nem vendég, hanem egy felszolgáló volt.

– Mit akar ez? – döbbentek meg a jelenlevők.

– Majd én meglovagolom az oroszlánt! – szólalt meg csilingelő hangján a leány, aki nem más volt, mint Ilona, a Kompolthy uraság egyik lovászának a gyermeke.

Ne is mondjam, hogy Kázmér úr mennyire meglepődött! Hirtelen azt sem tudta, mitévő legyen! Hogyne, hiszen ő álmában sem gondolt arra, hogy a szolgálóleányokra is vonatkozik a szava.

Ám az egyes uraságok, akiknek a bor már jócskán a fejükbe szállott, kapva kaptak az alkalmon, a további mókán.

– Rajta, Kázmér! Álld a szavad! – harsogták követelődzőn.

Mit volt mit tennie a Kompolthy uraságnak, beleegyezett a dologba. A bortól és a jó ételektől erősen kipirult arccal állt fel az asztaltól, s az ajánlkozó Ilona felé ment.

– Szavamat adtam, és azt meg is tartom… Gyer hát, Ilona, ismételd meg szavad!

A sugár termetű, szép hajadon nyugodt hangja újra felcsendült.

Voltak persze, akik gúnyosan legyintettek.

– Majd akkor hisszük el, ha látjuk – mondotta az egyik.

– Ha megpillantja az oroszlánt, menten inába száll a bátorsága – tette hozzá a másik.

Egy szó, mint száz, az irigyebbje imigyen kisebbítette a lovászlány bátorságát.

– Sok jószágom van, de oroszlánnal még nem szolgálhatok – jelentette ki nem kis derültség közepette Kázmér úr. – Ám ígérhetem neked, bátor Ilona, hogy mához egy esztendőre szerzek… Akkorra újra vendégségbe hívom a jelenlevőket, s a belső vár udvarán szépségesen meglovagolhatod az oroszlánt! Ám ha szavadat nem állód, a vendégsereg előtt kerékbe töretlek!

Hatalmas éljenzés tört ki e szavakra a beborozott urságok között. Lovász Ilona pedig elszántan állta az úri kisasszonykák kárörvendő pillantását.

Másnap a váravató ünnepségnek vége lett, s a vendégek hazautaztak…

Mindenki víg volt, jókedvű, csak Ilona szülei eresztették búnak a fejüket. Szidták is, sajnálták is egyetlen gyermeküket, aki ilyen őrültségre vállalkozott, ami könnyen vesztét is okozhatja.

– Sose búslakodjatok! – vigasztalta őket Ilona. – Értek én az állatok nyelvén is, meglátjátok, nem lesz semmi baj! Inkább készüljetek a menyegzőre!

Édesanyja könnyes szemmel varrta, hímezte a menyaszszonyi kelengyét, de titokban egy hosszú, halotti ruhát is készített.

Kompolthy Kázmér úr pedig megtartotta a szavát. A váravató ünnepség után éppen egy esztendőre újra egybehivatta a tavalyi vendégeket.

Ősz dereka volt, a szüret ideje…

(Már több mint egy hónapja a várban tartózkodott egy fekete képű moldován, aki nagy szekéren egy barna medvét meg egy ketrecbe zárt oroszlánt hozott.

Ilona pedig, aki az egész vár területén szabadon mozoghatott, a legnagyobb titokban több ízben meglátogatta az oroszlánt, s finom falatokkal, őz- és szarvashússal kedveskedett neki.)

Így érkezett el az emlékezetes „oroszlánlovaglás” napja.

A belső vár kellős közepére egy hatalmas vasketrecet állítottak, melyben lustán feküdt az állatok királya.

Éppen déli tizenkét óra volt, amikor hét riadókürt harsogása közepette kinyitotta a vasketrec ajtaját a fekete képű moldován, hogy Lovász Ilona, a nyurga, barna hajú leány, belépjen rajta.

A hatalmas nagy oroszlán mozdulatlan maradt, csupán fél szemmel sandított a fehér ruhás jövevényre.

Ilona bátran közeledett a sörényes vadállat felé, majd annak hátát hosszú, fehér kezével végigsimogatta.

Az oroszlán erre a hátára feküdt, majd a két mellső lábával játékosan kalimpálni kezdett

A leány ekkor szigorúan rákiáltott, mire az lusta mozdulatokkal a négy lábára állott.

– Boszorkány ez, vajákos! – suttogták borzongva a vendégségbe egybegyűlt asszonyok, leányok.

– Derék, bátor leány! – dörmögték elismerően az egybegyűlt uraságok.

Ezután minden úgy ment, mint a karikacsapás.

Ilona pillanatokon belül az oroszlán hátán termett, majd egymás után háromszor is „körüllovagolta” a hatalmas, vasrácsos ketrec belsejét.

Egetverő éljenzés tört ki erre az udvaron álló vendégsereg soraiban.

Kompolthy Kázmér pedig menten parancsot adott a moldovánnak, hogy nyissa ki a ketrec ajtaját s a bátor leányt vezesse ki onnan.

Lovász Ilona sápadtan ugyan, de sértetlenül járult a várkapitány elébe.

– Tudom, hogy barátkoztál az állattal, előre… De ez mit sem számít, mert ha nem lettél volna bátor, nem mertél volna a ketrecbe menni. Méltó vagy hát a kezemre! – mondta elismeréssel az uraság, majd intett az udvaron várakozó sekrestyésnek, hogy húzza meg a várkápolna harangját.

Még azon a napon megtartották a fényes menyegzőt, amit hétnapos, pompás lakodalom követett.

…Így lett a szegény lovászleányból a gazdag várúr felesége…

Mondják, hogy takaros, kardos menyecskévé vált, aki ugyancsak kordában tartotta urát, s megszüntette annak minden csavargását.

(Beteljesedett hát a királyi hírnök átka, „az oroszlán a nyakán csüngött”!) Cserébe azonban három szép fiúgyermekkel ajándékozta meg őt, akik aztán népessé és híressé tették a Kompolthy családot.

Ráadásul még a fösvénységről is leszoktatta az urát az ügyes, talpraesett asszony.

Hát az oroszlánnal ugyan mi lett?

Azt bizony hálából örökké a várban tartotta Ilona, és valóságos háziállattá szelídítette. Amikor pedig a fogatlan vén állat a másvilágra költözött, emlékét szoborban örökítette meg a vár úrnője: a sírja fölé kőből kifaragott oroszlánt tétetett…

Így lett a domoszlói várnak Oroszlánkő a neve.

VASVÁR

Észak-Magyarország ipari fellegvára a Bükk háta mögött füstölgő, sokkéményű Ózd.

Nagyon régi település, már a honfoglalás előtt is lakott hely volt. Ennek a gyorsan fejlődő ipari városnak a II. kerületét Vasvárnak hívják. Azt hinné mindenki, hogy a vasgyártástól nyerte a nevét.

Pedig nem így van!

Kilencvennégy esztendős korában édesapám az alábbi történetet mesélte róla:

– Régen volt biz az – kezdte. – De igaz volt! Nem messze a Bükktől, a Sajó-parti mohi pusztán csatát vesztett a magyar király, IV. Béla. Hej, nagy baj volt ez!

Még aznap híre futott a Sajó-völgyi meg a bükki falvakban. Aki csak tehette, menekült! Az erdők, a barlangok – amik a Bükkben már akkor is szép számmal voltak – hamarosan megteltek félő, reszkető emberekkel.

Mert még a mohi pusztára sem ért a tatár, de a híre már előtte járt; felégeti a falvakat, leöldösi az embereket!

Menekültek hát.

Maga IV. Béla is, hogy életét mentse, hűséges embereivel nyeregbe szállt, s amilyen gyorsan csak tudott, végigvágtatott a Sajó, majd a Hangony völgyén. Ne is mondjam, hogy elnéptelenedett falvakat talált, pedig már az elesége is elfogyott.

Ilyen állapotban ért Ózdra, amely már akkor is ismert, nagyobb település volt. Innen is mindenki a közeli erdőkbe, a várkonyi meg a farkaslyuki rengetegbe menekült

Mit tegyenek, hová legyenek? – töprenkedtek IV. Béláék.

És ahogy ott tanakodnak, hát az egyik vitéz így kiáltott fel:

– Felséges királyom, életem-halálom kezedbe ajánlom, tanácsolom, menjünk fel e hegy oldalába! Ott áll valami erősség, valami vasvár.

– Vár? Méghozzá vasvár? – nézett arra csodálkozva a fáradt király.

Valóban… A mai Cipó-hegy városra néző oldalában állott egy tornyos-bástyás épület.

Az alkonyi nap sugarai visszaverődtek a vaskapuról.

– Menjetek, vitézek, nézzétek meg! – parancsolta reménykedve a király.

Ezután a vitézek csakugyan meg is nézték. Ám nem vasból készült vár volt az, hanem egy fenyőgerendákból összeácsolt kastély, amelynek vaskapuja volt… Mindegy, most már bemennek, határozták el, hátha vannak benne emberek, akik szállást és eleséget adnak nekik.

Ám az öntöttvasból készült nagykaput zárva találták. Zörögtek, verték ugyancsak a bejáratot.

Végre egy nagy szakállú, hosszú, fehér hajú öregember jelent meg a kapu kémlelőnyílásában.

– Mit akartok tőlem? – kérdezte bizalmatlanul.

– Szállást és élést szeretnénk, derék öreg.

– Kik vagytok ti, és mi járatban?

– Vesztett csatából jövünk, a mohi pusztáról – szólott az egyik vitéz.

– Csak nem a királyhoz tartoztok?

– De bizony igen.

– És a tatárok? – emelte fel hangját az ősz szakállú.

– Már a Sajó völgyén dúlják a falvakat.

– És ti tűritek?! – dörmögte bosszúsan az öreg.

– Mit tehetünk, jó uram? Nagy a túlerő, és kevés nemesúr jött a mohi pusztára.

– Kevés nemesúr? Szóval cserbenhagyták a királyt? Ó,

az átkozottak! – háborgott az öreg. – Hát nem fáj nekik a haza pusztulása? Ó, szerencsétlen király!… Hozzátok ide gyorsan! Magányos farkas vagyok, se családom, se vitézeim, de egypár napig szívesen vendégül látom… Mert én nem hagytam el házamat, mint a többi gyáva!

Így történt aztán, hogy a Cipó-hegy oldalában, a vaskapus fakastélyban egypár napot pihenéssel töltött a menekülő király.

De a király és maradék serege nem sokáig maradhatott ott! A tatár horda hamarosan már Sajónémetiben pusztított.

Egy hűvös áprilisi éjszakán a várkonyi völgyön keresztül a kisded csapat a Bükk rengetegei felé vette útját.

Hetekig bujdosott aztán a vadonban, a Bükk-fennsíkon és az oltalmazó bükki kövek között. Ide már nem ment fel a tatár, mivel csak a síkságot, a völgyeket kedvelte.

Amikor pedig a tatárok kitakarodtak, a király megmenekülésének emlékére több kápolnát is emeltek a Hangony-völgyi falvakban, így Ózdon is. Azt a helyet pedig, ahol a fából épült, vaskapus kastély állott, Vasvárnak nevezte el a nép.

– Hát a szakállas vénnel ugyan mi lett? – kérdeztem édesapámat.

– Ő bizony nem menekült el – válaszolta. – Ott lelte halálát a fakastély üszkös gerendái között… Csupán a vaskapu árválkodott ott még sokáig, de aztán azt is megemésztette az idő – fejezte be elbeszélését édesapám.

A KÍSÉRTETEK SZIGETE

Nem tudja azt már senki – legalábbis a néphit szerint –, hogy ősz volt-e akkor vagy kora tavasz. Valószínűbb, hogy inkább az előbbi, mert bármilyen gyorsan száguldottak is a nomádok lovai, ősznél előbb nem érhettek a mai Ráckeve környé-

kére.

A hegyvidékeken az erdőkbe, barlangokba menekült a nép. De hová mehetett a síkságon? Csak a nádasokba, a mocsarakba, pontosabban azok szigeteire.

Hajdanában még a kisebbik Dunát is nagy, mocsaras terület ölelte körül.

Így volt ez a mai Ráckeve környékén is.

A tatárok közeledésének hírére nagy félelem lett úrrá az embereken.

Nem minden ok nélkül. Batu kán seregei nem ismertek könyörületet. Nemcsak raboltak, fosztogattak, hanem öltek és gyújtogattak is. A keviek elődei is hallották mindezt! Jajveszékeltek hát az asszonyok, káromkodtak a férfiak. A gyerekek eleinte nem értették a dolgot.

A helység már akkor is a környék központja volt, ahol szíjgyártók, nyergesek, fazekasok, mészárosok árultak a piacokon s az országos vásárokon. Volt tehát mit félteni! Meg is indult hamarosan a holmik összerakása, a lábasjószágok összeterelése.

Csak azt nem tudták még, hogy hová meneküljenek. Nagy zűrzavar, általános felfordulás keletkezett volna, ha nincs a helységnek igen értelmes, eszes bírája, egy bizonyos Ábris nevű ember. Ez a derék férfiú azt javasolta a tanácsbelieknek, hogy a rossz hírben álló „kísértetek szigetére” menjenek. Ámulva hallgatták ezt a jelenlevők.

– Oda nem mehetünk! – szólott az egyik ijedten.

– Miért ne? – kérdezte a bíró. – Hiszen nincsenek ott boszorkányok. Vagy látta kendtek közül valaki?

– Nem láttuk, de az asszonynépek mondják – szólott egy másik tanácsbeli. – Ha mi mennénk is, de ők nem mernek.

– Pedig ez a legjobb hely – folytatta a bíró. – Mély vizek veszik körül. Sűrű, nagy erdőség van rajta. Oda nem lát be a tatár. Ott akár évekig is elélhet a falu.

A tanácsbeliek helyeseltek, de tartottak az asszonyok ba-

bonás félelmétől. Ám a bíró nem engedett.

– Az idő ugyan nagyon szorít, de mégis meg kell tennünk. Ma délután én és Márton atya, a plébánosunk, beevezünk a szigetre, s füstölővel, szenteltvízzel elűzzük onnan a boszorkányokat, a rossz szellemeket.

A babonás tanácsbeliek ebben megnyugodtak, s menten hazafutottak asszonyaikhoz a nagy hírrel.

Ábris bíró uram szavait hamarosan tett követte, úgyhogy a kisbíró estefelé már ki is dobolhatta: „Miután bíró urunk s plébános urunk kiűzé a szigetről az ott bujkáló gonosz szellemeket, mindenki bátorságosan mehet oda. Készüljön hát mindenki, hogy mikoron mégfúvatnak a kürtök, utcák szerint rendben mindenki induljon a szigetre…”

Ezután a helység férfiai a halászok s a molnárok segedelmével csónakokra fektetett deszkákból hosszú hidat eszkábáltak. Ezen mentek aztán az emberek, a holmikkal megrakott szekerek, no meg a sok számosállat.

Már éppen ideje volt! Mert a szomszédos falvak tetőire már fölröppent a vörös kakas, egyszóval lángba borultak a házak!

– Itt vannak a tatárok! – szállt szájról szájra a vészes hír, miközben igyekeztek a szigeten új otthont találni.

Már este volt, mikor az elhagyott helységbe bevágtatott a tatár sereg. Hogy jobban lássanak, rögvest égő tűzcsóvát dobtak a legközelebbi nádtetős házra. Hamarosan az egész utca lángba borult. A szigetre menekültek keserves zokogásra fakadtak, mert életük munkáját látták hamuvá válni. Márton atya nem győzte őket vigasztalni.

Ezalatt a tatárok beszáguldottak a falut, feltörték a templom sekrestyéjét, keresték a kincseket s az élelmet. Nagy méregre gyulladtak, amikor az égvilágon senkit és semmit nem találtak.

– No, ha ezeket megleljük, szíjat hasítunk a hátukból! – kiáltozta mérgesen a tatárok vezére, egy csupa szőrmók kán.

Ezután parancsot adott a falu határában a sátrak leverésére.

A „kísértetek szigetén” nagy nehezen nyugovóra tért a fáradt nép, mivel nagyon sajnálta hajlékának pusztulását. Ábris bíró uram s Márton atya egész éjjel nem hunyta le a szemét.

– Ezt a napot túléltük – kezdte a bíró. – De mi lesz holnap? Ezek az átkozottak felfedeznek, beeveznek, s akkor majd lesz itt haddelhadd!

– Majd megsegít az Úr! – szólott bizonytalanul Márton atya, de közben ő is azon törte a fejét, hogy s mint kéne cselekedniük.

Már hajnalodott, mikor a helység két vezetője azt határozta, hogy föld alatti vermeket, kunyhókat ásatnak, s azokat gallyakkal betakartatják. Ide kell az állatokat elrejteni, mert a tehénnek hiába mondják, hogy ne bőgjön, s a lónak is, hogy ne nyerítsen. Egyedül a kutyák értették meg a rendkívüli helyzetet, s oly hallgatagon viselkedtek, hogy az már valóságos csuda volt.

Még aznap a lakosság számára is készültek föld alatti lakhelyek, hiszen az éjszakák hűvösek voltak.

Ezalatt a tatárok sem tétlenkedtek. Mokány lovaikon beszáguldottak a környéket, s amit találtak, elvitték, s akit ott leltek, megölték.

Ám a keviek eltűnése nem hagyta a kánt nyugodni.

– Vajon hová tűnhettek az átkozottak? – mérgelődött az esti tábortűznél.

Ekkor jelentették neki az őrök, hogy a folyó partján egy vak halászra akadtak.

– Rögvest hozzátok elém! – parancsolta keményen a kán.

A harcosok egy fertályóra alatt odavonszolták a megkötött kezű, szakállas vénembert.

– Szólj csak a tolmácsoló emberünknek! – parancsolta a

kán.

Nemsokára ott volt az is, valami besenyő- vagy kunféle, aki jól értette a magyar szót.

– Ide figyelj, te vénember – fordult hízelgő hangon az öreghez a kán. – Kapsz egy marék aranyat, ha megmondod, hová rejtőztek a tieid.

– Nagylelkű vagy, vitéz kapitány – felelte a vén. – Hidd el, ingyen is megmondanám, ha tudnám. Jól láthatod, hogy vak vagyok, nem láthattam, merre mehettek.

– No, nézzük meg, hogy igazat szólsz-e? – szólott gúnyos hangon a kán, majd egy égő fahasábot tartott egész közel az öreg szeméhez.

A vénember egyetlen arcizma sem rezdült meg.

– Jó, elhisszük, hogy nem látsz. De hallani csak hallasz?

– Csupán evezők csobbanását hallottam. Bizonyára lehajóztak a Dunán.

– Vagy inkább valamelyik szigetre rejtőztek?

– Az is meglehet. Bár van itt tíz is. Ki tudja, melyikre mehettek?

– És melyik közülük a legnagyobb? – vallatta a kán.

– A „kísértetek szigete” – szólott egykedvűen a vén, vak ember.

– Kísértetek szigete? – vonta össze a szemöldökét a tatár főember. – Szóval olyan, ahol gonosz szellemek tanyáznak?

– Igen, nagyuram… Már kora gyermekkoromban hallottam, ott éjszakánként lebegő kísérteteket lehet látni.

– És ugye, te láttad is? – kérdezte gúnyosan a kán.

Nagyot nevettek ezen az ott levő tatár alvezérek, mert a vén halász szavait ostoba fecsegésnek tartották.

Három nap is eltelt már, de a keviek elődeire nem akadtak rá a tatárok. A vén, vak halász ott ténfergett a tatárok között, s mivel öreg volt s vak, egy ujjal sem nyúltak hozzá.

Negyedik nap így szólt hozzá a kán:

– No, öreg, tudjuk már, melyik a legnagyobb sziget. Le-

het, hogy ezt nevezitek ti a „kísértetek szigetének”, de bennünket ez nem érdekel. Mi olyan bátor és vitéz emberek vagyunk, hogy ilyen ostoba szóbeszédre semmit se adunk. Holnap hajnalban beúsztatunk oda, de senki emberfiának nem lesz irgalom. Mert tudd meg, öreg, ahol tehén bőg, ott ember is van. Márpedig mi jól hallottuk a tehénbőgést.

– Ti tudjátok – szólott egykedvűen a vénember.

Hamarosan ismét fellobbantak a sátrak között a tábortüzek, mivel már újra este volt. A hosszú nyársakon a lángok fölött a rablott kecskék s birkák lapockái sültek. Nemsokára valami italféle is került elő a kecsketömlőkből, s különös, elnyújtott óbégatások szálltak a Duna fölé.

A kán ezen az estén nagy lakomát adott alvezéreinek, így késő éjszakáig ettek-ittak, vigadoztak.

Még javában lármáztak őkelméék, mikor hírnök kereste fel a kánt, s lihegve jelentett neki:

– Vitéz nagyúr! Az egyik szigeten hatalmas tüzek égnek!

Menten kardot kötött a tatár vezér, s kíséretével lerohant a folyó partjára. Ahogy odaértek, csaknem földbe gyökerezett a lábuk! A sziget egyik részén hatalmas tüzek égtek, s a szinte nappali fényességben nagy, fehér lepedős alakok hintáztak a fák ágai között.

– A kísértetek! A gonosz szellemek! – dadogta az ittas kán kábult fejjel s rettenetes ijedtséggel. – A vén halász mondta! A vén halász mondta!

A többi tatár is döbbenten figyelte a valóban kísérteties jelenséget. Mindez azonban nem volt elég!

Hamarosan – mintegy varázsütésre – kialudtak a tüzek, s a koromsötétben égő halálfejek libegtek a sziget fölött.

Ezzel aztán végképp betelt a pohár.

– El innen! Ez csakugyan a kísértetek szigete – hebegte babonás félelemmel a kán.

A felriasztott tatár harcosokon vak félelem lett úrrá, s eszeveszett sebességgel szedték fel sátraikat, s óbégatva

pattantak a nyeregbe.

Mire kivirradt, egyetlen tatár sem maradt a hajdani keviek falujában. Ijedtükben a hetedik határba futottak, s később is messzire elkerülték a helységet.

Így menekültek meg a keviek elődei a tatár pusztítástól… Mindezt pedig elsősorban Ábris bírónak köszönhették, aki a „kísértetek szigetére” telepítette őket, s ráadásul még kísértetkomédiát is rendezett a tatárok „szórakoztatására”. Nem másként pedig, mint hogy fehér lepedőket és batyukat köttetett a fák ágaira, amelyeket alulról, kötélen ráncigáltak.

Mik voltak az égő halálfejek? Közönséges töklámpák, amelyekbe égő mécseseket helyeztek.

A vén, vak halász pedig nem más volt, mint Márton atya, aki álruhában kémkedett a tatárok között, s minden éjjel nagy titokban hazaevezett, hogy beszámoljon a bírónak a legújabb helyzetről s a látottakról.

Szinte az egész Csepel-szigetet elpusztították a tatárok, csak a hajdani keviek úszták meg a dolgot. S amikor az ellenség kitakarodott, elsőként építették újjá helységüket

Ábris bíró uram nevét pedig hét vármegyében is emlegették…

A TÁLLYAI KŐBÁRÁNYOK .

Élt valamikor réges-régen, talán az ükapáink unokáinak idejében, a híres hegyaljai Tállya községében egy Mikó nevű juhász.

Gyermekeit, feleségét korán elvesztette, s bizony e sok bánat szomorúvá, magányossá tette.

Ez a pásztor egy alkalommal, amikor a Kőporos-hegy alatt legeltette a nyáját találkozott egy ősz öregemberrel. Noha mogorva természet volt, az időseket mégis tisztelte. Kedvesen szólott hát a vándorhoz:

– Jó napot öregapám! Mi szél hozott erre? Ha fáradt vagy, ülj mellém, s tarisznyámból megkínállak.

Csudálkozva nézett rá az ismeretlen öreg.

– Hiszen nem is kértem, s te mégis szíves vagy hozzám, pedig arcodon látom, volt elég bajod az életben.

– Az bizony csőstül, öregapám. De a vándornak kijár az étel-ital, no meg a jó szó. – S azzal a bánatos életű juhász leült a fűre, majd a melléje telepedő vándort eleséggel bőven megvendégelte.

– Köszönöm jóságodat, Mikó pásztor. Jótettért jót várj! Kérj hát valamit. Van némi tudományom a varázslások terén.

Bizony meglepődött ezen a juhász. Hirtelenében azt sem tudta, mit kérjen. De mivel életében az egyetlen örömet már csak a nyája jelentette, ezért ezt kérte az aggastyántól:

– Mondj egy varázsigét, amely veszély esetén megvédi a bárányaimat.

– Szerénységed nagyon különös, mivel magadra nem is gondolsz.

– Az életemnél is jobban szeretem a bárányaimat – szólott sóhajtva a juhász.

Az ismeretlen vándor nem tétlenkedett. Menten a pásztor füléhez hajolt, s csak úgy, hogy ő hallja meg (még mi sem), valamit súgott a fülébe.

– Amikor kimondod ezt a varázsigét, teljesül, amire gondolsz.

– Köszönöm, öregapám – akarta mondani Mikó, de mire a vándorhoz fordult, annak már nyoma veszett. Eltűnt, mintha a föld nyelte volna el.

Teltek-múltak aztán az évek. A juhász lassan elfeledte a vándort. Majd pedig egy szép sugaras őszi napon – amiből bőven van a Hegyalján – a Kőporos-hegy barlangjába költözött Mikó. Itt éldegélt a bárányaival hosszú-hosszú ideig.

Hanem egy alkalommal tizenkét zsivány ereszkedett alá

a hegyekből, s meg sem állt a Kőporos-hegy alatt legelő juhnyájig.

Nem is köszönt a sok lator, csak a jószágot követelte.

– Add ide a felét, te mogorva juhász! – kiáltott rá a haramiavezér. – Megélsz te a másik részből is!

– Nem addig van az, hé! – szólott vissza keményen a juhász. – Én megdolgoztam értük. Hosszú évtizedekig őriztem az uraság nyáját, s ezért kaptam ezeket bér fejében.

– Mit egyezkedsz vele?! – mordult fel egy hórihorgas haramia. – Menjünk reá, s baltáinkkal üssük agyon!

És amint a zsivány kimondotta, úgy is akartak cselekedni, a magányos Mikót gonoszul elveszejteni.

A hűséges bárányok azonban – mert nagyon szerették a gazdájukat – megérezték a veszélyt, és gyorsan szoros gyűrűbe fogták a juhászt.

– Haj, ki te, rusnya állatok! – ordítoztak reájuk mérgesen a haramiák, majd botokkal, baltákkal csépelni kezdték a bárányokat.

Ekkor – a végső ijedelemben – eszébe jutott Mikónak a vándor varázsigéje. Reszkető szájjal el is suttogta hát, miközben ezt gondolta: „Váljatok kővé, kedves bárányaim, nem tudom elviselni szenvedéseiteket!”

És – csudák csudája! – a juhász kívánsága azon minutomban teljesült. A hetvenhét szép bárány kővé változott.

Ne is mondjam, micsoda riadalom támadt a haramiák soraiban.

– Ördög ez, tisztára Belzebub fia! – suttogták a juhászról nagy rémületükben a babonás zsiványok, majd vak félelmükben a rengetegbe futottak.

Ott maradt hát Mikó kővé vált bárányai gyűrűjében. Bizony ő is nagyon megijedt, s jó időbe tellett, amikor végre magához tért.

Ám bárhogy is törte a fejét, a varázsige újból már nem

jutott az eszébe.

Hej, pedig nagy baj volt ez! Kedves, szeretett bárányait nem tudta élőkké visszavarázsolni.

Törte, törte a fejét, hogyan s miként hangzott a varázsszó, de többé nem jött az elő a gondolatai közé.

„Bárcsak erre tévedne az az ismeretlen vándor!” – gondolta. Ám bárhogy várta, hívta, az ősz öreg sosem tért vissza.

Sokáig bánkódott bárányai sorsán Mikó juhász, de később megbékélt. Úgy gondolta: jobb is, hogy kővé váltak, így legalább örökké megmaradnak.

Mindennap elment kővé vált nyájához. El-elbeszélgetett velük, hiszen mind a hetvenhetet névről ismerte, szép szóval becézgette.

A kőbárányok pedig valóságos, csodálatos szoborcsoportot alkottak.

Télen a juhász nagy gonddal söpörte le róluk a havat, tavasz- és nyáridőn pedig a port.

Így gondozta kőbárányait egészen holta napjáig.

Azóta bizony sok száz év telt el. A kőbárányokról már csak a fejek maradtak, betemette őket a föld, vagy benőtte a gaz.

Ám mind a mai napig láthatók a tállyai Kőporos-hegyen a csudaszép bárányfejek. A hegyi barlangot pedig Mikóról, a magányos juhászról nevezte el a nép.

A SZENDI LÁNGOK

Régen beszélgettek már arról a csereháti öregek, hogy egyes dombok mélyén aranykincsek rejtőznek.

Bodolóczky Anna néni gyerekkorában sokszor őrzött libát a tarlón. Egy alkalommal – úgy alkonyattájt – Alsógagy határában lángot látott kilövellni a földből.

Nagyon meglepődött, s este, mikor hazament, elbeszélte szüleinek.

– Tisztul az arany – szólott bólintva a nagyapja. – Minden századik évben fordul elő ilyesmi. Nagy kár, édes lányom, hogy kapcát nem dobtál rá… Akkor legalább tudnánk, hogy hol van az arany.

– Igaza van nagyapádnak – szólott a nagymama. – Bár azokon az elásott kincseken nincs áldás… Átok van valamennyin.

Ezután Anna néni nagyanyja elmesélte a szendi lángok történetét:

– Volt nekünk egy rokonunk, aki Szenden lakott. Ez még egészen fiatal házasember volt, amikor kint a határban szántotta a tarlót. Akkor is alkonyatra járt az idő, s a fiatalember megszomjazott. A föld végén a mezsgyefordulónál megállította az ökröket, s elment a közeli bokor alá tett csobolyóhoz, hogy vizet igyék. Hát amikor visszateszi helyére az ivóedényt, mit lát?

A szemközti dombból lángok lövellnek ki! Nosza, nem is tétovázott sokáig! Hallotta már eleget az öregektől a kapcadolgot. Villámgyorsan levetette hát a csizmáját, kezébe kapta mind a két kapcáját, és uzsgyi, futott a dombra, hogy még idejében rá tudja dobni a lángokra a kapcát!

Gyerekkortól kezdve jó futó volt, szerencsével is járt.

Még javában tisztultak az aranyak, jöttek ki belőlük a lángok. Rá is dobta mindkét kapcáját, mire aztán a lángok elaludtak.

„No, hogy a szél el ne vigye, teszek rájuk követ is' – gondolta a fiatalember.

Amint elgondolta, úgy is cselekedett!

Mikor hazaért, senkinek sem szólt. Mivelhogy az ilyesmit titokban kell tartani.

De a készületet megtette.

Mivel pedig az ő szekere éppen rossz állapotban volt,

ezért késő éjjel nagy titokban a szomszédban lakó testvérbátyjáét húzta át a maga udvarába.

Be akarta fogni a két ökrét a járomba, hát akkor veszi észre, hogy az egyik lesántult.

„Befogom a bátyámét, úgyis az 6 szekerébe vannak szokva” – határozta el.

Nem is teketóriázott sokáig. Nesztelen léptekkel átsurrant a szomszédos istállóba, és onnan a Csákó meg a Virág nevű ökröket kivezette.

Amikor pedig befogott, ásót, kapát, csákányt, lapátot, no meg vékát és zsákot dobott a szekérbe.

Pontosan éjfél volt, amikor a lángokat lövellő dombra ért.

Nagy szerencséjére éppen sütött a hold, így a kapcákat könnyű volt megtalálnia…

Menten ásót ragadott, és gyors, erős mozdulatokkal ásni kezdett a kapcák helyén. Nagyon sietett, mert hajnal előtt végezni akart a dologgal. Persze nem volt könnyű munkája! Több órán át lázas sietséggel ásott, s amikor már mély vermek tátongtak a domboldalban, nagy kövek állították meg.

Nagy szerencséjére magával vitte a csákányt is!

Csattogott, szikrázott az éles szerszám, s amikor már annyira kifáradt, hogy valósággal a haló verejték szakadt róla, akkor valami vasban akadt meg a csákány.

A fáradt fiatalember minden erejét összeszedve feszítette ki a nagy vasdarabot a földből.

Az pedig nem volt más, mint egy nagy üst.

Már éppen elhangzott a harmadik kakasszó, amikor a közeledő hajnal halovány szürke fényében tompán, de azért mégis jól láthatóan csillogott az üstben a rengeteg aranypénz.

A fiatalember túláradó boldogsággal markolt bele, s a nagy örömtől hatalmasat kacagott.

Sürgette az idő, beleöntötte hát az aranyakat az egyik

zsákba… Már éppen hazafelé akart indulni, amikor az a gondolata támadt, hátha több üst is lehet még ott.

Ásni kezdett hát

És halljunk csak csudát!

Rövid félóra alatt újabb hat üst aranypénzre bukkant. Elgondolhatjuk, micsoda öröm szállta meg! Fáradt volt, de a gazdag lelet megsokszorozta erejét.

Nem telt bele egy rövid óra sem, kész volt mindennel! Nemcsak a hét üst aranyat töltötte bele a zsákokba, hanem az üressé vált vasüstöket is visszatemette a földbe.

Amíg ő lázasan dolgozott, el is feledkezett a két ökörről…

Azok pedig addig-meddig tekergették a nyakukat, míg ki nem bújtak a járomból. És mivel már kínozta őket az éhség, igyekeztek jó legelőt keresni.

Találtak is.

A harmadik táblán finom másodkaszálás lucerna zöldellt Nekiesett a két jószág ugyancsak. Amikor pedig jóllaktak, égető szomjúság vett erőt rajtuk. El is indultak hamarosan a völgyben csordogáló kis patak felé. Nemsokára jót ittak belőle.

Bizony egyéb se kell az ökörfélének! Egy-kettőre felfújódott mindkettő, majd lusta tehetetlenségében a patak partjára feküdt.

Szaladt, szaladt utánuk a fiatalember, de amikor meglátta őket bizony megcsappant az öröme. Hajtotta, noszogatta őket, de bizony azok nem mozdultak. Eközben egyre jobban kivilágosodott… Mit volt mit tennie, ha nem akarta, hogy teljesen rávirradjon, el kellett tüntetnie az aranyakat. Befogta saját magát a járomba, és, szinte az utolsó erejét megfeszítve, hazahúzta a hét zsák aranyat

Első dolga volt, hogy otthon a csűr földjébe elássa a kincset, majd titkon hazahúzta a bátyja szekerét.

Annyira elfáradt, hogy menten ágynak dőlt s három hétig

egyfolytában betegeskedett. Közben kiderült, hogy a bátyja ökrei őmiatta pusztultak el. Nagy harag lett belőle, és kártérítést követeltek tőle.

A fiú nem tiltakozott, hanem – özvegy édesanyja legnagyobb csudálkozására – napokon belül kifizette a kárt

Aztán szép ruhákat, majd sok-sok földet vásárolt magának.

Most már a falu legszebb és leggazdagabb lányát is elvehette volna feleségül. Ám egyre soványabb, sápadtabb lett, sokat betegeskedett, majd pedig egy napon – pedig még huszonöt esztendős sem volt – elköltözött az élők sorából.

Ott maradt a sok föld, de nem volt, aki munkálja… Öreg édesanyja nem tudott a kincsről, noha azt suttogták, hogy a fia kirabolt egy gazdag kereskedőt, és abból tollasodott meg.

– Még a sírjában sem hagyják nyugodni! – kesergett a szegény özvegyasszony.

Pár éven belül annyira elszegényedett, hogy koldusbotra jutott. (Közben a csűrág mélyén ott rejtőzött a tengernyi kincs, csak ő nem tudott róla.)

Teltek-múltak az évek, végül az öreg néni is sírba szállott. Egy hétre rá, hogy eltemették a fiú anyját, lángba borult a csűr, és teljesen leégett.

Valaki felgyújtotta.

Azt suttogták, hogy a fiú nagybátyja rájött a kincs rejtekhelyére, és nagy titokban onnan hordta.

A tűz idején ugyanis eltűnt a faluból… Úgy hírlett, benne égett a csűrben.

Ott állott aztán az üszkös csűr nagyon sokáig, senki sem mert hozzányúlni. Valamelyik háború után azonban valaki, aki a helyére építkezett volna, megtalált három üres üstöt… Lehet, hogy abban voltak az aranyak? De hová lettek belőle?

– Nem tudja azt senki – fejezte be beszédét Anna néni, majd szelíden hozzátette: – Nincs áldás a könnyen gyött kincsen, csak a munkával szerzettnek jó az íze…

A JENŐI ÍJÁSZVERSENY

Egyszer egy szép májusi napon a Nagy-Kevélyre kirándultam pilisborosjenői tanítványaimmal.

Bizony, jólesett a pihenés, amikor felértünk a hegytetőre. Menten le is heveredtünk a sziklák között zöldellő, puha, selymes fűbe.

Hát ahogy ott üldögéltünk, egyszer csak odajött egy öreg erdész.

Köszöntünk egymásnak, majd ő is közibénk telepedéit. Hamarosan beszédbe elegyedtünk vele. Egy idő után azt kérdi az erdész bácsi tanítványaimtól:

– No, gyerekek, tudjátok-e, miért hívják ezt a hegyet Kevélynek?

A lurkók egymásra néztek, de bizony nem tudta senki.

– Hát akkor elmondom én nektek – mosolyodott el az öreg, majd nagy tajtékpipájából bodor füstöket eregetve, így kezdte elbeszélését.

– Hajdanában-danában, a réges-régi világban, sok szőlő volt itt a mai falu felett. Azért is nevezték el e helységet Borosjenőnek… Ezek a szőlők a jenői kolostor gondozásában voltak, de valójában a mindenkori királyné birtokához tartoztak.

A vincellér pedig – aki az összes szőlők és pincék fölött parancsolt – nem egyházi, hanem világi férfiú volt… Hogy s mint hívták őt, bizony már nem tudja senki, de a lányának, Katának a nevére a régiek még emlékeztek.

Ez a vincellérlány olyan szép volt, hogy híre még a királyi udvarba is eljutott. Már csak elég az, hogy a kíváncsi fiatal nemesek addig terültek-fordultak, amíg el nem jutottak a Pilis hegység kapujában levő Jenőre vadászni.

Egy szó, mint száz, a húsz évet alig megért leánynak

hamarosan annyi kérője lett, hogy nem tudott (vagy nem is akart?) közülük választani.

– Édes lányom, gyöngyvirágom – fordult egy szép napon Katához a vincellér. – Itt az idő, hogy e sok kérő közül válassz magadnak!

– Egy sem az igazi, kedves édesapám – felelte a leány.

(Magában pedig ezt gondolta: lenne ugyan egy, a derék Péter deák, de hát ő szegény, és bizony hiába említeném.)

Majd az atyja unszolására hozzátette:

– No meg aztán mi tűrés-tagadás, nem tudok én közülük választani.

Nagy gondba esett az öreg vincellér, s törte a fejét ugyancsak: vajon mit kellene itt tenni, hogy dűlőre jusson a dolog?

Amint az egyik napon éppen ily erősen töprenkedik, hát csak eszébe jut hirtelen Mátyás király. (Mert hogy egyik szavamat a másikba ne öltsem, ebben az időben az igazságos nagy király uralkodott Magyarhonban.)

Nosza feltarisznyázott hát a vincellér, és legszebb paripáján belovagolt Budára.

Nagyot nézett a felség, amikor a színe elé bocsátották:

– No, mi a baj, vincellér uram, csak nem lyukadtak ki a jenői boroshordók?

– Azok nem, felséges uram, hanem hamarosan az én fejem fog kilyukadni a töprengéstől… – S aztán elmondotta a lányával kapcsolatos búját-baját.

Elkomorodott a felség, mert hát ilyen ügyekben nem szívesen adott tanácsokat; de ha már Beatrix királyné vincellérje jön hozzá, kérését mégsem hagyhatja válaszolatlanul.

– Itt csak az íj dönthet! – jelentette ki hirtelen Mátyás király. – Persze ha a leányod és a kérők is úgy akarják,

– Ezt biza nem tudom, de meg lehet kérdezni tőlük.

– Meg bizony – bólintott a király. – De hát kik légyenek azok a nemesifjak?

A vincellér elsorolta a nevüket, hanem a szegény nemesfiút szándékosan kihagyta. (A királynak feltűnt a dolog, hiszen feleségétől, Beatrixtól, már hallott arról, hogy egy köznemes fia is tenné a szépet Katának, de szegénysége miatt nem nagyon meri.)

Elmosolyodva felelt hát a felség:

– Jól ismerem mind a kérőket. Szó, ami szó, elég hetykepetyke, gányó-hányó főúri legények. De talán nem lesznek annyira gyávák, mint amilyen kevélyek?

– Aztán hogy gondolod, felség? – kérdezte a vincellér.

– Csak bízd rám, jó ember… Egy a dolgod: tudd meg lányodtól, beleegyezik-e abba, hogy kezét annak adja, aki az íjászverseny győztese lesz.

Harmadnap megérkezett a királyhoz a válasz: a vincellér lánya, a szépséges Kata elfogadja a felség javaslatát.

Nem nehéz elképzelnünk, micsoda izgalom vett erőt a kérőkön! Hamarosan éjjel-nappal az íjazást gyakorolták.

Aztán elérkezett a várva várt nap!

Szép, virágos májusi nap volt, amikor a híres íjászverseny kezdetét vette, méghozzá Borosjenő fölött, a hegység alatti fennsíkon!

Hat deli, pompás ruhás főúri ifjú állott a verseny vonalhoz.

A király és a főurak egy magos emelvényről nézték az íjászversenyt. Sok bámész nép is odagyűlt, hiszen az ilyesmire mindenki kíváncsi.

Kata édesanyja és a leánypajtások már készítették elő a hófehér menyasszonyi ruhát, mert úgy döntött a király, hogy a győztessel még aznap megtartják az esküvőt.

Mondom, felállottak hát a főúri ifjak, s ugyancsak kifeszítve íjuk idegét, sorban egymás után kilőtték a nyílvesszőiket.

A fennsík felső részén, a híres fekete sereg legmegbízhatóbb kapitányai és vitézei ellenőrizték a kilőtt nyílvesszőket,

vajon kié ment a legmesszebb.

– Hogyan ismerték fel, melyik vessző kié? – kérdezte izgatottan valaki.

– Hát a szalagokról! Mindenikre más és más színűt kötöttek!

Alighogy kilőtték nyilaikat a főúri ifjak, amikor tajtékzó paripán a királyi emelvény felé vágtatott egy fiatal, vékony termetű, deákruhás lovas.

– Engedelmet kérek! – kezdte a most érkezett. – Sok írnivalóm volt a kancellárián, s ezért nem jutottam ide hamarább!

– Sebaj, Péter deák! – szólott Mátyás. – Még nem késtél semmit. Állj menten a vonalhoz te is!

A pompás ruhás főnemes ifjak némán, de bosszúsan néztek a deákra, mert már azt remélték, hogy meg se mer jelenni a versenyen.

Az egyik nem is állhatta meg gúnyos szavak nélkül:

– Mezítláb megyek fel a hegytetőre, ha ez a kopott veréb legyőz minket!

– Veled tartunk! – tették hozzá a többiek lekicsinylő nevetés közben.

A király természetesen meghallotta.

– Csak aztán szavatokon ne fogjalak benneteket! – kiáltotta feléjük.

Péter deák nyugodt mozdulattal kifeszítette íjának idegét, és a vesszőt a kéklő levegőbe röpítette…

Kicsi idő elteltével az egyik kapitány átnyújtotta a királynak a legmesszebbre lőtt nyílvesszőt.

– Jertek elém, ti vitézek, mind a heten! – kiáltotta a versenyzők felé Mátyás király.

A hat fényes ifjú meg a kopott deák az emelvény elé lépett.

Ekkor a felséges úr felmutatta a legmesszebbre lőtt vesszőt, amelyen aranysárga szalag díszlett.

– Íme, a győztes nyila!… Tiéd a leány, Péter deák!

Hatalmas éljenzés tört ki a sokadalomban… Hamarosan hintóba ültették az ügyes deákot, s vitték egyenesen a vincellérházba. Ne is mondjam, hogy micsoda boldog volt a leány, hiszen titokban már régen a deákot szerette.

Csakugyan, még aznap megtartották a fényes esküvőt a jenői kolostor templomában…

– Hát a felsült versenyzőkkel mi lett? – kérdezte az egyik gyerek.

– Azoknak bizony mezítláb kellett felmenniük a környék legmagasabb hegyére, vagyis erre. Mátyás király szavukon fogta őket, mert a diákot kigúnyolták. Ráadásul addig kellett a hegyen tartózkodniuk, amíg a lakodalom tartott. Harmadnap azonban megbocsátott nekik Mátyás, s e szavakkal fordult a házigazdához:

– Ugyan, kedves vincellér uram, küldj már föl némi eleséget azoknak a kevély uraknak, akik a hegytetőn töltik büntetésüket!

Ettől fogva nevezték e hegyet a kevély urak hegyének, majd később Kevélynek – fejezte be elbeszélését nagy nevetve az erdész bácsi.

A LÁP TÜNDÉRE

Az enyhe tavaszi szél végigsuhant a bástyák felett Az alkony szürke homálya lassan beborította a látóhatár peremén kéklő hegyeket.

Lassan már csak a Botkő és a Mandulás ormai látszottak. Alant a mélyben, a vár lába alatt, acélkéken kígyózott a Bodrog.

– Micsoda szép! – szólott alig hallhatóan a bástya ormán egy fiatal vitéz.

Egyszerre csak beszédfoszlányokat sodort feléje a szél.

– Hát elment? – kérdezte a mélyben valaki.

– El, a szerencsétlen – hangzott rá a felelet.

A bástya ormán álló vitéz letekintett.

Lent, a folyó partján két halász bíbelődött a hálóval. Kíváncsian figyelt feléjük. Nem minden szavukat hallotta tisztán, de ennyi is elég volt.

– Csodálatosan szép a lápi tündér! – áradozott az egyik halász.

– Átkos boszorkány – tette hozzá a másik gyűlölettel.

„A géresi lápban lakó csodalényről beszélnek – töprengett a fiatal kapitány. – Úgy látszik, megint odaveszett valaki.”

Hirtelen-váratlan nagy-nagy kíváncsiság vett erőt rajta.

„Úgyis megyek a szüleimhez Agárdra, s akkor megnézem én azt a tündért!” – határozta el.

Kis idő múltán elröstellte magát. Vajon mit szólna ehhez Károly tiszteletes úr? Bizonyára kinevetné, hogy a nép babonáiban hisz! Mindegy. Titokban nézi meg a tündért… Vajon csakugyan csudaszép-e, mint ahogy suttogják róla?

Szombat délután aztán lóra ült, s megindult a láp felé.

Nem egyedül ment.

Élt a várban egy vén szolga, Szallonás Mátyás, aki sokáig halász és pákász volt a Bodrogközben – őt vitte magával.

Amikor már jól eltávolodtak a pataki vártól, e szavakkal fordult az idős pákászhoz:

– Ismeri a lápot, Mátyás bátyó?

– Akárcsak a tenyeremet, kapitány uram.

– Akkor itt letanyázunk, legeltetünk, s ha följött a hold, megindulunk a géresi határba.

– A lápi tündérhez? – ámult el az öreg, és hirtelen keresztet vetett, mert habár az egész vár szolganépe protestáns volt is, ő titkon megtartotta a római hitét.

– Kíváncsi vagyok, igaz-e, amit róla beszélnek – szólalt meg a kapitány.

– Kedves kapitány uram, nemzetes Agárdy uram, ha Istent ösmér, tegyen le e merész tervről! – könyörgött a jó

öreg.

– Vajon miért?

– Ha egyszer meglátja, s főként ha a hangját meghallja, a rabja lészen kegyelmed… Megbabonázza, és a nyugalma elvész mindörökre.

– Akkor is megnézem, meghallgatom! Vagy azt hiszi kend, hogy olyan gyönge ember vagyok én?

A derék öreg nemet intett csupa ősz fejével.

– Nem, jól tudom, milyen bátor és erős ember kegyelmed, kedves kapitány uram. Jó lövő, kitűnő kardforgató, még a betűvetéshez is ért. Ám ifjú szíve van, s az nem tud ellenállni a szépnek. Márpedig a lápi tündér az, s a lápból őt kihozni egyenlő a lehetetlennel. Jól ösmerem a kapitány úr kedves anyját. Bánatában meghasadna a szíve, ha az egyetlen gyermekét baj érné… Én már öreg vagyok, napom leáldozóban, de kegyelmed előtt még ott áll az élet!

– Köszönöm, Mátyás bátyó, hogy így aggódik értem – szólott meghatódva a kapitány. – Mégis várjuk meg itt a láp szélén az éjjelt. Hátha meg sem jelenik a tündér!

Az öreg hitetlenkedve rázta a fejét.

– Az biza jön, mert már kinyíltak a lápi virágok. A palotája pedig abból van.

Nagy izgalommal várta az éjjelt a kapitány. Még alkonyatkor tüzet raktak a tocsogós, semlyékes lápvidék szélén, és szalonnával tűzdelt báránypecsenyét sütöttek.

A vén pákász jóízűen falatozott, még a csobolyót is többször meghúzta. A kapitány torkán azonban alig ment le valami, oly izgalom uralkodott el rajta. Végre este lett, s a hűvös, tavaszi égen kikönyököltek fényes ablakaikon a csillagok. Nemsokára a tepsiképű hold is előbújt a hegyek mögül, hogy ezüst fényét szétcsurgassa a morajló Bodrogra s attól délre, a lápvidékre. No, csak erre vártak a békák! Egykettőre végeérhetetlen kórusba kezdtek, s „daluktól” visszhangzott az egész vidék… Aztán parányi szél is támadt,

megzizzentek a nádak, a fűzbokrok új, zöld lombjai, s valami csodálatosan bódító virágillat suhant el a levegőben.

Az ifjú kapitány mélyet szippantott belőle, az öreg pedig egykedvűen pipára gyújtott, így köszöntött rájuk az éjfél.

A szélzúgás megállt, a hold előbb felhőbe burkolódzott, majd teljesen eltűnt a sötétben kéklő Sátor-hegy mögött.

Mintegy varázsütésre a békakórus is elhallgatott.

És ekkor valahonnan távolról és valahonnan a mélységből csodálatosan szép hárfazene szólalt meg, amit tisztán csengő, gyönyörű leányhang kísért:

Lápvidéknek mély vizében,
virágszirmok nagy termében,
szép rabságban hervadozok,
szabadító legényt várok.

– Micsoda szép hang! – szólott áhítattal és elragadtatással a kapitány.

– Ó, bár viaszt tettél volna a füledbe, nemzetes ifjú uram! – morogta bánattal hangjában a vén pákász.

– Nem, nem Mátyás bátyó! Nagy kár lett volna – szólott rajongva az ifjú. – De vajon honnan jön e hang?

– Nemsokára meglátod.

És valóban!… Jó messze onnan, de azért tisztán kivehetően, a láp közepén levő tó mélyéből öles kék lángok lobbantak fel. A lápvidék szinte nappali fényben úszott…

És ekkor a mély vízből egy hatalmas, virágfüzérekkel övezett, tündöklő üvegpalota emelkedett ki, ablakaiban lobogó fáklyákkal.

A leányhang elhallgatott, csak a hárfazene szólt.

Az ifjú pataki kapitány megbabonázva figyelte a csodálatos tüneményt.

– Gondoljon kegyelmed az édesanyjára! – hajtogatta kemény elszántsággal a vén szolga.

– Nem feledem, nem akarok neki bánatot okozni – rázta a fejét türelmetlenül a fiatal nemes. – De ha annyira félt kegyelmed, szíjazzon hozzá emez odvas fához… Akkor nem futok be a lápba!

Úgy is történt!

Az öreg szolga nem kérette magát, hanem nagy hatalmú gazdáját, a pataki vár kapitányát a közeli fűzfához kötözte.

Agárdy Kelemen, az ifjú vitéz, azonban nem törődött vele, ő csak a csodálatos tüneményt nézte.

Pedig a java még csak ezután következett!

A lápi tó vizén ringatódzó üvegpalota ajtaja kinyílt, s a leeresztett felvonóhídon egy csodaszép tündérleány sétált le a palota mellett himbálódzó, virágokkal díszített csónakba.

A csodaszép tündért két hárfás szolgálóleánya követte. Ezután, noha senki sem evezett, megindult a csónak a vízen.

Újra felhangzott a bánatos dal a lápi tündér ajkán. Ám amerre csak ment a csónak, a lobogó kék lángok mindenhová követték.

– Ezek a lidércek – mutatott rájuk félelemmel a vén pákász. Ők tartják rabságukban a leányt.

– Én kiszabadítom! Ki én! – kiáltott fel az ifjú kapitány. – Ilyen szépet még sohasem láttam.

Megpróbált berohanni a lápba. Csakhogy a szíjak nem engedték! Újra éleset kiáltott hát, s hangja oly nagyot harsant, hogy csaknem az egész láp visszhangzott tőle.

A hatalmas kék lángok erre még jobban fellobbantak, majd éles, vad szél támadt a láp felett, s egy-két perc alatt valóságos vihar támadt!

– Lóra! Meneküljünk! – kiáltotta el magát a vén pákász. – Lidércbanya haragszik!

Aztán, amilyen gyorsan csak tudta, eloldotta a megkötözött kapitányt. Majd az öreg és a fiatal férfi egykettőre lóra pattantak.

Agárdy Kelemen hátrapillantott, de már csak a vadul ör-

vényő, zúgó, sötétségbe borult lápi tavat látta.

A víz valósággal fortyogott, mintha egy hatalmas, nagy üstben forralták volna.

Az eset híre elterjedt a vidéken.

Széltében-hosszában találgatták, vajon megkísérli-é meggázolni a nemes vitéz a lápot.

A hír még az édesanyja fülébe is eljutott. Az idős asszony meg sem állt a pataki várig.

A kapitány meglepetten fogadta a szokatlan időben betoppanó édesanyját.

– Az egész vidék arról beszél, hogy te a lápi tündérhez készülsz! – remegett Agárdyné hangja.

– Jól mondták, édesanyám – felelt őszintén a kapitány.

– Onnan még senki sem tért vissza, édes fiam! – kiáltott fel az édesanya. – És nem találsz a földön, az eladó lányok között elég szépet, jót s gazdagot?

– Engem csak a szépség érdekel. Olyan szép pedig sehol sincs, mint ő!

– Kegyetlen boszorkány az! El akar veszejteni! Hát nem tudod, hogy többen elpusztultak már miatta?!

– Jól tudom, édesanyám. De én meggondoltam mindent. Sem gyalog, sem csónakon nem lehet hozzá bejutni.

Hát hogyan akarsz fiam?

– Lóháton, édesanyám!

– Lóháton?.- csodálkozott Agárdyné.

– Igen… A múltkorában járt itt a várban egy vándorköszörűs, ő mondotta, hogy a leleszi papoknak a klastromában a világtól elrejtve él egy táltos ló. A rendház főnöke, Pelbárt atya, azon jár a titkos boszorkányszombatokra!

– Ó, édes Istenem! Hogy te mibe akarsz keveredni! Mindenki csak rosszat suttog a leleszi papokról.

– De az én eszemen nem járnak túl – fogadkozott a kapi-

tány.

– Istent kísértesz, édes fiam, a Gonosz megszállta a lelked – szólott búsan az édesanyja.

No, ez ennyiben maradt.

Telt-múlt az idő, de a pataki kapitány nem ment a lápi tündérért.

– Csak a száját jártatta – mondta valaki.

– Nincs annak annyi bátorsága – tette hozzá a másik.

– Azt suttogják, csak az anyja halálát várja… Nem akarja, hogy a dolog életében megtörténjen.

És az utóbbi találta fején a szöget. Mert amikor Agárdyné, az özvegy nagyasszony, sírba szállott, egy este Kelemen kapitány is beállított Pelbárt atyához. A rend főnöke nagy tisztelettel fogadta a nemesifjút.

– Mi járatban vagy nálunk, kálvinista létedre, gyermekem?

– Eljöttem a lóért, a táltosért. Megveszem.

– Miféle lóért?

– Azért, tisztelendő atyám, amit kegyelmedék titkon, elzárva tartanak.

Nagyot nézett erre az atya, mert hiszen erről csak a papok tudtak. „No, meg is vesszőztetem valamennyit!” – gondolta mérgesen.

– Ha megjártam vele a lápot, visszaadom kegyelmednek – próbálkozott a kapitány.

– Itt nincs semmiféle titkos ló! – állott fel indulatosan a rendház főnöke.

– Kár tagadni, tisztelendő atyám. Már mindenki erről beszél a vidéken. Emlegetik a boszorkányszombatokat is.

No, erre ámult el igazán a rendház főnöke! Végül is hirtelenében köpönyeget fordított.

– És mennyit adnál érte? – fordult pénzsóvár tekintettel a

várkapitány felé.

– Tíz ló árát, atyám!

– Az nagyon kevés, fiam… Én ezt egy arab kereskedőtől vettem. Vízen éppúgy megy, mint szárazon. Sőt még a levegőben is repül… És te ilyen csodálatos jószágért mindössze tíz lónak az árát akarod adni?

– Hát akkor mennyiért adja tisztelendőséged? – türelmetlenkedett az ifjú.

– Amennyiért vettem… 500 ezer aranyért.

Elámult erre az ifjú várkapitány. Ennyi tenger sok pénzre bizony nem számított. Vajon honnan tudna ennyit szerezni?

– Ez kegyetlenül sok, atyám – suttogta meglepetten. – Ossza el kegyelmed 10-zel.

– Nem tehetem, fiam… Ámde tudom, hogy ennyi pénzed kéznél nincsen, elfogadom zálogba a birtokaidat. Majd ha lesz pénzed, kiválthatod a vagyonodat.

Mi tagadás, beleszédült ebbe Agárdy Kelemen… Nem volt ugyan nagyon gazdag földbirtokos, de tíz faluja mégis volt a Bodrogközben.

– Csak aztán le ne késs! – ravaszkodott az atya. – Már a munkácsi főispán fia is kérte.

Igaz volt-e, nem-e, ezt nem tudhatta szegény várkapitány, mert neki egyre csak a lápi tündér szépsége járt az eszében… Ha nem tudja megvenni a táltos lovat, örökre lemondhat a titokzatos lényről.

– Legyen – szólalt meg később. – Holnap elhozom a záloglevelet.

– Siess is, gyermekem, nehogy megelőzzenek.

És másnap a fiatal kapitány, tíz falu földesura, ott volt a leleszi főpapnál a záloglevéllel.

– Csak éjjel viheted – szólott Pelbárt atya. – Jól tudod, milyen a nép.

Így történt, hogy Agárdy Kelemen, a pataki vár fiatal kapitánya, egy táltos lóért odaadta a leleszi apátnak az ösz-

szes vagyonát!

Valóban éjjel vitte el a paripát.

Csakugyan gyönyörű, csodálatos ló volt az. Alig súgta bele a fülébe a vén paptól hallott varázsigét, máris a pataki vár kertjében termettek.

Agárdy Kelemen öröme kimondhatatlan volt.

Bent a várban az egyik legszebb teremben rendezte be a táltos lónak a szállást. A dolognak – a nagy titkolódzás ellenére is – elterjedt a híre. Széltében-hosszában beszélték, hogy a fiatal kapitány megháborodott…

Ő azonban mit sem törődött ezzel.

– Egy hét múlva lakodalom lesz – jelentette ki a várnép legnagyobb ámulatára.

Azzal hozzá is kezdett a készülődéshez. A vár minden termét kipingáltatta. Valamennyi ablakba szebbnél szebb cserepes virágokat tétetett.

Aztán lovas hírnököket küldött szerteszéjjel, akik a rokonokat, a barátokat hívták meg a menyegzőre.

– Ki lesz a menyasszony? – kérdezték a lovasokat. Ám azok nem tudtak felelni.

– Meglátják majd kegyelmetek – felelték legvégül nagy bizonytalanságban.

Így most már mindenki sejtette, hogy csak a lápi tündér lehet a menyasszony.

A hetedik nap reggelre a vár megtelt a vendégsereggel. Legtöbbet a kíváncsiság hozta ide: vajon milyen is lesz az a világszép, titokzatos, lápi lány?

– Lehet, hogy valami mocsárszagú pákászlányt hoz haza Agárdy Kelemen! – szólott valaki kacagva a harmadik kupa bor után.

– Az meglehet – fűzte hozzá egy másik nemesúr. – Ez a Kelemen ravasz kópé. Tündérrel ámít bennünket!

És nevettek, ittak vidáman!

Közben a pataki vár nagy kertjében felkészültek az ökör-

sütéshez.

Bent a konyhában teméntelen megkopasztott tyúk, réce, no meg pulyka várta, hogy lábasba, tepsibe vagy éppen valami ízes lébe kerüljön.

Nemsokára síposok, dobosok, citerások érkeztek, és a fényes nyári napon felhangzott a zene is.

A hatalmas ponyvás sátrak alatt megkezdődött a mulatás, az eszem-iszom, a dínomdánom.

– Mikor lesz az esküvő? – kérdezték egyesek.

– Azt beszélik, hajnalban.

Bent a vár legszebb termében pedig Károly tiszteletes úr, a vár kálvinista papja, és a kapitány vitázott egymással.

– Én egy boszorkánnyal ugyan meg nem esketem kegyelmedet, vétesse bár a fejemet! – akadékoskodott a pap.

– Nem boszorkány az, hanem csudálatosan szép leány. Lehet, hogy valami elátkozott királykisasszony.

– Akkor sem, mert bűbájosság tapad hozzá!

– Hát ha nem, akkor nem! Majd találunk valahol egy papot, aki minket összead.

Ezután a kálvinista pap magára hagyta a kapitányt, hamarosan végleg el is távozott a várból.

Agárdy Kelemen késő estéig ki sem mozdult a szobájából. Akkor pedig, hogy fejét kissé kiszellőztesse az éji fuvallatban, felment a bástya fokára. Alighogy felért, valaki máris megérintette a karját.

Szalonnás Mátyás, az öreg pákász volt.

– Hát mégis elmén kegyelmed? – kérdezte a vénember.

– El én, Mátyás bátyó, hiszen kend is tudja, megvan a táltos ló. Avval pedig könnyedén kihozom a lápi tündért, s holnap feleségül veszem.

– Adja az ég, hogy úgy legyen! De azért nagyon szeretném, ha magával vinne kegyelmed.

A kapitány tagadólag rázta a fejét.

– Nem lehet, nem szabad… A táltos ló csak engem visz.

Nekem engedelmeskedik.

– Elmegyek én külön is…

Sehogy sem akarta ezt a kapitány, de a vén pákász addig könyörgött, amíg végül is beleegyezett.

– De akkor máris indulj! – szólott. – Tudod, hogy a táltos lóval én egy szempillantás alatt ott vagyok.

A vén pákász bólintott, majd csendben, a legnagyobb titokban elhagyta a pataki vár udvarát, ahol tovább is folyt az eszem-iszom, dínomdánom.

Nem messze lehetett már az éjfél, amikor a géresi határba, a láp szélére érkezett.

„Most én is bemegyek, legfeljebb ott halok” – határozta el keményen az öreg.

Aztán zsombékról zsombékra lépve egyre beljebb haladt.

Nagy szerencséjére megint holdvilágos éjszaka volt, így a semlyékeket könnyedén kikerülte.

Már alig volt tőle két kőhajításnyira a lápi tó, amikor megjelentek a víz fölött a lidérclángok.

Nemsokára felhangzott a csodálatos hárfazene is, majd pedig a virágfüzérekkel övezett üvegpalota bukkant a felszínre.

Az ablakokban megint csak kigyúltak a fáklyák, s a hídon lassú léptekkel lejött az aranyhajú lápi tündér.

– Nem csoda, ha a gazdám beleszeretett! – suttogta maga elé meglepetten a vén pákász.

„De vajon hol késik a kapitány úr?” – gondolta később. A csodás csónak nesztelenül siklott a tavon, majd a lápi tündér bánatos dala szállt a csendes hullámok felett.

Lápvidéknek mély vizében,
virágszirmok nagy termében,
szép rabságban hervadozok,
szabadító legényt várok.

Ebben a minutumban nagy zúgás támadt a tó fölött, majd mint valami sötét árnyélt, megjelent a táltos ló, hátán a kapitánnyal.

A vén pákász csak ámult-bámult. A paripa pedig leszállt a víz színére, és mintha kemény talaj lenne, elkezdett járni a hullámokon.

– Eljöttem érted, kiszabadítlak innen! – kiáltotta a tündér felé a kapitány.

– Lépj be csónakomba, kedvesem – szólt vissza gyönyörű, csilingelő hangon a leány.

Agárdy Kelemen nem tudott ellenállni a bűvös szavaknak, és ahelyett hogy a lányt emelte volna maga mellé a nyeregbe, ő hagyta el a táltos paripát, s csónakba szállt

Bizony vesztére tette! Mert egészen a lidércek hatalmába került!

Ő azonban mit sem törődött ezzel! Boldogan ölelte keblére a csodaszép lápi tündért, és ajkát forró csókokkal halmozta el.

– Siess, gazdám, mert itt veszünk! – kiáltott oda figyelmeztetésül a táltos paripa.

Ő azonban nagy boldogságában mindenről elfeledkezett A lidérclángok közben egyre nőttek, nőttek, és egyre közelebb nyomultak a csónakhoz.

– Meneküljön kegyelmed! – kiáltott be a lesben álló pákász.

De hiába szólt a jó öreg, hiába nyihogott a táltos paripa; Agárdy Kelemen már nem hallott semmit

Hamarosan pedig – mint aki már mit sem tud a lápon túli világról – kiszállt a csónakból, és a felvonóhídon át a vízen lebegő üvegpalotába követte a leányt.

A vén pákász még egy pillanatig látta boldogságban ragyogó arcát, majd pedig eltűnt mindörökre.

Megint feltámadt a nagy szél, s vad orkán tombolt a tó felett.

A táltos nagyot nyihogott, majd az öreg pákász mellett termett.

– Szállj nyergembe, vén szolga, különben itt maradsz! – kiáltotta neki.

Az öreg vízi ember nem teketóriázott sokáig, hanem amilyen gyorsan csak tudott, a nyergébe kapaszkodott.

Szálltak, repültek, de hamarosan a vénember mély álomba merült. Másnap, de lehet, hogy csak harmadnap ébredt fel. Vagy talán később?

Ott feküdt a sebes Bodrog partján, egy fűzbokor tövében, szemben a vízparton álló várral.

Furcsán nézett körül. Mintha álmodta volna az egészet.

Jó dél volt már, mire csónakba szállt, hogy átmenjen a várba…

Ott azonban különös dolog fogadta.

Már egyetlen embert sem ismert benne, mindenki idegenül nézett rá.

– Én… én Agárdy várkapitány szolgája voltam – kezdte dadogva.

– Halljátok, mit kotyog ez ismeretlen jó öreg? – nevetett egy puskás vitéz.

A katonák körülvették a vén vízi embert.

– Mi nem hallottunk róla. Tőlünk lehetett – mondotta az egyik.

– Mintha valaki mesélt volna róla – tette hozzá a másik.

– Úgy hallottam, Agárdy Kelemen vagy kétszáz éve volt a vár kapitánya – magyarázta a harmadik.

– Beleveszett a lápba egy lány miatt – búsongott a vén pákász. – Én láttam.

– Lehet, hogy te láttad, jó öreg, de mi már bajosan… – és nevették.

Végül is a vén pákász nem tehetett mást, mint hogy nagy búsan elhagyta a várat. Hová ment, hová lett, nem tudta azt pontosan senki.

Mondják, hogy hol itt, hol ott bukkant fel, s mesélt, mesélt a lápi tündérről meg a pataki kapitányról.

Gyerekek, öregek szájtátva hallgatták, s aztán a mesét ők is továbbadták. Sokan ki is mentek a géresi határba, a lápi tóhoz, de a csodás tündér többet már nem jött elő.

Bizonyára lent lakik a mélyben, a virágfüzéres üvegpalotában, s ott énekel, ott dalol kedvesének, az egykori pataki kapitánynak…

A VILMÁNYI LEÁNYKŐ

Valamikor réges-régen a kies Abaúj hegyes-völgyes tájain a koldusok, a vándorló-kéregető szegény emberek nap nap után az országutat taposták, hogy egyik faluból a másikba menve könyörögjék össze betevő falatjukat.

Egy ilyen vándorló, kéregető koldus – aki talán már közel járt a századik esztendejéhez – az egyik verőfényes nyári nap délelőttjén a mai Vilmány és Göncruszka határánál megpillantott egy hosszú, árkádos épületet, a környékszerte ismert, híres Becsali csárdát.

– No, végre, ahol egy falat kenyeret és egy ital vizet kaphatok – morogta maga elé a fáradt koldus.

Hamarosan megpillantott a csárdaudvaron egy kerekes kutat is. És hogy öröme még teljesebb legyen, a kora nyári enyhe szél a most sült kenyér csodálatos illatát sodorta feléje.

Elgondolhatjuk, mily nagy reménység gyúlt a vén vándor szívében.

– Friss kenyér, most sült kenyér – suttogta maga elé, s már fogatlan, öreg szájában érezte a puha kenyér drága ízét.

Éppen dél lett, mire a csárda tágas udvarára ért. A beállószín alatt Lengyelhonba tartó boros szekerek, uraságokat szállító üveges hintók sorakoztak.

A vándor, hogy szomját oltsa, az udvaron levő kerekes kúthoz sietett. Egy vidám kocsislegény éppen vizet húzott a lovainak.

– Adj, fiam, egy ital vizet! – fordult a fiúhoz.

– Szívesen, bátyám – felelt a siheder, majd egy nagy fapoharat friss vízzel teli átnyújtott a vén koldusnak.

– A Jóisten fizesse meg – hálálkodott a vén vándor. Ám ahogy szomját eloltotta, annál jobban jelentkezett éhsége.

Ebben a pillanatban a csárdavégi nagy éléskamrából kilépett a csárdás uram Kata nevű leánya. Csodálatosan szép, hullámos szőke haja két ágba fontan pihent a vállán, és a gyönyörű lány kezében egy nagy kerek kenyeret tartott.

– Ó, a friss kenyér – rebegte maga elé a vén koldus –, csak egy falatot adj belőle, lelkem… Csak egy harapást! – fordult könyörgő szóval a barna arcú, csudaszép lányhoz.

Meglepődve torpant meg a csárdáslány, majd haragos szavakkal rákiáltott:

– Mit háborgatsz te engem, gyöttment vén koldus?! Nem érek rá veled foglalkozni! Takarodj innen!

– Csak egy falatot! – könyörgött újra a koldus.

– Ejnye, hát neked a szép szó semmit se ér?!… Szolgák, zavarjátok ki ezt a vénséget!

Hamarosan két ostoros, torzonborz szolga került elő, akik egykettőre kituszkolták az udvarból a friss kenyeret kéregető koldust.

Szaladt szegény, idétlenül kapkodta lábát. A keményszívű leány pedig nagyot kacagott rajta.

A vén koldus ekkor visszafordult a kapuból, és kemény hangon így szólt:

– Akkor válj kővé, amikor a legboldogabb leszel!

A szép, de nagyon gőgös leány ezen még jobban kacagott.

No, ez akkor ennyiben maradt…

Ám pár nap múlva különös hírt hallott a csárdáslány… A

vén koldus, akinek Göncön egy nagy tál bablevest adtak, hálából a következőket mondta:

– Hét év múlva nagy csuda lesz Vilmányban! Akkor lesz a csárdás lányának a lakodalma. El ne menjen kegyelmed, bárhogy hívják is, mert nemcsak éhen marad, hanem szörnyű dolgot is lát.

A gőgös lány megint csak kacagott ezen. Hogy ő még hét évig pártában marad? Hogy neki csak hét év múlva lesz a lakodalma? Hiszen minden ujjára tíz kérő is akad, és akkor megy férjhez, amikor akar.

Becsali Kata – akit a csárda után így is neveztek – ezután is vidáman élt. Bálból bálba járt. A lakodalmakban gondtalanul táncolt, és egymás után kosarazta ki a gazdagabbnál gazdagabb kérőket.

Öt álló esztendeig így hajdenáréskodott a gőgös lány, amikor szinte egyik napról a másikra elmaradoztak a kérők… Táncolni ugyan táncoltatták továbbra is, de már senki sem akarta feleségül venni.

– Megálljatok, kopott gatyás abaúji legények, majd kellenék még én tinéktek! – fennhéjáskodott Kata.

De már kezdett félni, hogy világ csúfjára pártában marad, hiába volt annyi udvarlója, mint cséplésekor a pozdorja.

Így a hatodik esztendőben kapva kapott egy ismeretlen legényen, aki bizony jó koros volt már, és lengyel borkereskedőnek adta ki magát.

Az egyik október végi napon a Becsali csárdában találkoztak. A kalmárnak megtetszett a még mindig szép Kata, s tréfásan így fordult hozzá:

– Feleségül jönnél-e hozzám, te abaúji szép virágszál?

– Hát ha három lagzit végigtáncol velem! – nyelveskedett Kata.

– Három lagzit? Mi az nekem? – felelte a lengyel kalmár. – Akár egymás után is – tette hozzá.

– De szaván fogom kegyelmedet! – nevetett Kata.

Tudni való, hogy a régi Abaújban nemcsak farsangkor, hanem szüret után is egymást érték a lakodalmak.

Így történt aztán, hogy a csárdás lánya egy napon három lagziba is meg volt híva. Ám abban az időben három napig tartott a lakodalom (még akkor is, ha évekig megkoplalták).

Becsali Kata csaknem kilenc napot táncolt át a lengyel kalmárral, akiről azt suttogták, hogy nagyon gazdag ember. A lakodalmi táncok után az idegen legény megkérte a csárdáslány kezét. Az egész környék Becsali Kata szerencséjéről beszélt.

– Hiába… Várt leány várat nyer – mondogatták.

– Mához egy évre, nyár elején, megtartjuk a lakodalmat – szólott a lengyel kalmár, majd elbúcsúzott újdonsült mátkájától.

(A „mához egy év” éppen a hetedik esztendő volt a vén koldus látogatása óta.)

A gönci asszony, aki hajdan bablevest adott a koldusnak, fennhangon mondta a piacon:

– Háromszáz embert hívtak meg Becsali Kata lagzijára! Háromszáz ember lesz a csuda szemtanúja!

Sokan csak nevették ezt, de annál nagyobb várakozás előzte meg a lakodalmat.

A Gergely-hegy oldalából hatalmas szálfákat vágtak ki ezekből lettek a nagy oszlopok, amelyek a hatalmas lagzisátrat tartották.

Hosszú-hosszú asztalokat állítottak fel, amelyek rakva voltak mindenféle földi jóval, birkapörkölttől a töltött káposztáig, no meg a fahéjas tejbekásáig…

Tizenkét banda cigány folyton-folyvást húzta a talpalávalót. Mulatott ott még az árva gyerek is.

Egyszerre csak így kiáltott fel a lengyel kalmár, a boldog vőlegény:

– Szépséges szép Katám! Úgy szeretem a szép fehér kenyeret, akárcsak tégedet! – Ezzel átnyújtott a menyasszony-

nak egy nagy, kerek, frissen sült kenyeret, no meg egy hosszú pengéjű kést.

Nagyot nézett Kata, és csudálkozott is ezen, de a vőlegény kérését nem illik megtagadni.

Fogta hát a frissen sült kenyeret, és nagy lendülettel nekiszegezte a kést… De e pillanatban különös dolog történt: a deli lengyel vőlegény öreg koldussá változott.

Kata élesen felsikoltott, amikor meglátta. Ám már késő volt… Rémületében, ott a vidám lagziban, életének legboldogabb napján, kezében a nagy, fehér kenyérrel – kővé változott! A lakodalmas nép megdöbbenten látta a történteket, majd ijedtében szerteszéjjel futott.

Eltűnt a vőlegény is, a vén varázsló koldus, aki így büntette meg a szívtelen, gőgös, gazdag leányt.

Aki közületek az abaúji Vilmány községben jár, ma is láthatja az embermagasságú követ, amely egy kenyeret tartó leányt ábrázol.

VASKAPU

Ez a Vaskapu nem a hömpölygő Duna mellett, hanem a Mátrában található, s még ma is megvan.

Hajdanában, még az avar kori időkben, sok gyűrű alakú sáncvár hálózta be a Mátra bérceit. Az egyik helyen, a Kékestetőtől nem messze, állott egy erős vár, amely a Vaskapu nevet viselte.

Még az avarok építették, és azért nevezték így, mert az összes földvár közül egyedül ennek volt vasból készült kapuja.

Az évszázadok folyamán az avar várrendszer pusztulásnak indult, s csak a tatárjárás után épültek a helyén vagy a környékén kővárak.

– Ekkor „támadhatott fel romjaiból” az egykori Vaskapu

is. Zivataros történelmünk folyamán ez a vár is szerephez jutott. Legalábbis a szájhagyomány szerint.

Az Eger ostromára induló törökök természetesen megtámadták és igyekeztek elfoglalni a mátrai várakat is. Tették pedig ezt azon egyszerű okból, mert nem akarták, hogy míg ők Eger alatt viaskodnak, addig a kisebb mátrai várak magyar katonasága hátba támadja őket.

Több hiteles történelmi adat bizonyítja, hogy számos mátrai várat foglaltak el. (Hatvan, Nána, Sirok, Gyöngyöspata.)

Valószínű, egy ilyen kicsiny, de erős vár lehetett Vaskapu is.

Már szinte valamennyi kisebb vár elesett a Mátra vidékén, de Vaskapu még mindig tartotta magát.

Igen bosszús lett ezért Ali basa, és nagy jutalmat ígért annak, aki a várba titkon bevezeti a törököket.

Élt ebben az időben az egyik mátrai faluban egy vénlány. Csúnya, sovány, rossz természetű hajadon volt, aki bizony a kutyának sem kellett.

Amikor hírül vette Ali basa üzenetét, menten felkereste az egyik gyöngyösi kovácsműhelyben dolgozó testvérbátyját.

– Hát téged mi szél hozott erre? – kérdezte epésen a bátyja. – Azt hittem, régen elvittek a törökök.

A kovácsok nagyot nevettek, hiszen az ilyen csúnya teremtés a töröknek sem kellett.

– Jól van, jól, csak tréfálj, egyebet se tudsz – morogta mérgesen a vénlány. – Te könnyen beszélsz. Szép mesterséged van, fegyverkovács. Amit még a törökök is tisztelnek, becsülnek. Míg én vénlányként száradok el. De most… de most… Különben gyere haza, ott elmondom, hogy miért jöttem.

A kovács nem is sejtette, miféle nagy titkot akar tudatni vele csúnya testvérhúga… Nyomban abbahagyta a munkát,

és hazament a Bene-parti kis házába.

– Elő hát vele, mit akarsz!

Nagy körülményességgel és keserves ábrázattal kezdte a vénlány:

– Jól tudod, kedves bátyám, milyen szerencsétlen vagyok. A Jóisten nagyfokú csúnyasággal vert meg. Pártában maradtam.

– Hát aztán?! – csattan fel a kovácsmester. – Fő, hogy jó egészségnek örvendesz. Ha szép lennél, már régen valamelyik török háremben raboskodnál. Minden kár haszonnal jár, tartja a szólásmondás.

– Jól van, no, ne bölcselkedj. Inkább jól figyelj, bátyám. Most megcsinálhatom a szerencsémet, gazdag lehetek… S tán még valami mesterember is feleségül vehet.

– Lárifári… Mit akarsz hát?

– Nézd, bátyám, te kovács vagy. Dolgoztál Vaskapu várában. Bizonyára tudod oda a bejárást, talán valami titkos utat is…

– Mit akarsz vele?! – ugrott fel dühösen a derék kovácsmester.

– Csak azt, hogy áruld el nekem. Ne félj, nagy titokban tartom… Aztán a kapott jutalmon majd megosztozunk.

– Árulásra akarsz rávenni? Mit gondolsz te rólam?! – dobbantott lábával mérgesen a gyöngyösi kovács, és hirtelenében olyan vad lett a tekintete, amelytől csúnya húga is megszeppent. De aztán hamar felocsúdott, és keserves ábrázattal nézett a bátyjára.

– Tudom, hogy te mindig becsületes ember voltál. És mire vitted? Most itt lenne az alkalom, gazdagok lehetnénk!

– Ó, te gyalázatos, te kígyó! – sziszegte dühösen a mester, majd fel s alá kezdett járni a szobában.

– Vaskapu vára már úgyis félig romokban hever. Nem is magyarok vannak benne, hanem nagyrészt idegen zsoldosok.

– Akkor is a magyar királyt szolgálják! De most aztán

elég! Takarodj innen, amíg jól van dolgod, különben szégyenpadra ültetlek a város piacán!

– Nem kell a szégyenpad! – sikoltott fel a vénlány. – Végzek én magammal egyedül is! Ide a Bene partjára, a legközelebbi fára akasztom fel magam… Aztán majd szégyellheted, majd bánthat a lelkiismeret!… – és ezzel ki akart rohanni a mester házából.

A bátyja azonban utánakapott és visszacibálta. (Nagy szerencse, hogy senki más nem volt otthon. A család kint kapált a szőlőben.)

– Ó, te fúria, te családunk szégyene! – lihegte a kovács. – Idáig azt hittem, csak kívülről vagy csúnya, de most látom, hogy belül is… Megmondom hát, bárha elkárhozom miattad!… Azt azonban vedd tudomásul, hogy többé az életben ne lássalak! Megtagadlak mint testvért, aki szörnyű gyalázatot hozol családunkra.

– Mondd már, mondd már! – sürgette eszelősen a vénlány.

A mester zihálva ült le egy faragott székre, s nagy kendőjével megtörölte verejtékező homlokát.

Arca keserves kínokban vonaglott, mert sehogyan sem akart árulóvá lenni. Ugyanakkor megsajnálta ezt a szerencsétlen némbert, akit megszállt a kincs utáni sóvárgás.

– A vár alatt egy kis patak csörgedez – kezdte nehéz szívvel a mester. – Annak partján áll egy hatalmas fűzfa.

– Tudom, ismerem! – lihegte örömmel a vénlány.

– A fűzfa törzsétől felfelé, a hegy lábánál áll egy kőhalom. Ha ezt a kőhalmot széthányják, megtalálják a titkos feljáratot, ami a vár ciszternáihoz vezet. De most aztán kotródj innen, te álnok!

A vénlánynak több sem kellett, szinte megállás nélkül szaladt az egyik mátrai völgyben táborozó basához.

Ali először hitte is, nem is a dolgot. Egyik éjjel azonban mégiscsak próbát tett.

Megvirradt, mire a janicsárok széthányták a hatalmas kőhalmot. Éppen abban a percben ébredt fel pompás sátrában Ali basa. Reggeli nyújtózását egy gyors hírnök zavarta meg,

– Fényes tekintetű, dicső nagyuram, Ali basa! – kezdte cikornyásan. – A gyaur némbernek igaza lett. Megvan a bejárat.

– Akkor azonnal induljatok! – hangzott a basa parancsa.

Vaskapu várának védői vidáman sütkéreztek a napon. Eszük ágában sem volt a török támadás, hiszen napok óta hallgattak az oszmánok ágyúi. Maga a várkapitány is a legédesebb ebéd utáni álmát aludta.

Ebbe a nagy nyugalomba hasított bele az éles hír: a törökök özönlenek fel a ciszternákon!

Gyorsan kürtöket fúvattak, s mindenki talpon termett.

Öldöklő harc támadt! A várvédők egy szívvel, egy lélekkel küzdöttek a betolakodók ellen!

Ám mindez még nem volt elég! Ali basa most már kívülről is megrohamozta a várat.

Így bármilyen vitézül is küzdöttek Vaskapu védői, a kétoldali támadásnak már nem tudtak ellenállni…

Még nem jött fel a hegyek ormára a sárga fényű hold, amikor Vaskapu vára iszonyatos öldöklés után elesett.

A védő sereg több mint fele hősi halált halt, a megmaradtakat rabságba vetették a kegyetlen oszmánok.

Ne is mondjam, hogy micsoda boldogság lett úrrá a törökökön! Még azon éjszakán nagy dáridót csaptak az elfoglalt romok között.

Másnap már kora reggel ott ácsorgott a basa sátra előtt az áruló vénlány. Várta a basát és a jutalmat.

Úgy tíz óra tájban csakugyan kilépett a sátrából Ali, és mosolyogva üdvözölte a némbert.

– Ó, te vagy, szépség?! – gúnyolódott.

– Eljöttem. A vár elesett…

– Valóban a te érdemed elsősorban – húzta fel szemöldökét a basa. – Ezért először téged kérdezlek, miféle jutalmat adjak neked?

– Csak azt, amit érdemlek – vigyorgott magabiztosan a vénlány, és hiúzszemében égett a kincs utáni sóvárgás.

Ali basa, aki ugyan török volt, de igazi, jó katona, mély undorral nézett végig az árulón. Majd hirtelen kardot rántott, és lecsapta borzas fejét…

A hír gyorsan szétfutott a vidéken, és a mátrai nép megelégedéssel vette tudomásul az aljas áruló pusztulását.

A gyöngyösi kovácsmester azonban ezt már nem várta be…

A vár elestének hírére elhagyta a várost, hogy szégyenében idegenbe bujdosson…

A BASA MEG A PALÓC

Egyszer volt, hol nem volt, de bizony mégiscsak volt valaha Egerben egy török basa. Akkor került oda őkelme, amikor a vár az oszmán hadaké lett.

Ez a basa nagyon szeretett vadászni, gyakran megfordult hát a Mátrában. Egy alkalommal pedig, amikor már őszi levelek peregtek a száraz avarra, valahogy eltévedt kísérőitől, és bárhogy is igyekezett, csak nem talált semmi járható utat.

Közben erősen bealkonyodott, s ráadásul még a lova is lesántult. Mit volt mit tennie, elhatározta, hogy az ismeretlen erdőben tölti az éjszakát…

Már éppen nyugovóra akart térni egy tűzpiros levelű sombokor tövében, amikor odaérkezett egy nagy termetű favágó, éles és hosszú nyelű baltával a kezében.

A fáradt basa mozdulatlanul feküdt, de az erdő embere

észrevette.

– Állj fel tüstént, te huncut török! – rivallt rá erélyesen.

A basa – noha nagy hatalmú ember volt, de így egyedül s fegyverek nélkül, katonaság híján bizony semmit sem tehetett – felállott engedelmesen.

– Mit keresel itt? – vallatta szigorú hangon a szegény favágó.

– Vadásztam, jó ember, de eltévedtem. Ha lakott helyre vezetsz, ha járható útra irányítasz, gazdag jutalmat kapsz. Én vagyok ugyanis az egri basa.

Ránézett furcsán a favágó, majd megcsóválta a fejét.

– Ezt minden török elmondhatja magáról – bizalmatlankodott.

– Bizonyára magyar falvakat raboltál ki, és most lapítasz! – tette hozzá később.

– Ha beviszel Egerbe, minden kiderül.

– Gondolom… Csak aztán el ne adj rabszolgának!

– Mondottam, ha elvezetsz, ha bántódásom nem esik, gazdag jutalmat kapsz. Ám bizalmatlanságodon nem csodálkozom. Tudom, a magyar és a török ellenségek. Mégis könyörülj meg rajtam. Neveletlen kisgyermekeim vannak, szeretnék még gondoskodni róluk.

– No, jól van – egyezett bele a palóc. – Megtehetném, hogy egykettőre a másvilágra küldjelek, hiszen a te katonáid már sok bánatot okoztak nekünk. De a gyermekeid miatt megkönyörülök rajtad, sőt vendégemmé fogadlak, így semminemű bántódásod nem eshet! Van azonban egy kikötésem: velem vacsorázol, nálam alszol.

A megijedt basa belement a dologba, s már előre borsódzott a háta a zsíros disznóhústól, amit a magyarok oly szívesen fogyasztanak, de a töröknek tiltja a vallása.

A palóc favágó ezután elvezette a basát az őszi rengeteg szélén álló szegényes kunyhójába.

– No, asszony – szólott az élete párjához. – Ez a török

azt állítja, hogy ő az egri basa. Nem tudom, igaz-e, nem-e. De az eltévedt vándornak kijár a védelem, az étel s az ital… Adj tehát neki is a mi eledelünkből.

A sokszoknyájú palóc asszony ezután a kecskelábú asztalra tálalta a vacsorát, ami savanyú korpacibere-levesből és répafőzelékből állott.

A basa ugyancsak nézett.

– Szívesen adom, basa uram. Mi, szegény palócok, így élünk.

Ha ímmel-ámmal is, de csak hozzáfogott az evéshez a basa, s hamarosan meg is kérdezte:

– Nem esztek húst?

– Nekünk arra nem telik, tisztelt török vendégem, mert kedves adószedőid, a defterdárok, elviszik tőlünk a pénzt.

A basa erre nem szólt semmit, hiszen jól tudta: ez az igazság.

Vacsora után nyugovóra tért a ház népe is, a basa is.

A szegény ember zabszalmára ágyazott a vendégnek, de keveset tett belőle, hogy kemény legyen a fekhely.

Ne is mondjam, a basa igen éhes maradt, mivel ilyen sovány ételekhez nem volt szokva. Ráadásul kemény ágyon kellett aludnia.

Nem szólhatott azonban semmit, mert a háziak is szalmán aludtak, igaz, hogy az zsákban volt, és bizony több, mint amit ő kapott.

Az éjszaka nagy részét álmatlanul, forgolódva töltötte, de azért hajnalra csak elnyomta a buzgóság.

– Mit álmodott kegyelmességed? – kérdezte reggel epés hangon a palóc.

– Már nem emlékszem, de valami jót ettem.

– Már engedelmet kérek, de minálunk azt tartja a közmondás: éhes disznó makkal álmodik!

Mérgesen nyelt egyet a basa, hogy őt ez a palóc a disznóhoz hasonlítja, de bizony nem tehetett semmit. „Csavaros

ész lakik benne” – gondolta bosszúsan. Ám a haragja hamarosan elpárolgott, mert a favágó egy nagy köcsög friss kecsketejjel vendégelte meg.

– No, szegény ember – fordult megenyhülten a favágóhoz –, jót tettél velem, hiszen, ha szegénységben élsz is, de vendégül láttál. Meghagytad az életemet, pedig az erdőben könnyen átküldhettél volna a másvilágra. Hálás vagyok neked, és három kívánságod teljesítem. De csak akkor, ha visszasegítesz épségben Egerbe.

Nagy gondba esett a szegény ember: menjen-e, nem-e? Mert hátha végül is eladja a török rabszolgának? Végül így szólt hozzá:

– Mélyen tisztelt efendi! Írj előbb egy oltalomlevelet magyarul is, törökül is.

– Szívesen – szólott a basa.

Elmentek a falu papjához, aki megírta az okmányt magyarul is, törökül is, majd a basa aláfirkantotta a nevét.

Ezután a szegény favágó felültette a basát a szamarára, maga pedig, gyalogszerrel kocogván mellette, egészen Egerig kísérte.

Már a város kapujában ugyancsak hajlongtak a török előtt a katonák.

„No, ez mégiscsak a basa lehet – gondolta a szegény favágó elégedetten. – De annál jobb!”

Hamarosan el is értek a basa vár alatti fényes palotájába. Itt már nemcsak a török vitézek, hanem a nagy legyezős szerecsen rabszolgák is ugyancsak hajlongtak.

– Gyere csak, szegény ember! – hívta be a palócot a palotába a basa.

Ezután egy szőnyegektől, selymektől ékes terembe vezette. Majd hamarosan hármat tapsolt, s máris hozták a szolgák a pompásnál pompásabb étkeket, finom keleti csemegéket.

– Egyél, jó ember, ez talán édesebb, mint a cibereleves!

– szólott nevetve a basa.

A szegény favágó nem is sokáig kérette magát, sőt még a tarisznyáját is telerakta finom süteménnyel és pompás fügével. (Mert az asszonyra is kell gondolnia a férfiembernek!)

No, egy szó, mint száz, alaposan belakmározott a mátrai palóc. És mikor már mindez megvolt, így szólott hozzá a basa:

– Hallod-e, te szegény ember! Rukkolj már ki avval a három kívánsággal!

– Meglesz, fényes tekintetű, kegyelmes basa – adta meg az illemet a vendég. – De hozasson kegyelmed egy íródeákot, mert ugye a szó elszáll, az írás megmarad!

Erre a basa megrázott egy kis csengőt, s máris ott tátotta málé száját egy íródeák.

– Kezdem hát, kegyelmes uram – szólalt meg a palóc.

– Az én első kívánságom, hogy a portámra soha egyetlen török se tehesse be a lábát. (Kivéve kegyelmedet!) Második: engem se a falusi bíró, se a defterdár soha, sehol, semmiért meg ne szólítson! A harmadik: biztosítsa kegyelmed, hogy mind a török, mind a magyar urak katonái csak bekötött szemmel mehessenek át a falumon.

A basa, aki kincsekre, aranyra, ezüstre gondolt, nagyot nézett most, és hatalmasat kacagott.

– Meglesz, te csavaros eszű palóc! – szólott nevetve. – De arra kérlek, magyarázd el: mi ebből a te hasznod?

– Szívesen elmagyarázom, nagyuram – felelt a favágó.

– Az első azt jelenti, hogy engem az otthonomban senki sem háborgathat, kiről tudjuk, hogy török. Nagyságod kivételével. A második szerint én se terményt, se pénzt nem fizetek senkinek, mert ha nem szólítanak meg, akkor nem is kérhetik tőlem. A harmadik szerint: ha bekötött szemmel mennek át a falun mind a török, mind a magyar katonák, akkor nem látják, mennyi jószága van a parasztoknak, és egyik sem viheti el.

– Ez bizony minden kincsnél többet ér – ismerte el a basa. – Kár, hogy nem vagy török, az eszed miatt most magam mellé vennélek!

– Köszönöm a magas megtiszteltetést – hárította el a favágó. – Jó nekem otthon a Mátrában is. – Azzal tarisznyájába tette a török írást, s meg sem állt vele a falujáig.

Hamarosan híre ment az egész környéken a palóc eszességének, ügyességének… Legjobban a faluja örült, hiszen megszabadult a zaklatástól.

Ezek után a szülőfaluja holta napjáig tartó bírósággal ruházta fel a csavaros eszű favágót.

Az egri basa pedig, ha a Mátrában vadászott, soha el nem mulasztotta, hogy meglátogassa egykori vendéglátóját.

A BASA FÁJA

Nemcsak Kecskemét „hírös” város az Alföldön, hanem Nagykőrös is, mivel itt is sok híres-neves dolog megesett hajdanán.

Ezek közül a legnevezetesebb a török világban történt…

Köztudomású: Nagykőrös szultáni város volt, és súlyos aranyakat fizetett a török császárnak, hogy védettséget élvezzen a rabló csapatokkal szemben. A török közemberek igyekeztek is elkerülni, ha éppen arra vetődtek. Nem így a török uraságok, a basák, a bégek s a különböző előkelőségek! Ők, ha tehették, a szultáni védettség ellenére is bementek Kőrösre holmi adóféleséget, sarcot behajtani a népen.

Egy ilyen harácsoló török úr volt Musztafa efendi is…

Forró júliusi nap volt akkor, mikor a fényes ábrázatú padisah és kísérete a város határában lovagolt. A pohospotrohos uraság hirtelen nagyon megszomjazott, és kíséretéből kiválva bevágtatott egy közeli tanyába.

A gémeskút a ház végében, a kert szélén állt, s éppen vi-

zet húzott belőle egy piros arcú, helyre leányka.

– Héj, te ebhitű gyaurok cifra rózsaszála! – kiáltott oda a basa dölyfösen, majd gúnyos, parancsoló hangon hozzátette: – Adj menten egy ital vizet!

– Adjon neked a görcs, aki az oldaladba áll! – vágott vissza éles nyelvével a bátor leányzó!

– No, csak ne hetvenkedj! Nem tudod te, kivel beszélsz! Én vagyok a szolnoki basa!

– Hát pukkadt hasúnak elég pukkadt vagy! Ám nálatok mindenki efendinek, fényes ábrázatúnak meg tudja a rossz, nehéz nyavalya, hogy minek tituláltatja magát! Ki tudna tirajtatok eligazodni?

Ekkorra már odaért a többi török is, akik közül nem egy leugrott lováról, hogy a nagyurat kiszolgálja egy ital vízzel.

Amikor pedig a basa behörbölt egy fél vödörrel, így szólt a leányhoz:

– Ide figyelj, te csípős nyelvű fehérszemély! Többet beszélsz, mint kellene, de megtetszettél nekem! Megmondom hát: akár lány vagy, akár asszony, nem sokáig maradsz ezen a tanyán. Mához egy évre eljövök érted. Addig készülj föl! Nem akárki lehet egy basa menyasszonya. Ám jól figyelmezz rám: szökésre ne is gondolj, mert akkor apád is, anyád is, testvéreid is rabságba jutnak!

Azzal a basa megsarkantyúzta lovát, és elvágtatott a város felé…

Bizony megijedt a csípős nyelvű leányzó, mert most már látta, hogy csakugyan egy török basával állott szemben, akinek igen nagy a hatalma. Este, amikor az apja hazahajtotta a nyájat, elmondta neki a történteket.

– Hej, Rózsi lányom! – csóválta fejét a juhász. – Mondottam én már tenéked nem is egyszer, hogy ráfizetsz még a nagy fene bátorságodra! Sokszor figyelmeztettelek: ha törököt látsz, bújj el! De te ehelyett még nyelvelsz is velük!

– Igaz, igaz, kedves édesapám, de hát ugyancsak elöntött

a méreg, amikor gúnyos-dölyfösen az ebhitű gyaurok cifra rózsaszálának nevezett!

Elgondolhatjuk, milyen nehéz napok következtek a juhászlányra és szüleire. Főtt a fejük ugyancsak, hogy mitévők legyenek.

Egy alkalommal még a körösi hadnagyhoz is bementek tanácsot kérni. Csinos, eszes deákember volt az, s nagyot nézett, mikor Rózsit meglátta.

„Sokkal szebb, mint hallottam” – gondolta magában meglepetten.

Ne is mondjam, de azon minutomban megtetszett neki a szép juhászleány.

– Bizony nem könnyű dolog a török basa eszén túljárni – szólott elgondolkodva. – Arany kellene ide, aranypénz, mégpedig nem kevés! Akkor lemondana Rózsiról a basa.

– Aranypénz? – nézett rá ámulva a juhász. – Honnan vegyek én, kedves hadnagy uram? Én a körösi gazdák nyáját őrzöm, s bizony azok nem osztogatják szolgálataimért az aranyakat!

– Akkor csak a furfang segíthet! Majd kieszelek valamit. Szerencsére még van idő – jelentette ki határozottan a körösi hadnagy.

Amikor pedig már csak egy hónap volt az egy év lejártáig, megjelent a körösi tanyán a basa szolgája.

– No, leány, szedelőzködj! Indulunk, mert a basa látni kíván.

– Ohó, édes barátom, nem addig van az! – fordult oda a juhász, a leány apja. – Ha a gazdád csakugyan feleségnek akarja a lányomat, ő maga jöjjön érte, mifelénk ez a szokás.

Mit volt mit tennie a basa szolgájának, üres kézzel, vagyis a leány nélkül tért vissza.

Mérges lett először a basa, de aztán úgy határozott, hogy mégiscsak ő megy el a lányért, egyedül, minden feltűnés nélkül.

Közben – ezt meg el is felejtettem mondani – a juhászék újra felkeresték a körösi hadnagyot. A fiatal tiszt nagy tanácskozásba kezdett a juhásszal, s megbeszélték a „haditervet”.

Amaz emlékezetes napon már kora reggel az útszéli jegenyefákra másztak a juhászok, hogy figyeljék a basa érkezését, s majdan jeladással tudassák azt a leány apjával.

Már dél felé közelgett az idő, amikor – a figyelők nem kis ámulatára! – díszes ruhában, minden kíséret nélkül lovagolt a tanya felé a basa… Hamarosan jelt is adtak a pásztorok egymásnak, amit a leány apja is meglátott.

Nem messze a tanyához állott egy hatalmas kőrisfa. A juhász, a lány apja, ez alatt ült, persze álruhában, öreg, rongyos koldusnak öltözve…

Amikor a basa egészen közel ért hozzá, elkezdett szörnyen jajgatni:

– Jaj, jaj, kedves uraság! Téged a dicső Allah küldött ide, hogy segíts rajtam!

– Hát mi bajod tenéked, te szerencsétlen?

– Jaj, jaj, rettenetes dolgot míveltek velem! Valami átkozott lator, hogy essen a pokol fenekére, elvette tőlem a mankómat – mert látod, hogy sánta vagyok –, s feldobta ennek a kőrisfának a tetejére! Jaj, ha Allah kedves néked, s Mohamed az ő prófétája, akkor mássz fel érte, s hozd le nékem!

– Még hogy én fára másszak? – szólott meglepetten a basa. – Hiszen idős ember vagyok én már ahhoz!

– Pedig fiatal s bátor férfinak látszol – hízelgett az álkoldus.

A basa elmosolyodott, mivel örömmel hallotta a hízelgő szavakat.

– No, jól van. Várj egy kicsit, öreg. A fa alá megyek a lovammal, s a hátáról majd felmászom a fára!

No, amint a basa mondotta, úgy is cselekedett, a lova hátáról felkapaszkodott a fára.

Amikor pedig jó magasan járt, hogy a mankókat elérte, felugrott ám a földről az álkoldus, és felpattant a basa lovára. Majd a basa fegyvereit, kardját, lándzsáját is magához vette.

– Nem koldus vagyok én, hanem a juhászlány apja! – kiáltott fel a fára a basának.

Bizony ugyancsak elámult Musztafa efendi, majd furcsállva kérdezte:

– De hát mit kívánsz tőlem?

– Mondj le azonnal a lányomról, különben a kardod által halsz meg, vagy éhen pusztulsz a fán!

– De hát mi szeretjük egymást a lányoddal! – álszenteskedett a basa.

– Úgy szeret téged a lányom, mint kecske a kést. Adj írást arról, hogy lemondasz róla, s akkor a hajad szála sem görbül meg!

– No de jó ember, hogyan adjak írást, ha itt tartasz fogságban a fa tetején?

– Várj csak türelemmel, majd intézkedem! – s azzal éles füttyszóval jelt adott.

Alighogy elhangzott a füttyszó, máris kivágtatott a tanyáról három lovas. Az egyik a körösi hadnagy volt, a másik kettő esküdt, a városi tanács embere.

– No, basa uram, fáradjon le a fáról! – kiáltott fel hozzá a körösi hadnagy.

– Hát kegyelmed hogyan kerül ide? – csattant fel a basa, mert jól ismerte a hadnagyot.

– A leendő ipamuram, e juhászszámadó kért meg, hogy leendő feleségem, vagyis Rózsika, az eljegyzett menyasszonyom érdekében ide jöjjek!

– Átkozott gyaur kutya! – tajtékzott a fán kuksoló basa. – Hogyan merészelted te az én választottamat eljegyezni?

– A választottat csakugyan te választottad, csakhogy a választott nem akar téged választani!

– Ördög, pokol! Ezért még megfizettek! – Aztán dühö-

sen kezdett lemászni a fáról. Ám mérgében nem figyelt eléggé, s amikor az egyik vékony ágba kapaszkodott, az bizony eltört, s őpotrohossága szépségesen a földre zuhant. Ám a hatalmas test a nagy magasságból oly szerencsétlenül esett, hogy menten nyakát szegte.

– No, ez már nem fogja elvinni a kend leányát – mondotta megkönnyebbülten a körösi hadnagy.

A basát még azon nap délutánján ülő tisztességgel eltemették a nagy kőrisfa alá.

Musztafa efendi azóta is ott pihen, s a körösi nép máig is a basa fájának nevezi a nagy kőrisfát.

A ZSÁKAl ARANYNYEREG

Hol volt, hol nem volt, de bizony mégiscsak volt – túl a Tiszán s a bihari hegyeken jóval innen – egy magas dombra épült, öttornyú vízi vár… A sárréti láp Ölyvös-patakja, no meg a Berettyó holtága ölelte körül.

Ez pedig nem volt más, mint a híres zsákai vár.

Abban a hajdani világban – amikor szép hazánk három részre szakadt – nagy jelentősége volt a lápok között emelkedő erősségnek. Birtoklásáért a török, a német, de még az erdélyi fejedelem is versengett… Ám a vár kapitánya, özvegy Ghiczyné, Kata nagyasszony olyan kemény, határozott egyéniség volt, hogy senki fia előtt nem akart fejet hajtani.

A vár nagyszerű védettségét arra használta fel, hogy az üldözött s menekült magyarokon segítsen.

Tudta ezt nagyon jól Bocskai István tiszántúli főúr is – akit a császár üldözött –, s éppen ezért mielőtt németellenes szabadságharcát elindította volna, hozzá küldötte családi kincseit, többek között egy színaranyból készült, pompás nyerget.

A szolnoki basa hogy, hogy nem, de hírét vette a dolog-

nak. Főtt, főtt kegyetlenül a ravasz, tar feje, hogy miként is tudná e kincseket magának megszerezni… Harccal, nyílt erőszakkal nem merte, hiszen Bocskai a magyar és a török közös ellensége, a német ellen küzdött. Nem akarta hát magára haragítani saját urát, a nagy hatalmú török szultánt.

Ezért cselhez folyamodott… Szép díszes formánban (török betűs iratban) tudatta a szépségéről messze földön híres Kata kapitányasszonnyal, hogy szeretné megcsodálni híres sólymait, mivel hallotta, hogy milyen kitűnően vadásznak.

A vár úrnője azonban rögtön átlátott a szitán, s a következő válaszlevelet küldötte:

„Szívesen látom kegyelmességedet, de csak tizedmagával, mivel az én váram igen kicsiny.”

A szolnoki basa tapsolt örömében – hogyne, hiszen ha tíz török bejut, megy utána száz is!

De öröme korai volt.

Mert amikor egy szép őszi napon közel ezerfőnyi seregével elérte a Berettyót, hát csak nagyot ámult. A sebes folyó túlsó partján, a zsákai oldalon, több mint ezer fegyveres hajdú nézett vele farkasszemet.

A szolnoki basa tar fejét menten kiverte a verejték.

– Mit akartok tőlünk, hiszen mi békés szándékkal jövünk? – kiáltotta át a túlsó partra.

– Majd a nagyasszonyunk megmondja – felelte vissza egy nyalka hajdúhadnagy.

Alighogy mindezt kimondotta, a zsákai parton egy pompás almásderes paripán megjelent a szép kapitányasszony.

– Mély hódolatom, szépséges özvegy – hajolt meg a ravasz basa.

– Üdvözlünk, fényes tekintetű, vitéz szolnoki basa! – kiáltotta csengő hangján Ghiczyné. – Eljöttünk eléd, hogy illőképpen fogadjunk.

– Köszönöm – hebegte az álnokul. – így vagyok én is… No meg aztán én csak sokadmagammal szeretek járni, mivel

a ti földjeiteken sok veszély leselkedik a törökre.

– Meglehet – válaszolta a nagyasszony. – De a váramba csak tizedmagaddal jöhetsz. Ne félj, akkor a hajad szála sem görbül meg.

Nem tehetett mást a ravaszdi basa, mint belement a megbeszélt egyezségbe.

– De ha már idefáradtak a vitézeim – csavarta álnokul a szót –, hadd táborozzanak a Berettyó partján.

– Semmi kifogásom ellene – válaszolta Kata asszony. – Majd az én hajdúim vigyáznak rájuk, nehogy beletévedjenek a Berettyóba.

Így történt aztán, hogy a török és a hajdú sereg a vendégeskedés alatt a Berettyó két partján táborozott, s árgus szemekkel figyelte egymást.

Három napig vendégeskedett a zsákai várban a szolnoki basa. A várúrnő minden jóval ellátta, még solymászni is engedte.

– Én a Bocskai úr kincseit is szeretném látni – állott elő kívánságával nagy alázatosan a tar fejű török uraság.

– Szívesen megengedem, de csak egyedül láthatod, nagy tekintélyű padisah.

Ezután a kapitányasszony hajdúi bekötözték a basa szemét, s csak lent egy mély pincében oldották le a kendőt, (így őkelme nem tudta, milyen úton jutott oda.) Itt a három fáklyás vitéz sorra-rendre megmutogatta neki Bocskai István, a későbbi erdélyi fejedelem rengeteg kincsét.

– És az aranynyereg? – hápogta a kincssóvár basa.

– Azt majd a nagyasszonyunk fent, a várudvaron mutatja meg kegyelmességednek – felelték.

Úgy is történt… Mert amikor feljött a pincéből, látta, hogy a várúrnő a színtiszta aranynyeregben ülve köröskörül lovagolja a vár udvarát.

A basa holdvilágképét menten elöntötte az ámulat… Bizony, őkelme ilyen csudaszép nyerget még sosem látott!

– Hadd üljek én is a nyeregbe! – fordult hízelkedve a

nagyasszonyhoz.

– Semmi akadálya… Sőt, ha vitéz pasaságod körül tudja vele lovagolni a várudvart, akkor én, bár csak vendég nálam e csudaszép nyereg, de Bocskai úr utólagos engedélyével akár örök használatra is kölcsönadom. De tudsz-é, fényességes basa, szilaj paripán ülni?

– Ültem már jó páron – hangzott az elbizakodott felelet. S azzal a tar koponyájú török menten az arany nyer égbe ült.

De csak egy percig!… Mert a következő pillanatban az almásderes paripa úgy ledobta őkelmét, mint a pinty.

Bizony, nagyot huppant őkegyelmessége a pocakos testével, de akaratos ember lévén, új lovat kért… (No, meg egyébként is szerette volna az aranynyerget megszerezni!) Ám avval is így járt.

Még vagy hetet végigpróbált, de biz azok is egytől egyig levetették a hátukról.

– Ördög van ebben a nyeregben – suttogta a basa babonásan. – Engedd, nagyasszony, hogy máris távozzak elátkozott váradból.

– Szívesen megengedem – mosolygott rá a szépséges özvegy, és a szolnoki basa, magában rettenetes méreggel s összezúzott tagokkal elhagyta a zsákai várat.

A felsült basa esete persze messzi földre is eljutott. Röstellte is ugyancsak. Hát még amikor hírül vette, hogy az ezer hajdú még háromszáz se volt, a többi csupán lóra ültetett szalmabáb…

Ezt a gyalázatot már nem tudta elviselni őpasasága. Szégyenében Afrikába, a szerecsenek közé bujdosott.

Hát az aranynyereg sorsáról mit tudunk?

Bizony, nem sokat… Mert Kata nagyasszony, attól tartván, hogy a becsapott basa nagy haddal tör reá, oly mélyre elásatta azt, hogy jó idő elmúltával maga sem találta meg.

Lehet, hogy elkövetkezik az a szerencsés nap, amikor a zsákai vár helyéről előkerül?

RABLÓK A HORDÓBAN

A sokat próbált Gyöngyös, a Mátra „fővárosa”, a török hódoltság idején szultáni város lett. Volt ilyen nem is egy az országban.

E városok tanácsai egyenesen a szultán védelme alá helyeztették magukat, jó busás évi adó ellenében.

A szultáni városokat nem foszthatták ki a kóborló, harácsoló törökök. Tudta ezt a hatvani bég is, így martalócai messzi elkerülték Gyöngyöst.

A város szorgalmas szőlőtermelői, iparosai az országos nyomorúság közepette is felvirágoztatták lakhelyüket.

A városi tanács azonban óvatos volt, és a lehetőségekhez képest megerősítette a várost.

Gyöngyös – bár a Mátra alján terül el – valójában sík vidéki település, így komoly erődítmények nem védhették. A leleményes polgárok azonban fallal vették körül. Hosszú, erős vesszőkből sűrű, iszalagos kerítést emeltek, amit sárral betapasztottak, majd tüskés bokrokkal befuttattak.

Később e tüskés bokrok kusza bozótot alkottak a falak mellett.

Ezen átvágni szinte lehetetlen volt.

A kapukat pedig felfegyverzett polgárok őriztek, akik vagy a szőlőkapások vagy a helybeli iparosok közül kerültek ki.

Így aztán Gyöngyösre csak becsületes szándékkal – vagy csellel – lehetett bejutni… Souches osztrák tábornok az utóbbit választotta.

Történt pedig mindez az 1672-ik évben, méghozzá a szüret előtt.

Abban az esztendőben különösen bőséges termés ígérkezett. Csaknem az egész Mátra-vidék hordógondokkal küz-

dött.

Ez adta Souches osztrák tábornoknak a gonosz gondolatot: majd ad ő „kölcsön” hordót a gyöngyösieknek! Ezért még szeptember közepén futárt küldött a városi tanácshoz, amelyben ötszáz nagy, üres hordót ajánlott fel egyévi használatra, később megállapítandó bér fejében…

Nagy gondba estek Gyöngyös város tanácsának tagjai. Vajon elfogadják-e a német „sógor” szíves ajánlatát, hiszen nemcsak a törököt, de a császáriakat sem szívlelték különösebben.

– Emögött valami lappang – mondotta az egyik tanácstag gyanakodva.

– Ugyan mi lappanghat egy-két üres hordóban? – tette hozzá a másik.

– Tróját is falóval foglalták el a görögök – monda bölcselkedve a város nótáriusa.

– Csakhogy az faló volt, és nem hordó – szólott valaki nevetve. Mire a többiek is megmosolyogták a tudását fitogtató nótáriust.

– Bárcsak Laokoón ne legyek! – kiáltott fel mérgesen a nótárius.

– Az osztrákok is keresztények, nótárius uram – szólalt meg kenetteljes hangon a város egyik esperese. – Miért kell mindig csak a rosszat látni bennük?

– Jól van… de én előre megmondottam – morogta boszszúsan a nótárius, majd sértődötten elhagyta a városháza üléstermét.

Ezután a tanács úgy döntött, hogy holnap válaszlevél menendő az ötszáz hordó ügyében.

Abban az időben szeptember végén volt Gyöngyösön az őszi országos vásár. A környék szorgalmas népe jószágait, barmait, terményeit behozta a vásártérre, hogy iparcikkekért, ruhaneműkért kicserélje.

A várőrséget ezen alkalomra-ugyancsak megerősítették.

Szükség is volt reá, mert a város telis-tele volt emberrel, és némely csapszékben már vidám muzsikaszónál ugyancsak folyt a hejehuja!

Kora délután pedig – amikor a vásár már oszladozni kezdett – hát csak megjelent a város kapuja előtt a húsz osztrák társzekér az 500 hordóval!

Az őrség természetesen nem akarta beengedni, de a szállítmány parancsnoka, egy kese bajszú bajor strázsamester, felmutatta Gyöngyös város tanácsának engedélyező levelét.

Ezután a szekereket morogva bár, de beengedték a városba.

A hír a szekerek érkezéséről azonnal a városi tanács tudomására jutott, s a főbíró máris küldte a gazdasági ügyekkel foglalkozó tanácsosát, hogy eligazítsa az osztrákokat, mely pincékbe rakják le az üres hordókat.

A társzekerek hajtói azonban semmi eligazításra nem vártak, hanem mint akik ismerősök Gyöngyösön, rögvest a vásártérre hajtottak.

A város nótáriusa – aki váltig ellenezte az egész hordókölcsönzést – lóhalálában felkereste a főbírót, s kérte, adjon melléje fegyvereseket, hogy azokkal átkutathassa a hordókat.

A nagy hatalmú főbíró azonban hallani sem akart a dologról, kinevette az aggályoskodó nótáriust.

– Menjen kigyelmed ebédelni, hiszen már régen elhúzták a levesnótát – mondotta kedélyeskedve.

Aztán őkegyelmessége csakugyan elindult a városházán levő lakásába, hogy elköltse az ebédjét… Ám alighogy leült a sült kappanhoz, amikor Károly, a város egyik hajdúja, lélekszakadva rontott be hozzá.

– Nagyságos főbíró uram – lihegte. – Osztrák katonák sarcolják a vásáros népet!

– Micsoda? – akadt meg potrohos uramék torkán a zsíros falat. – Ho… ho… hogyan lehet az? – dadogta.

– Instálom, nagyságos főbíró uram – folytatta a hírhozó hajdú –, ahogy ott sétálgatok Gergely komával, hogy figyeljük a népet, ügyeljük a rendet, hát csak megérkezik vagy húsz szekér, teli hordókkal! Bizony elálmélkodtunk rajta! De el ám! Mit akarhatnak ezek, la?

– No és? Nyögje már ki kend a többit is, mit körülményeskedik?! – ordított rá a főbíró.

– Jól van, jól, mondom már, főbíró úr… Hát csak felpattan a hordók feneke, osztán teméntelen osztrák katona ugrik Isi belőle! Valóságos hadsereg! „Senki se mozduljék, míg sarcot nem ad!” – kiáltották a bikkfanyelvükön. De én értem, kérem, mert szolgáltam alattok!

– Rablók ezek! – hördült fel a főbíró.

– Azok, instálom… Sőt az hírlik, hogy a város lakóira is sor kerül. Úgy mondják, fejenként öt aranyat követelnek!

– Gyalázatosak! Gyalázatosak! Így becsapni minket! – tépte a haját a főbíró (már ami kevés még volt neki). Végül is sietve szólott a hajdúhoz: – Rögvest szaladjék kend a városi tanács tagjaiért! Rendkívüli gyűlést tartunk! Ugyanakkor minden elérhető hajdú és fegyveres polgár jöjjön a városháza védelmére!

– Igenis, főbíró uram, igenis! – válaszolt a vén hajdú, majd ahogyan csak tőle tellett, elsietett.

Soha még ilyen pácban nem volt Gyöngyös város főbírája!

– Bezzeg ha a nótáriusra hallgatok, akkor most ez nincsen! – morogta elkeseredetten maga elé. – Ha balul üt ki a dolog, vége a főbíróságomnak. Csak fel ne akasztassanak!… Jaj, uramisten, mit tegyek most, mit tegyek most?! – És amint töprengett szörnyű ijedelmében őkelme, hát valami váratlan gondolat ötlött a megrémült agyába. Boldog reménységgel kiáltott fel: – A bor! A bor! Most már csak a gyöngyösi bor segíthet!

Amikor pedig a tanácstagok összegyűltek, azok legna-

gyobb elképedésére kijelentette:

– Nagyot tévedtünk, én is, kigyelmetek is, kivéve a nótárius uramat! A bajt most már el kell viselni, a sarcot vállalni kell!

– Árulás! Árulás! – harsogta dühösen a nótárius. A főbíró indulatosan állott fel a helyéről.

– Hátrább az agarakkal, nótárius uram! „Ne ítélj, hogy ne ítéltessél”, mondja az írás! Majd a végén csattan az ostor! Egyszóval: megígérjük a sarcot, de csak holnapra; megmondván nekik, idő kell arra, hogy a lakosság előteremtse… A mai este pedig nagy vacsorát rendezünk az osztrák katonák tiszteletére.

– Még ez is!, Felháborító gyávaság! – dühöngött a nótárius.

A főbíró azonban csak tovább mondta a magáét:

– A vacsora után aztán majd jön a gyöngyösi bor!… Higgyék el kigyelmetek, az majd megteszi a magáét! A többit bízzák reám!

– Úgy van, úgy van! Vivát! Vivát! – éljenezték meg a tanácsbeliek a főbírót.

(A szegény, de igen derék nótáriust már csaknem a gutaütés környékezte, arra gondolva: vajon hogyan sül el ez az egész?)

Pedig ezután már minden úgy ment, mint a karikacsapás! A főbíró követeket küldött a császáriak parancsnokához, egy vörös, szeplős kapitányhoz, ama üzenettel, hogy a városra kivetendő sarccal várjanak holnap reggelig.

Akkorra azt minden gyöngyösi polgár a város piacára viszi, és ott személyesen átadja. Az aranyak behajtásáért maga a főbíró felel! Éppen ezért arra kéri az osztrák katonaságot, engedje békés útjukra a vásárosokat, szüntesse be azok sarcolását, hiszen amúgy is szegény ördögök, nem sok garas kerül náluk.

Estére viszont a városi tanács vacsorára hívja meg az

összes osztrákot, élükön a kapitánnyal.

– Esz lenni gut! Esz lenni terek főpíró! – helyeselt a kapitány, majd parancsot adott, hogy a fosztogatást hagyják abba, reggelre mindenkinek lesz aranya bőven. Ha morogva is, de megfogadták uruk tanácsát a hordós rablók.

Estére pedig az osztrákoknak csakugyan megterítettek a városháza udvarán. Finom birkagulyást, pompás sült tyúkokat, hízott libákat tálaltak fel.

Az örökké éhes zsoldosok nem győzték magukat teleenni, s legtöbbje még a tíz ujját is megnyalta az étel után.

A kapitány azonban gondos ember volt, őrséget állíttatott a városháza elé, akiknek szigorúan megtiltotta a lakomázást.

– Ugyan már, katona uramék, csak nem maradnak ki ennyi jóból! – szólott hozzájuk hízelkedve egy takaros menyecske, és a legnagyobb titokban (persze a főbíró utasítására) finom falatokkal traktálta meg az őrséget.

Evés után pedig jött a gyöngyösi bor!

Jó idő elteltével nemcsak az udvaron lakomázok, hanem az őrség tagjai is istenigazában lerészegedtek. Ki az asztalra borulva, ki annak alatta horkolt kegyetlenül.

– Most pedig mi következünk! – állott fel szintén színjózanon a főbíró. – Hajdúk és polgárőrök! Minden osztrákot ingre-gatyára vetkőztessenek le, hiszen szükségünk lehet még a mundérjaikra! Ha pedig evvel kész vannak, hányják fel a társzekerekre ezt a sok részeg disznót, persze hordók és fegyver nélkül! Ezek is jók lesznek még nekünk! Aztán vigyék ki a városból, jó messze a kapuktól, s bocsássák útjukra a jómadarakat! Meg is ölhetnénk valamennyit, minden okunk meglenne rá! De azt hiszem, elég lecke lesz nékik ez is! Mindezek ellenőrzésére pedig a nótárius uramat kérem meg. Akire sajnos nem hallgattunk, tanácsát nem fogadtuk meg. Ám nem így lesz a jövőben. Javaslom, itt e különös pillanatban kigyelmeteknek, válasszák meg holtomig tartó helyettesemmé, holtom után pedig majd főbíróvá, mivel

ugyancsak megérdemli!

– Vivát, nótárius uram, vivát! – zúgott fel az éljenzés.

– Köszönöm kigyelmednek – állt fel megilletődve a nótárius. – De előbb én a német sógorék szűrét teszem ki… Ha valamelyik mégis észhez térne és okvetetlenkedne, engedtessék meg nekem, hogy a város körüli tövisekkel jobb belátásra bírjam!

– Megadjuk, megadjuk! – zúgta a vidám, de józan tanács.

Ezután a részeg osztrákokat csakugyan levetkőztették, megkötözték, és kocsira hányták őket, majd messze a városon kívüli országúton magukra hagyták őket.

A húsz pár ló pedig nem hiába volt okos állat, hajtó nélkül is visszavitte őket Souches generális táborába… Nem nehéz elképzelnünk a tábornok úr meglepetését.

Így jártak hát az osztrákok, amikor a trójai faló mintájára csellel bejutottak Gyöngyös városába, s meg akarták sarcolni annak lakóit.

Nem is hittek többet a gyöngyösiek semmiféle szép császári ígérgetésnek!

SALI BULING BASA LEVELE

Köztudomású, hogy Nagyvisnyó igen régi falu a Bükkvidéken… Lakói állítólag a honfoglalás idején, Árpád apánkkal jöttek be, mégpedig a kabarok törzsében… A kabar szó lázadót, nyugtalankodót jelent, ami a nyakas nagyvisnyóiaknak talán még máig is jellemző tulajdonsága. Annyi bizonyos, hogy keménykötésű, jó dolgos emberek. Évszázados viharok, nyomorúságok edzették acélossá izmaikat. Mindig is szerettek kötekedni, legénykedni, bizony sosem ijedtek meg e derék palócok a maguk árnyékától. Hajdanában az okvetetlenkedő pandúrt vagy csendőrt egy-

kettőre megtanították a móresre.

No és egy kis csalafintaságért, furfangért sem kellett a szomszéd falvakba menniük. Volt nekik is bőven.

Még az egri basa eszén is túljártak egyszer-kétszer…

… Amikor Dédes vára a nagy török túlerővel nem bírt, a védők a titkos alagúton elhagyták a várat, majd egy hátramaradt vitéz a bevonuló törökökkel a levegőbe repítette.

Ám az elpusztult törökök helyett újak jöttek, s bosszút álltak a népen, akik az ostrom után a bükki erdőségekből hazamerészkedtek.

Miután mindent letaroltak az oszmán rablók, kereket oldottak, otthagyták a falut.

Az elárvult, üszkös házak között könnyes szemmel bolyongott a nép. Ám mit volt mit. tennie, el kellett kezdenie a békés életet. Az életben maradottak újra felépítették a falut, majd szántottak, vetettek, mint régen.

A népet a végtelen nagy szerencsétlenségben öröm is érte: jó ideig nem jelentkezett a falu földesura. A nemzetes uram nem volt helybéli, s azt hitte, hogy Nagyvisnyó örökre elpusztult.

A lakosság meg azt hitte, végleg megszabadult a földesurától. De milyet tévedtek!

Egypár esztendő leforgása után, hogy, hogy nem, de a nemzetes úr tudomására jutott, hogy bizony Nagyvisnyón helyreállt az élet.

Nosza, elküldötte hát botosispánját hat dárdás fogdmeg kíséretében, hogy tudassa a néppel, miszerint az úrbéri dolgokat továbbra is fizetni kell.

– Hohó! – mondotta a nagyvisnyói bíró. – Nem addig van a'! Nemzetes Szepessy Márton uram nem vót itt, mikor az ég zengett. Következésképpen nem kap tőlünk semmit. Elég nekünk a töröknek fizetni. Török is, magyar földesúr is, sok lesz egy kicsit.

A falusiak élénken helyeselték a bíró szavait. Méghozzá

olyan harciasan, hogy a botosispán a fogdmegjei kíséretében teljesen eredménytelenül tért haza urához, Miskolcra.

– Adta pernahajder népsége! – dörmögte mérgesen Szepessy Márton. – No, majd rájuk ijesztek én!

Másnap megrakatott öt szekeret mindenféle jóval: mézzel, búzával, kelmékkel, bőrökkel… s a Bükkön keresztül megindult Eger felé.

Abban az időben Sali Buling basa volt Eger vár ura, a szultán felföldi helytartója.

Többnapi várakozás után Szepessy Márton uram eljutott az egri basa fényes ábrázata elé. Nagy hajlongások közepette elmondotta panaszát, mely szerint a nagyvisnyói jobbágyok nem akarnak neki dézsmát fizetni. Kéri tehát a vitézlő, bölcs Sali Buling basát, hogy levélben szidja meg az engedetlen jobbágyokat.

A ravasz basa eleinte vonakodott Szepessy Márton kérését teljesíteni, de az öt szekér ajándék csak megtette a hatását.

Végül is intett az egyik magyarul is tudó íródeákjának, hogy Szepessy uram visnyai jobbágyainak írjon levelet.

…Még egy hét sem telt belé, amikor három török lovas kereste a nagyvisnyói bírót.

– Hozni az fennyes ábrázatú egri basa levelit – kezdte a legrangosabb, tört magyarsággal. – Jol figyelmezzed az bölcs szavára… Kelünben lesz csihe-puhe!… – És mutatta a dárdával, hogy ha nem úgy lesz, amint azt a hatalmas basa írja, lesz a nagyvisnyóiaknak nemulass!

Az öreg bírónak kegyetlenül főtt a feje: vajon mit kérnek már megint a törökök?

Ám amikor felnyitotta a levelet, nagyon elcsodálkozott. Többek között ez állt benne:

Mi, az hatalmas s győzhetetlen császárunk Eger .végvárában lakos vitézlő Salu Buling Basi, mostan Eger várának gondviselő fő Emingje, ez levelünk által megtalá-

lunk titeket… (Sajnos – gondolta magában a bíró…)… Az magiar földesuratok Miskolcz városában lakó Sépési Mattias őkegyelme együtt bé hozzánk panaszt tenni, hogy nem akaritok böcsülni, mind pedigh szavát fogadni… Mi ezúttal parancsoljuk, napot és órát ne várjatok, hanem földesuratokhoz Miskolczra bemenjetek, minden jókat végezzetek, el ne mulasszatok, mert tovább is magatok búsultok meg, ha szemeitek jól felnyissátok…

– No, gyaur, érteni? – kérdezte a bírót a török.

– Értem, értem – bólintott a bíró. – Mondjátok meg bölcs uratoknak, hogy úgy lesz, mint megírta vala.

És mosolygott.

Hogyne mosolygott volna a bíró! Hiszen első eset, hogy a török nem kér semmit.

Nosza, meg is vendégelte a három lovast jófajta borral, szilvóriummal s paprikás szalonnával. És a három török lovasnak eszébe sem jutott, hogy bizony ők mohamedánok, s az ilyen pompás magyar ételt és italt tiltja a Korán.

Három napig ettek-ittak, majd tökrészegen felrakták őket mokány lovukra. A falu népe feszült figyelemmel várta a három török eltakarodását… S amikor az elázott daliák már Szilvás felé jártak, elözönlötték a bíró házát.

– Mit kérnek a törökök? – tudakolták.

– Hát azok semmit – szólott a bíró. – Csak Szepessy urunknak viszket a háta. A dézsma kéne neki.

Azzal felolvasta a népnek a levelet.

Nagy zúgás, morgás, kiabálás támadt. Főként az asszonyok méltatlankodtak erősen. Éktelenül szidták a földesurat, aki magyar ember létére a töröknek, az ellenségnek a segítségét kéri a nép ellen.

– Kendteknek igaza van – csillapította a népet a bíró. – De megtanulhatták már, hogy a jobbágy neve: hallgass! Meg aztán ez az átkozott basa még ránk küld egy csomó janicsárt… Hát okosnak kell lennünk! Van még mindenkinek

egy kis tavalyi, üszkös, poros gabonája. Küldjük el azt a nemzetes urunknak. Hadd prüszköljék tőle!

Az összegyűltek harsány nevetéssel fogadták el a bíró ajánlatát.

Harmadnapra három szekér gabona jött össze. Csupa üszök, szemét volt az egész.

Egy hét múltán Szepessy uram udvarán voltak a visnyai szekerek.

– Micsoda szemét, gizgaz ez?! – dühöngött a nemzetes úr.

A visnyai emberek csak a vállukat vonogatták.

– A termés javát a töröknek kell adni – mondogatták. – így vót megírva a basa levelibe…

A földesúr majd szétpukkant mérgében, mikor ezeket hallotta. De ellene semmit sem mert szólni, mert Sali Buling basa neki is parancsolt.

Így jártak túl a visnyaiak nemcsak a török basa, hanem a magyar földesúr eszén is.

CSATA A SZÜRETEN

Szerencs mezővárosát a Hegyalja kapujaként szokták emlegetni. Valóban itt kezdődnek a kies dombok és hegyek, amelyeknek napsütötte oldalain terem a sok finom szőlő, a híres hegyaljai bor szülőanyja.

Hosszú-hosszú századok óta szorgoskodik e tájon a hegyaljai nép, s békében-háborúban egyaránt míveli kedves szőlejét.

Hej, pedig de sokszor megpróbálta őket a történelem! Tatár, török, labanc mind végigtaposott rajtuk. De ok rendületlenül dolgoztak, munkálkodtak, de ha úgy hozta a helyzet, megvédték magukat…

Történetünk idején is így volt.

Közel harminc esztendeje is elmúlt már annak, hogy a jó öreg Rákóczi Zsigmond fejedelem örök álomra hunyta le szemét, s kedvenc városában, Szerencsen találta meg nyughelyét.

– Hej, mi lesz velünk? – sóhajtoztak a szerencsiek, amikor elvesztették nagy pártfogójukat.

Amíg a nagyúr élt, a város biztonságban volt. A némettől pénzzel, a töröktől karddal védte meg a fejedelem.

Emlékeztek is erre mindkét oldalon, s jó ideig sem török, sem német nem háborgatta Szerencset.

Ám 1637-ben az esztendő őszén szomorú dolgok történtek… Százigvaló portyázó törökök – kik nagy zsákmány után kutattak – felégették Ond és Szerencs környékét. 3ó pár napja folyt már akkor a szerencsi szőlőkben a szüret, amikor észrevették a szomszédos falvak égését.

Nagy döbbenet lett úrrá az embereken… Szinte mindenki a szőlőkben dolgozott, egy-két öregember ha otthon maradt.

Hová menjenek most? Védjék a házukat, a szőlőt, a drága termést, avagy magukat?

Ilyen kínos kérdések gyötörték a szerencsieket.

Ám töprengésre nem volt idő, mert szinte fényes nappal, alig ebéd után bevágtattak a rabló törökök Szerencsre.

Nagy meglepetésükre a házakat zárva találták.

– Ezek a szőlőkben vannak! – kiáltott fel egy potrohos aga, a vezérük. – Gyerünk utánuk!

Így történt, hogy a kontyos oszmánok lovaik hátán a szerencsi szőlőhegyek felé igyekeztek.

A bort ugyan nem ihatták, de az édes szőlőt szerették. Igazi céljuk azonban az volt, hogy minél több embert tegyenek fogollyá, akiket majd jó pénzen eladnak a keleti rabszolga-kereskedőknek. A szerencsiek is jól tudták ezt, ezért a szőlőben levő fiatalokat, lányokat, fiúkat azon nyomban a közeli pincékbe rejtették… (Ők maguk azonban kint marad-

tak, nehogy utánuk menjenek a törökök a pincékbe.)

Hamarosan százigvaló turbános lovas érkezett a szőlőhegy alá, s körülzárta azt.

– No, gyaur kutyák, gyertek ide! Semmi bántódásotok nem lesz! – csalogatta a népet a potrohos aga.

– Ha bolondok lennénk! – kiáltotta vissza egy jól megtermett menyecske, aki Ágnes névre hallgatott, s nagyon bátor teremtés volt.

– Jobb lesz, ha nem feleselsz, mert ha odaérünk, kiporoljuk a szoknyádat! – fenyegetőzött az aga.

Továbbra is feleselni akart a bátor asszony, de a többiek elhallgattatták, mert jól látták, hogy a törökök leszállnak lovukról, s kezükben karddal és dárdával közelednek a szüretelők felé.

„Ennek fele sem tréfa! – gondolták meglepetten a férfiak. – De mit lehet itt tenni?”

És ekkor a leleményes Ágnes asszony elkiáltotta magát:

– Emberek, karóra!

Több se kellett a megzavart szüretelőknek! Férfiak, asszonyok egyaránt kikapkodták a földből a szőlőkarókat (ötöt-hatot egyszerre, hogy tartalék is legyen), s aztán vad elszántsággal egymástól megfelelő távolságra felállva várták az érkező törököket.

– Nézd a kutyafajzatjait! – hördült fel az aga, amikor meglátta a karókkal felfegyverzett népet. – Hát még szembe mernek velünk szállni?! Lándzsát beléjük!

Kegyetlen parancsára éles hegyű lándzsák s dárdák repültek a szerencsiek közé, s nem is egy embert megsebesítettek.

– Alávaló bitangok! – ordította el magát Ágnes asszony. – Gyertek utánam!

Az elkeseredett szerencsiek a bátor asszonyt követve, kezükben hegyes szőlőkarókkal rárontottak a törökökre. No, ilyen csatát sem jegyzett még fel a történelem!

– Püff-paff, csitt-csatt! – csattogott-recsegett a sok szőlőkaró, és hamarosan több eltört török kard és lándzsa bánta a szerencsiek bátorságát.

Ám bármilyen bátrak és elszántak voltak is a szüretelők, nemsokára látni való volt, hogy a túlerőben levő, állig felfegyverzett törökök győzedelmeskednek rajtuk.

– Fusson valaki a várba! – kiáltotta el magát egy éltesebb ember, mert a nagy-nagy zűrzavarban arról el is felejtkeztek, hogy értesíteni kellene a tiszttartónak a várban levő lovascsapatát.

No de ki menjen, mikor minden ember harcban állott? És ki mer átvágni a fegyveres török csapaton?!

– Majd én! – kiáltotta el magát a bátor Ágnes asszony, mert az ő élte párja éppen a várban szolgált.

Nem is töprengett sokáig! Kezébe új, erős szőlőkarót vett, majd maga elé emelve – védőpajzsként – egy nagy szüretelőkosarat, átrohant a törökök sorai között.

– Utána, utána! – rikoltozott az aga.

De már késő volt!

A bátor Ágnes asszony a szőlők aljába futott, s az ott veszteglő egyik török ló hátára vetette magát.

– Gyia! – kiáltotta, s meg sem állt vele a várig. Vad vágtában ért a kapuhoz, ami zárva volt.

– Hé, málészájúak! Ébredjetek! – kiáltozta, majd a nagy szőlőkaróval megdöngette a kaput

Éppen kedves élte párja, a lovas katona tette oda orrát a kémlelőnyíláshoz.

– Ne a nagy uborkádat mutogasd, hanem nyergelj s nyargalj! A szőlőben a török!

A férjemuram nem akart hinni a fülének.

Hanem Ágnes asszony erre ugyancsak „elkerekítette” a szót… Rohant már ész nélkül a lovas katona a tiszttartóhoz!

Nem is telt bele egy fertályóra sem, mikor a várbeli lovasok kivágtattak a szőlőbe, élükön a bátor Ágnes asszonynyal.

Éppen idejében!… Mert ha csak egy szűk félórát késnek, már rabszíjon láthatják a bátor szerencsi szüretelőket. De ebből most nem lett semmi!

A megjelent lovasok láttán megijedtek kontyos őkelméék, és menten kereket oldottak, otthagyván csapot-papot, vagyis a harcos szüretelőket.

Így játszódott le a híres csata azon a régi-régi szüreten! És Ágnes asszony bátorságát, leleményességét sokáig emlegették Hegyalja-szerte.

A SZARVAS-SZŐLŐ KINCSE

Hajdanában, közel százötven esztendeig uralta hazánk földjét a török.

Hanem: „Minden hosszúnak vége lesz egyszer” – tartja a szólásmondás.

És valóban…

A végtelen hosszú török hódoltságnak is vége szakadt egy szép napon. Bizony ugyancsak kellett szedni a lábukat az oszmán őkelméknek, ha nem akarták, hogy kilyukasszák a bőrüket. Avagy éppen a magyar kardok hegyével találják szembe magukat.

Egy szó, mint száz; a törököknek fel kellett szedniük a sátorfájukat. Nem volt ez alól kivétel maga a török szultán őfényessége sem.

Amikor pedig az egész országból kikergették a turbános atyafiakat, a török császár kénytelen volt békét kötni a magyarokkal.

Az „igazhitűek” uralkodója csak az ország legdélibb csücskének egy kis részét tarthatta meg magának.

– Hanem volna nékem egy nagy kérésem – fordult a szultán a béke nagy papirosát aláíró magyarokhoz,

– Mi légyen az? – tudakolta kíváncsian a magyar generális.

– Ha már az egész Magyarországot elvesztettem, hagyják meg nékem kárpótlásul a tarcali Szarvas-szőlőt.

Nagyot nézett erre az ott levő magyar kompánia, mert ilyen kérésre még álmukban sem gondoltak.

– Aztán mi végre kellene az szultánságodnak?

– Mi, igazhitűek, ugyan nem ihatjuk a bort, de a mézédes szőlőt nagyon szeretjük… Ilyen terem a tarcali Szarvas-hegyen… Minden esztendőben egy-két szekérrel elvinnénk onnan.

– Ám legyen – egyezett bele a magyar generális. Két dolgot azonban ne feledjünk! Az egyik az, hogy erről nem tudhat az osztrákok császára, aki egyben a királyunk is. A másik pedig, hogy csak fegyver nélkül jöhetnek a szőlőért a törökök.

A magyar generális és a szultán erről is egyezséglevelet készített, majd a török császár kívánságára a megegyezésről értesítették Tarcal városát, vagyis annak főbíráját.

Mondanom sem kell, hogy eleinte ugyancsak mérgelődött őkelme, amiért Tarcal népe sosem tud megszabadulni a törököktől.

De amikor a Szarvas-szőlő terméséért sok éven át nem jöttek az igazhitűek, hát a főbíró úr is megbékélt a dologgal. Annyira, hogy a termést szépen a maga présházába hordatta.

Zúgtak-morogtak a tarcaliak, hogy így meg úgy, csalárdság az egész, bizonyára maga találta ki az egészet.

Meghallotta ezt természetesen a főbíró is. Éktelen haragra lobbant, s gyűlésre hívta össze a város népéi.

Tarcal főterén aztán felolvasta az egyezséglevelet egy deákember, aki a latin s a török nyelvet egyformán értette.

– Ez bizony így van – oszlottak szét savanyú képpel a

népek. De aztán szeget ütött az emberek, főként az asszonynépek fejébe a dolog.

– Miért éppen a tarcali Szarvas?

– Valami kincs lehet a dologban – találgatta a másik. – Lehet, hogy ide ásatta el a szultán?

Titokban, hol itt, hol ott, ásni kezdtek a Szarvas-szőlőben. Hamarosan csupa lyuk, gödör, szakadék lett az egész szőlőhegy, a főbíró nem kis bosszúságára.

Végül kénytelen volt a hajdúival őriztetni.

Talált-e kincset valaki? Ezt bizony nem tudta senki.

Egyvalami azonban mégis különös volt; az egyik erdész eltűnése. Ez a mogorva, zárkózott ember egy napon eltűnt Tarcalról. Hová lett, merre ment, nem tudta senki.

Már magát a főbírót is bosszantotta a dolog… Titokban kémeket küldött szerte az országba, de azok hosszú évek múltán sem akadtak a nyomára.

Egy őszi napon azonban vándorköszörűs érkezett a faluba, aki az asszonyok legnagyobb ámulatára azt mesélte, hogy az erdésszel külhonban találkozott, s ott bizony igen gazdag ember.

– Persze, a szultán kincséből! – méltatlankodtak.

– Ami Tarcal városát illette volna meg – jelentette ki zajos helyeslés közben a főbíró.

A vándorköszörűs azonban nem sokáig tartózkodott a faluban. Távozása után a gazdaggá lett erdész meg a török császár kincse hamarosan elfelejtődött.

– Lehet, hogy lódított ez a köszörűs – mondotta valaki, s aztán nagyot nevettek az egészen.

Hanem kerek tíz esztendővel azután, ahogy a törökök kitakarodtak az országból, két különös öltözetű ember érkezett Tarcal városába.

Nem mentek azok be a csárdába sem, hanem a falu végén egy nagy hársfa alatt falatoztak holmi csemegéket.

Amikor pedig leszállott a sötét este, eltávoztak a Szar-

vas-szőlő irányába.

Ez a két ember pedig nem volt más, mint maga a török császár és az íródeákja álruhában.

Egyenesen a szőlő fejéhez, a birsbokrok csoportja felé tartottak. A hetedik fánál aztán ásni kezdtek.

Ástak, ástak, de a sok üstre, amelybe a kincset rejtették, csak nem akadtak rá. Eljött a hajnal. Abbahagyták az ásást, mert nem akarták, hogy valaki meglássa őket.

Még hat teljes éjszaka ástak a Szarvas-szőlőben, de a kincsnek a hűlt helyét találták csak.

Éktelen méregre lobbant az álruhás szultán! Rögtön felkereste – méghozzá a hetedik nap éjjelén – Tarcal város főbíráját

Mondanom sem kell, hogy a főbíró nem akart felkelni; azt hitte, álmodja az egészet, mármint azt, hogy maga a török szultán jár nála.

Végül a felesége meg a szolgálóleánya megunták a dolgot, és azt kiáltották ki:

– Várjon felséged, fényes tekintetű padisah! Hamarvást fölöltözünk.

A bíróné asszony találta ki ezt, de csak színlelésből, mert azt hitte, rablókkal van dolga, akik a szultánnak adják ki magukat

Sebtében, egész halkan parancsot adott a szolgálóleánynak, hogy forraljon vizet. Maris, mert így hívták a cselédet, azon nyomban teljesítette is a gazdasszony parancsát

Beletelt ebbe egy jó fertályóra is.

A két török – aki jól beszélt magyarul – már nagyon sürgette a dolgot. Azt felelte nekik a főbíróné:

– Türelem, kedveskéim, türelem. Nem találom az ajtókulcsot, keresem a másodját.

Amikor pedig készen lett a forró víz, meglett a kulcs „másodja” is. Erre aztán a főbíróné meg a szolgálóleánya odaálltak a pitvar ajtaja elé, és amikor a két török jött, hát

alaposan leforrázták őket

Nagy jajgatás, könyörgés volt erre a felelet!

Ezalatt a bíró uram és az egyik hajdúja megkötözték a két éjszakai vendéget, s a „lámpavilágra”, a bíró hivatali szobájába kisérték.

Itt a török szultán a kaftánja alól előhúzta azt az egyezséglevelet, amit annak idején a magyar generálissal kötöttek.

Ekkor ámult el a főbíró és egész háznépe, hogy bizony ők magát a török szultánt forrázták le!

– De hát ilyen meggondolatlan az én feleségem! – mentegette magát a főbíró.

Magában pedig azt gondolta: ha ez a felsőbbség tudomására jut, őt elcsapják a bíróságból. Csak háború ne legyen a dologból!

– Nem vagytok hibásak – jelentette ki bölcsen a szultán. – Álruhában jöttünk, mi vagyunk a dolog okai. Ez a legkisebb baj. Szerencsére a turbánom nagyrészt felfogta a vizet. Hanem a kincset sehol sem találtuk meg!

– Tehát volt kincs? – ámuldozott a főbíró.

– Volt bizony, hét üsttel. A szőlő fejében elásva.

– Hét üsttel… – dadogta a meglepett főbíró.

– Annyival bizony. És ha most megtaláltuk volna, egy belőle a kegyelmedé lett volna.

Ne is mondjam, hogy micsoda búsulás vett erőt a főbírón! Bizony, nagyon bánta már, hogy nem őriztette jobban a szőlőt. Aztán elmesélte, mit hallott a vándorköszörűstől

– No, majd a kémeim utánajárnak a dolognak – jelentette ki bosszúsan a kárvallott szultán. – Hanem hogyha már leforráztak kegyelmetek, akkor gyógyítsanak is ki.

– Abban nem lesz hiány – jelentette ki a főbíróné, és máris illatos kenőcsöket hozott.

A tarcali főbíró pedig nagy gondba esett, hogy mit tegyen most.

Hivatali kötelessége volna, hogy jelentse az osztrák csá-

szárnak az álruhás török szultánt. Ezt azonban nem tette, mert jó magyar ember lévén, nem szerette a bécsi uralkodót. No meg aztán úgyis hiába jött már a török, nem volt meg a kincse.

A bíró házában ezután – nagy titokban persze – még hetekig ápolgatták a két törököt. A szultán őkegyelmessége annyira hozzászokott a finom tarcali töltött káposztához, hogy elmenetelekor azon bánkódott, vajon-ki tud neki majd ilyen jót főzni a palotájában?

Amikor pedig teljesen felgyógyultak, szekeret adott alájuk a ház gazdája. Hogy pedig az útban semmi bántódásuk ne essék, még kísérő úti irattal is ellátta őket, egészen a határig.

A szultán ezután hálából a Szarvas-szőlőt a főbírónak ajándékozta. Erről Konstantinápolyba visszatérve levelet írt a magyar generálisnak.

Hogy a török szultán megszerezte-e a külhonban élő erdésztől a kincset, ezt már nem tudja senki!

A Szarvas-szőlőben azonban azóta is keresgélnek holmi kincsvágyó emberek! Hátha az erdész egy-két üsttel még otthagyott?

A PUTNOKI NAGYHARANG

Bizony a törökök a Sajó völgyét sem kímélték. Még javában tartotta magát a füleki vár, de a tar fejű oszmánok már kirabolták a kies Sajó-völgy apró falvait. E sorsra jutott a Gömör és Borsod megyék kapujában fekvő népes helység, Putnok is.

A község népe a keleméri rengetegben keresett menedéket, mert nem akarták, hogy rabszíjra fűzve elhajtsák őket.

Amikor pedig a helységbe visszatérhettek, nemcsak a saját kis otthonukat találták üresen, hanem a templomtornyot

is. A Gömör megyeszerte híres, szépen kongó, hatalmas putnoki nagyharangot elrabolták.

– Elvitték a gazok, hogy ágyút öntsenek belőle! – mondotta az egyik putnoki szabó. És bizony nem alap nélkül, hiszen akkoriban erre a sorsra jutottak a békességet hirdető harangok.

Hanem: minden hosszúnak vége lesz egyszer! – tartja a szólásmondás.

Így volt ez a török uralommal is. Mert noha közel százötven évig itt pusztítottak, de a dédunokák csak megérték a kitakarodásukat.

– Hej, minden jó lenne már, csak a harangunk megvolna! – sóhajtotta a helység papja. A jelenlevő községi bíró igent intett fejével.

Ekkor váratlanul egy vándorköszörűs nyitott be hozzájuk.

– Van-e valami köszörülni való? – kérdezte.

– Ne zaklass ilyennel bennünket! – mordult rá a bíró. – Az ilyesmi az asszonynép dolga.

– Nagy kár pedig – szólalt meg a vándor. – Mert én olyan hírt mondhatnék kigyelrneteknek, hogy belecsendülne a fülük.

Nagyot nevetett ezen a község két vezetője, mivel jól ismerte a köszörűsök nagyotmondásait. Ám a bírónak mégis szöget ütött a fejébe.

Magához hívatta a vándorköszörűst, s jól meg is vendégelte.

– Ónodon van a putnoki nagyharang. Azoknak adták el a törökök – mondotta többek között a vándor.

A bírót nagy izgalom szállta meg, s szaladt a hírrel a paphoz. A lelkész azonban kinevette.

– Mesebeszéd az, bíró uram! A török nem adott el a magyaroknak harangot… De ha így is volna, akkor sem adják azt vissza az ónodiak. No és ennyi év után ki ismeri fel a

harangot? Hacsak nem volt rajta valami jel!

A putnoki bíró köszönés nélkül szaladt haza a nagyapjához.

– Hallja kend, papó! Nem hallotta az öregektől, hogy milyen jel volt a mi régi harangunkon, amit a törökök elraboltak?

– Már hogyne hallottam volna! Nagyapám mindig emlegette, hogy két, tenyérnyi nagyságú, keresztbe fektetett liliomot karcoltak bele a harangöntők.

Nosza, egyéb se kellett a putnoki bírónak, álruhát öltött, s meg sem állt Ónodig. Vándor lócsiszárnak, lókereskedőnek adta ki magát, és sorba járta a helység házait, istállóit, beszélgetett a gazdákkal, a kocsisokkal, a szolgákkal.

– Hanem hallják kendtek! – mondta nekik többek között. – Valami csudálatosan szép hangú harangjuk van kigyelmeteknek.

– Meghiszem azt! – büszkélkedett az egyik ónodi gazda. – Lehallatszik ennek a hangja még tán a Hortobágyig is.

– Pedig a Sajóból halászták ki a mi elődeink, mert fentről rabolták valahonnan a törökök. Ám a magyar vitézek rajtuk csaptak, s azok, hogy a tehertől szabaduljanak, a Sajóba dobták – tette hozzá egy másik.

Nagyot dobbant erre az álruhás putnoki bíró szíve. „Ez csak a mi harangunk lehet!” – gondolta, s hamarosan kész is lett a tervvel. Barátságot köt a harangozóval, felmegy a toronyba, és megnézi a harangot.

És amint elhatározta, úgy is cselekedett! Hát csak elámult attól, amit ott látott!

A pompás nagyharang ívelt derekán ott díszlett a tenyérnyi, keresztbe fektetett két liliom.

Valósággal tántorogva ment le a toronyból. Nem is késlekedett sokáig, azon nyomban lóra pattant, és meg sem állt Putnokig.

Most már a pap is elhitte a dolgot, de azon főtt a feje,

hogy hogyan lehet ezt visszaszerezni ennyi év után.

– Mert bizony megeshetik, hogy ha az ónodiak hírét veszik, eltüntethetik a liliomot. Hiszen egy nagyharang nem kis dolog!

Végül úgy határoztak, hogy felmennek Rimaszombatba a vármegyéhez, s előadják a dolgot. Hosszas huzavona után a törvényszék felszólította Borsod vármegyét, hogy hasson oda, miszerint az elrabolt putnoki nagyharangot adják vissza az ónodiak.

Mit szaporítsuk a szót? A putnoki nagyharang ügyében hosszú huzavona kezdődött Borsod és Gömör megyék törvényszékei között. Szaporodtak, gyűltek az iratok… De Putnok nem kapta vissza a nagy harangot. Sőt! Egyetlen putnoki se tehette be a lábát Ónodra. A templomtornyot pedig fegyveres őrség vigyázta.

Hosszú-hosszú esztendők múlva, amikor már Rákóczi Ferenc daliás kurucai jártak a Sajó-völgyön, a putnokiak elpanaszolták a községben megpihenő nagyságos fejedelemnek a dolgot. A magyar nemzet nagy fia rengeteg dolga közepette sem feledkezett meg a putnokiak kéréséről. Legfőbb emberének, a hajdani nógrádi nótáriusnak, Ráday Pálnak mondotta el a dolgot.

– Szívesen utánanézek – válaszolta az. – Éppen Ónodra vagyok menendő.

Rákóczi kancellárja Ónodra érve magához hívatta a bírót és a papot

– Éppen erre jártunk – kezdte beszédét a híres jogász. – Hallottuk, milyen szép hangja van az ónodi nagyharangnak.

A pap, aki öregember volt, s átélte a sokéves hercehurcát, gyanút fogott.

– Tessék megvárni, nemzetes nagyuram, az estét. Akkor megszólal a harang, és élvezheti majd kigyelmed a szép hangját.

– Előre is köszönöm, csakhogy én látni is szeretném…

Nem volt mit tenni a papnak s a bírónak, hiszen a fejedelem megbízólevelével ellátott kancellárnak nem mondhatott nemet, felengedték a toronyba őket.

Ráday főkancellár alaposan körülnézte a harangot, de bizony a putnokiak által mondott jelet nem találta.

– Instálom, kegyelmes uram – szólalt meg reménykedve az ónodi pap –, bizonyára azok a kótyagos putnokiak vezették félre kigyelmedet.

– Meglehet – hangzott a főkancellár válasza. És abban a pillanatban feltűnt néki valami… A szép nagyharang karcsú derekán egy tenyérnyi, kereszt alakú bemélyedés volt.

– „A liliomok helye!” – villant át a kancellár agyán. Aztán a kíséretében levő borsodi törvénybíróhoz fordult.

– Köttesse le kegyelmed a harangot, pecsételtesse le a torony ajtaját… E harang addig nem szólalhat meg, amíg Putnokra nem viszik.

Az ónodi pap csak hebegett meglepetésében.

Valaki lekaparta a putnoki harangról a liliomokat – magyarázta a főkancellár a borsodi törvénybírónak.

Ezután a torony ajtaját bezárták, és a vármegye viaszpecsétjével lepecsételték. Az ónodi nép ugyancsak zúgott, de a vármegye pecsétjét mégsem merte feltörni.

Harmadnap pedig futár érkezett Putnokra, hogy a falu vezetői mehetnek a harangért… Ne is mondjam, hogy micsoda örömmámor tört ki a helységben! Daloltak, táncoltak az emberek, és fennhangon dicsérték Rákóczi nevét.

Reggelre kelve pedig feldíszített, felvirágzott társzekéren, a bakon a pappal és az egykori bíróval, valamint hetven markos férfival, megindultak Ónodra… Ott, a falu végén, már a borsodi törvénybíró és huszonöt hajdú várta őket. Az ónodiak a kerítések mögül figyelték az érkezőket.

A vármegye emberei és a putnokiak hallgatag komolysággal szálltak le a szekerekről, hogy feltörjék a torony ajtaján levő viaszpecsétet.

De ebben a pillanatban irtózatos zuhanás hallatszott a toronyból.

– Leesett a harang! – morajlott fel az egybegyűlt nép.

A törvénybíró és a putnokiak dermedten néztek az érintetlen toronyajtóra. A borsodi törvényszék főbírójának azonban jó szeme volt. Ahogy felpillantott a torony ablakába, rögvest észrevette a falon az odatámasztott létra nyomait.

A gyanúja nem is volt alaptalan… Valaki létrán felmászott a toronyba, bement az ablakon, és elfűrészelte a harangot tartó gerendákat.

Bizony, a híres és vitatott putnoki nagyharang, amelynek szép szavát még a hortobágyi rónán is hallották, most ízzéporrá törve ott hevert a torony földjének porában.

Újabb nagy per keletkezett ebből Putnok és Ónod között. Ám az új borsodi törvénybíró, akinek a kezébe került az immár háromkosárnyit kitevő irathalmaz, sürgősen véget akart vetni a dolognak, és az igazság mellé állva, a putnokiaknak elégtételt akart adni.

– Milyen kárpótlást kívánnának a harangért kigyelmetek? – kérdezte a tárgyaláson a putnokiakat.

– Annyi szarvasmarhát, amennyit a nagyharang ért – hangzott rá a putnoki bíró válasza.

Így is lett!

Legalább kétszáz ökröt és tehenet kaptak a harangért a putnokiak.

A másik esztendő tavaszán az egész Sajó-völgy figyelmétől kísérve hajtották a pásztorok az ónodi nyájat Putnokra.

Közben persze a jószágok megéheztek, megszomjaztak, s ilyenkor ugyancsak elbődültek… (Azóta sem volt ilyen nagy bőgés a Sajó völgyében!)

A nép pedig jól tudta, hogy ezek a bőgések a harangért kapott jószágoktól származnak.

Azóta járja aztán ez a szólásmondás:

„Elbődült, mint a putnoki nagyharang!”

SZEPTEMBERI KURUC DIADAL

Napközben még teljes erejével tombolt a szeptemberi nyár, de kora reggel és alkonyatkor már a kora ősz ködpárái úsztak a sík vidék felett. Máskor, békésebb időkben, ilyenkor tértek haza a nagykőrösiek buckás szőlőkertjeikből… Ám most már alkonyat előtt hazasiettek… Ellenséges csapatok tanyáztak Nagykőrösön, Herbeville osztrák generális vezényletével.

Az osztrák tiszt a szolnoki vár bevételére készült, ezért tartózkodott itt.

…Az 1705-ös esztendő szeptember havának huszonhatodik hajnalán pattogó német vezényszavakra ébredtek a körösiek.

Több száz főnyi lovascsapat verődött össze a Főtéren, majd zárt rendben felsorakozott.

– A fene beléjük, nem megy ez mind el – állapította meg magában egy ötven körüli kofaasszony, aki a háborús idők ellenére is a Piac térre bandukolt zöldséges kosaraival.

Hangos „Platz, platz!” kiáltozásokkal hamarosan el is tanácsolták őkelmét az útból.

– A rossz nyavalya érti a ti bikkfanyelveteket! – kiáltotta vissza Rozál néne (mert ez volt a becsületes neve). És semmi porcikája nem mutatta, hogy félne ezektől a rézcsákós lovasoktól.

A császári katonák nagy része harsány hahotával kísérte a különös párbeszédet. Vidámak, gondtalanok voltak, még nem sejtették, mi vár rájuk.

„Elmennek” – gondolták reménykedve a nagykőrösiek.

Nem messze Törtelhez, egy halom közelében elnyúló üde réten állott a kuruc fővezér sátra. Csúcsán a kurucok égőpiros zászlaját lengette a szél.

Három gyalogos és két lovas strázsa vigyázta a híres tábornok álmát. Pontosabban: látta el a szolgálatot… Mert nékik szigorú parancsba volt adva, hogy bármely hírvivő érkezik is – lett légyen nappal avagy sötét éjszaka –, azonnal be kell kísérni Bottyán apánk sátorába. Most is így volt.

Alig pitymallott, de már ott lihegett a sátorbenyílóban a lovas látólegény. A generális segédtisztje, egy kapitány faggatta.

– Aztán nem káprázott a szemed, öcsém? – kérdezte.

– Ne mehessek haza az anyámhoz, ha valótlant állítok! Már hajnalban gyülekeztek a császáriak Kőrösön. Aztán lassú menetben megindultak Törtel irányába. Lehetnek tán háromszázan is!

E pillanatban meglebbent a sátorfüggöny, s ott állt a félszemű kuruc generális.

Mind a két katona meglepetten nézett rá.

– Mindent hallottam – szólalt meg Bottyán tábornok, majd a kapitányhoz fordulva folytatta: – Azonnal fúvasson rövid riadót kegyelmed! Te meg, fiam, rögvest vágtass visszza, s titkon, oldalról figyeld a sereg mozdulásait. Fél óra múltán újabb jelentést kérek!

A ceglédi és a környékbeli lovasok meg a gyalogosok Szekeres István alezredes parancsnoksága alatt hamarosan menetkészen álltak.

– Ti ismeritek itt a környéket, ti mentek előre! – fordult hozzájuk Bottyán János, azután ő vágtatott az élre, mellette lovagolt Szekeres alezredes.

Nem volt még fél nyolc, amikor visszaért a lovas látólegény.

– Generális úr, jelenteni alássan, az ellenség a Ludasdűlő nádasainál poroszkál.

– Köszönöm, fiam! – szólott Vak Bottyán. – Most pedig, alezredes uram, ahogy megbeszéltük: háromfelé!

Szekeres ezután parancsokat osztogatott, majd a vitézek három kisebb egységre oszlottak.

Az egyik lovasszázad balra, a másik jobbra, a párás mezőbe vágtatott, hamarosan eltűnve a szem elől.

Egyedül a gyalogosok bandukoltak tovább a törteli úton Kőrös felé.

– No, ezek aztán jól itt hagytak bennünket! – morogta elégedetlenül egy öreg talpas vitéz.

– Mit ért kend a haditudományokhoz? – förmedt rá egy bajszos ceglédi gyalogos. – Csak bízza rá kelmed magát Bottyán apánkra!

Alighogy e párbeszéd elhangzott, tizenkét osztrák lovas előőrs tűnt föl, alig száz méterre tőlük.

– Karabélyt elő! – hangzott a gyalogos hadnagy parancsa. Erre a kurucok, a mezei, talpas katonák az út árkába hasaltak, s azonmód tüzelni kezdtek,

A lovas előőrs meglepetten torpant meg. Nem láttak ugyan senkit, de pisztolyaikból rövid sortűzzel válaszoltak. Eközben odaért az elővédszázad is, és az is tüzelésbe kezdett.

– Ott vannak, ott vannak! – kiáltotta el magát egy osztrák tiszt, és gyors mozdulattal az árok felé mutatott.

– No, most letaposnak bennünket – jajdult fel az előbbi gyalogos, de tovább nem szólhatott, mert hadnagya élesen felkiáltott:

– Irány a nádas! Utánam!

A kurucok azt hitték, hogy rosszul hallanak, de mikor a tiszt vad futással a közeli nádas felé indult, mindannyian vakon követték.

El is esett hamarosan közel húszfőnyi kuruc csapat… de a többi bejutott a nádasba.

– Mindenki a fűzfák felé! – kiáltotta a hadnagy. – Ott van egy sziget, ott elrejtőzhetünk!

Az osztrák lovasok utánuk akartak menni. Ám a nagy

meglepetés ekkor érte őket!…. Jobbról is, balról is vágtató kuruc lovasok gyűrűje vette körül az ellenséget.

– Vissza! Vissza! – kiáltozott egy osztrák kapitány.

– Üsd, vágd! – biztatta vitézeit Vak Bottyán, és villogó kardjával egymás után küldte ő is a másvilágra a meglepett osztrákokat.

A megzavarodott ellenség jó része menekülni próbált, de a kurucok már három oldalról támadták őket… Aki nem a csatamezőn esett el, az a vizenyős-mocsaras nádasba fulladt.

A harmadik osztrák lovasszázad nagy vérveszteség árán utat vágott magának Nagykőrös irányába.

– Utánuk! – parancsolta Vak Bottyán.

A kuruc lovasok rögvest a nyomukba szegődtek.

– Bemenjünk-e Kőrösre? – vágtatott Bottyán mellé Szekeres alezredes.

– Ma még nem! – felelte a generális. – Elég, ha visszaűzzük őket a városba. Elég lecke volt nekik ez is.

RÁKÓCZI KOVÁCSA

Hajdanában, a régi-régi világban, két kovácsa volt a hegyaljai Tállya községének… Mindkettő a falu szélén lakott; egyik az alvégben, másik a felvégben. Hasonló korúak voltak, de mégis nagyon különböztek egymástól. A felvégesi ugyanis gazdagnak, az alvégesi pedig szegénynek született.

És a pénznek megvan az a kutya szokása, hogy oda gurul, ahol már amúgy is sok van… Mert hogy egyik szavamat a másikba ne öltsem, a gazdag kovácshoz szívesebben mentek az emberek. Szép, nagy, tágas műhelyében, a széles, nagy üllőn három inas és öt segéd verte az izzó vasat, miközben szebbnél szebb melódiákat cifráztak ki rajta.

Néha még daloltak is hozzá:

Kovács pengeti a vasat, sűrűen kocogtatja,
szeretőmet a faluban más legény csalogatja.

Dani mester – mert így hívták a gazdag kovácsot – hatalmas, nagy erejű ember volt. Nap nap után büszkén sétált végig birodalmán, s hol egyik, hol másik legényétől vette el a nagykalapácsot, hogy csupán szórakozásból, unalomból üssön egyet-kettőt.

János mester, az alvégesi kovács, keszeg, vékony ember volt. Szűk, ócska műhelyében egyetlen, árva inas lézengett. Ide csak a kis pénzű emberek jártak. A szegények kovácsának is nevezték. Bizony ugyancsak sokat kellett vernie a vasat, hogy népes családját, mind a hat gyermekét el tudja tartani.

Talán így élte volna le életét mindkét kovács, ha egy nagy történelmi vihar végig nem söpör az országon… 1704 kora nyarán a Hegyaljára is eljutott a különös hír, hogy Lengyelhonból hazatért Rákóczi Ferenc, a vidék leggazdagabb földesura, az erdélyi fejedelmek ivadéka… Ám nem akármiért ült őkegyelme a lóra, hanem a magyar szabadság ügyéért fogott fegyvert. A hírre tódult a nép a kurucok égőpiros zászlaja alá, s bizony a tállyai legényeknek is viszketett a talpuk, hirtelen olyan mehetnékjük támadt.

Aki csak tehette, lovon ment, hiszen úgy volt igazi a kuruc! Került hát bőven dolguk a patkolókovácsoknak. Mivel pedig a gazdag Dániel már nem győzte, sokan elmentek a szegény János mesterhez is.

– De aztán jól verd rá, nehogy hamar leessen a patkó! – mondotta az egyik legény.

– Még csak az hiányzana, ha emiatt elkapna az ellenség! – tette hozzá a másik.

– Ugyancsak megpirongatna érte nagyságos Rákóczi urunk! – jelentette ki a harmadik.

– Úgy ráverem én a patkót, hogy Bécsig is eltart! – kiál-

totta lelkesen János mester, mivel teljes szívével a kurucokkal érzett.

No, ez akkor ennyiben maradt…

Elmentek a tállyai fiúk, tovadübörögtek a virgonc kuruc hadak, hogy sokszor, nagyon sokszor elpáholják a gőgös osztrák császár betolakodott labanc hadát.

– Vivát Rákóczi! Éljen a nagyságos fejedelem! – hallatszott nem is oly sokára a tállyai csárdákban vagy éppen a híres-nevezetes szüreti mulatságok alkalmával.

János mester uram nagyon boldog volt, mert tudta: Rákóczi a szegények pártján áll. Valójában neki is jobb sora lett, mert híre futott, hogy az általa felvert patkók jobban bírták a rossz utak viszontagságait, mint a gazdag Dániel uraméi.

Irigy is volt reá a gazdag kovács, de nem mert szólni, mivel a kurucok voltak az urak. Titokban azonban a labancok győzelmét kívánta.

A hadiszerencse nagyon forgandó volt ebben az időben. Évek múltán a kurucok helyzete egyre nehezebb lett, s egyszer csak a Hegyalján is megjelentek az osztrák császár katonái.

Tállya községét is megszállották. És mivel a labancok nagy része is lovon járt, szükség volt a patkolókovácsokra. A gazdag Dániel összes inasa, legénye lázasan dolgozott, de bárhogy is igyekezett valahány, mégsem győzte a lovakat megvasalni.

– Van-e itt a faluban másik kovács? – kérdezte egy magyarul tudó kapitány.

– Az alvégben lakik egy nyiszlett, de avval nem sokra mennek! – szólott gúnyosan Dániel úr.

És igaza lett!

Mert mire a szegény János mester műhelye elé értek, azt bizony zárva találták.

– Elment a kurucokkal? – kérdezte élesen a kapitány.

– Nem biza, nagyságos úr! – felelte a szomszédasszony, egy öreg néne. – Csak a köszvény bántja a kezét. Napok óta ágyban fekszik!

– Csak a köszvény? No, az nem olyan nagy betegség! – felelte a hetyke kapitány, majd becsörtetett a kovács házába.

A szegény mester csakugyan feküdt, vékony felesége hűségesen ápolta.

– Csak a köszvény bántja a mestert? – kérdezte a kapitány keményen.

– Nemcsak az, nagyságos utam. Napok óta nem eszik, nem iszik. Nagy lázban fekszik. Bizony a halálán van szegény.

Nagyot nézett a kapitány, mert a halál nagy úr, avval nem lehet tréfálni. (Csak azt furcsállotta magában, hogy a hat maszatos gyerek rá se fütyül a nagybeteg apjára, olyan kegyetlenül zsandol-zsinatol.)

Ám sok álmélkodásra nem volt ideje, hívta a kötelesség. Menten otthagyta hát a beteg kovács házát, s átvágtatott a szomszédos Mádra, hogy ott patkoltassa meg a lovakat.

A „nagybeteg” kovács felesége azután jól bezárta az ajtót, majd a tűzhelyről levette a nagy fazék töltött káposztát, és a „haldokló” urának rögvest három töltést adott egy mázas cseréptálban.

– Apánk „feltámadt”! – csivitelte gúnyosan az egyik kislány.

– Elhallgass, te penészke! – ripakodott rá az anyja, majd epésen hozzátette: – Tanuld meg, hogy a töltött káposzta még a haldoklót is feltámasztja!

Nagyot nevetett ezen a népes család, de legjobban János mester. Mert nem nehéz kitalálnunk, hogy az egész csak színlelés volt. A szegény kovács inkább betegnek tettette magát, mint hogy a labancoknak patkolja a lovát.

Ne is mondjam, hogy micsoda becsülete lett ezután a faluban… Aki csak tehette, valamilyen ételt vitt a „betegnek”.

Hamarosan megtelt a szegény kovács éléskamrája kolbászszal, szalonnával, füstölt sódarral, almával, dióval, egyszóval minden földi jóval.

Egy szép őszi napon pedig visszatértek Tállyára a kurucok. Mégpedig nem akárki, hanem maga Rákóczi fejedelem vezette őket.

Nagy boldogságban úszott a tállyai nép, dalolt, táncolt, vigadott.

– Hozzátok elém azt a szegény kovácsot, aki inkább betegnek tettette magát, semhogy megpatkolja a labancok lovát! – fordult a főkancellárhoz Rákóczi Ferenc.

Ezután János mestert a nagyúr elé vezették.

– Mától kezdve udvari kovácsommá fogadlak – mondotta ünnepélyes hangon a nagyságos fejedelem.

– Köszönöm a nagy jóságát kegyelmednek… Verek én akár aranypatkót is a nagyságod lovára! – szólott lelkesen János mester.

– No, arra nem pocsékoljuk az aranyat, hiszen már a pénzünk is rézből van.

– Akkor engedje meg tekegyelmed, hogy rézből csináljam! De két lovat patkolok meg egymás után.

– Miért kettőt?

– Az egyik lóra rendesen, a másikra meg fordítva verek patkót.

– Fordítva?… És ugyan miért?

– Elővigyázatosságból, az ellenség megtévesztésére… A fordítva felvert patkó nyoma után hátramegy a labanc, nem pedig előre.

– Hogy te milyen eszes vagy! – kiáltott fel örömmel a fejedelem. – Ám ne csak az én lovamat patkold meg, hanem az egész századét!

– Szíves örömest – ígérte János mester, s rögvest nekifogott a munkának.

Alighogy kész lett, megeredt az eső.

– Ez kell minékünk! – mondotta Rákóczi örömmel, majd az éjszaka folyamán a szomszédos helység felé, Tarcal alá küldötte a felderítő csapatot.

Hajnal lett, mire visszatértek.

A labancok éppen ott tanyáztak, de mire felriadtak, már csak a kurucok patkónyomát látták a sárban,

– Utánuk, utánuk! – adta ki a parancsot a labanc fővezér, mert azt hitte, hogy Tokajba, vagyis előre, és nem vissza Tállyára mentek a kurucok.

Csak ez kellett Rákóczinak! Mikor az utolsó labanc is elhagyta Tarcalt, puskalövés nélkül bevonult a helységbe. Mire a labancok észbe kaptak, a falut már elvesztették… Ám sehogy se értették a dolgot, hiszen a nyomok mást mutattak.

Rákóczi pedig jól tudta, hogy mindezt János mesternek köszönheti. Ki is tüntette még aznap egy nagy-nagy arany-éremmel. Bizony a labancpárti kovácsot csaknem megütötte a guta irigységében. Ráadásul pedig a legényei is elhagyták, átpártoltak János mesterhez.

Nem is került fogságba Rákóczi fejedelem, mert a fordítva felvert patkó félrevezette az ellenséget. János kovács ügyességét még holta után is emlegették.

A FURFANGOS PATAKI DIÁK

Amikor pataki diák voltam – bizony már harminc esztendeje –, akkor hallottam ezt a történetet

Sárospatak előtt, a vasút jobb oldalán még ma is áll az úgynevezett „Pityergő-domb”. Azt mondták, onnan kapta a nevét, hogy a kisdiák, meglátván Patakot, itt kezdett el sírni, pityeregni.

– Jaj, istenkém, mikor látom újra a mamát? De sok brúgót, de sok sovány diákkenyeret kell megennem! – sóhajtotta.

…Egyik vakációról visszatérve, bizony nálam is csak eltört a mécses. Meglátta és észrevette könnybe lábadt szememet egy idős, fekete kalapos bácsi.

(Mind később kiderült, az egyik hegyaljai falu tanítója volt.)

Rögtön vigasztalni kezdett:

– Ó, domine, ifjú barátom, csak nem sírunk? Majd letelik az a kis idő! Aztán a Pityergő-domb mellett különben sem kell sírni, hanem inkább nevetni.

Értetlenül néztem az öregre, s bizony haragudtam rá, hiszen semmi kedvem sem volt a tréfára. Amikor pedig leszálltam a vonatról, az idős bácsi mellém szegődött.

– Úgy látom a sapkádról, hogy tanítóképzős vagy, szóval „prepa”. Az én utam is a te iskolád felé vezet. Ha nem haragszol, elkísérlek odáig… Addig azonban harapdáljunk valamit – szólt, majd kezembe nyomott egy nagy zacskó, frissen pattogatott kukoricát.

Ez a váratlan kedvesség rögtön le is fegyverzett, s hamarosan a bánatom is elpárolgott… A hosszú úton pedig megbátorodva kérdeztem tőle:

– Tessék mondani, miért nem kell a Pityergő-domb mellett sírni?

– Ej, hát te ezt nem tudod? – nevetett rám vidáman. – De azt csak tudod, hogy Sárospatak a Rákócziak, a kurucok ősi fészke volt? Maga a nagyságos fejedelem, II. Rákóczi Ferenc is sokat tartózkodott itt.

– Hogyne tudnám! – feleltem büszkén.

– Volt azonban olyan idő is – folytatta elbeszélését a bácsi –, amikor a híres várat a labancok, a császár hívei bitorolták.

Nem szívesen vették ezt a régi pataki diákok, hiszen valójában mindnyájuk szíve Rákóczihoz, a kurucokhoz húzott. Ki is szöktek hamarosan hozzájuk, s bizony az ősi kollégium termei üresen tátongtak.

Az egyik ilyen deák volt egy bizonyos Péter nevű legény, aki valahonnan a Sajó völgyéből származott. Tokaj környékén táboroztak akkor a kurucok, s Péter deáknak eszébe jutott, hogy neki bizony Patakra kéne mennie.

– De hát ott a labanc! – akadékoskodtak a társai. Jól tudták ugyanis, hogy a kuruc deáknak nemcsak az ősi kollégium miatt dobog a szíve, hanem egy Bodrog-parti szép virágszálért, egy bizonyos Juliskáért is, aki nem volt más, mini Patak leghíresebb szűrszabó mesterének. Tálas uramnak a leánya. Kutassy kuruc kapitány megértően mondta:

– Jól van, öcsém, adok neked hat nap szabadságot. Addig vígan megjárhatod Patakot. .Hacsak el nem csípnek a labancok. De hát az már a te bajod lesz, komé!

Péter deák pedig nem teketóriázott sokáig, hanem Tokaj városának vette útját. Ott aztán egy öreg rokon házaspárnál hagyta a szép, zsinóros kuruc dolmányt meg a lovát, ő maga pedig vásárolt a tokaji piacon egy vén gebét meg egy ócska kordét. A ruha és a lant megszerzése már nehezebben ment, de estefelére azok is megkerültek. A rokon házaspártól már mint vándor talján komédiás búcsúzott el. A két derék ember bizony a hasát fogta volna nevettében ilyen maskara láttán, ha nem tudják, hogy a labanc csapat torkába igyekszik.

Az ifjú kuruc vitézt azonban vidám kedéllyel áldotta meg a természet.

– Épségben visszatérek… Lehet, hogy egy jó labanc ló hátán.

Péter, az álkomédiás, még aznap éjjel átjutott a kurucok védővonalán. Patak alá másnap este ért. A városba vezető országutat erős tábori őrs őrizte.

– Hová igyekszel, talján? – állta útját egy osztrák őrmester.

– Én menni nimet tiszt urakat szórakoztatni… Majd utánam jövel az nagy komédiás társulat.

– És az útileveled?

– Az a direktornál lenni, Tolcsván… Reggelre jönni őurasága is.

– No, akkor addig itt tartunk! – szólt rá erélyesen az őrmester.

– Azt nem lehet… Abból lenni nagy baj… Az osztrák generális úr várja engem pataki burgban… Ma este köszönteni kell őt a születése napján.

– Hát születésnapja van? – csodálkozott az őrmester.

– Az bizony. Csodálkoz, hogy te ezt nem tudjad. Én, Pietre komédiás, tudni ezt. Azért jövök. És ha te nem engedel engem, abból lesz nagy baj, a generális haragudni terád.

Nagy gondba esett a tábori őrség parancsnoka,.

„Mit tegyek most? – töprengett. – Ez lehet kuruc kém is… De talján komédiás is, aki csakugyan a generálishoz igyekszik.”

Végül is úgy döntött, hogy beengedi a várba a jövevényt, de három fegyveres lovas kísérje oda.

Ezután „Pietrót” három hórihorgas német fogta közre. Amikor pedig jól elhaladtak a tábori őrségtől, így szólt a labancokhoz az álkomédiás:

– Ti vitézek, szeretitek a jóféle szilvóriumot?

– Talán neked van? – kérdezte mohón az egyik lovas.

– Nekem nincs, de itt a városszéli Mustácon lakni egy vén szűrszabó, annak sok van. Gyertek, keressük fel!

Kétszer se kellett mondani a potyára éhes labancoknak.

– Várjatok itt az ajtóban – fordult hozzájuk Pietro, amikor az említett házhoz értek.

A lovas osztrákok cselt sejtettek, ezért körülfogták a házat… De a komédiás nem szökött el, hanem nevetve visszatért:

– Ide figyelni, vitézek! A gazda mondani, nincs itthon szilvórium, csak a pincéjében, a domboldalon. Kijöttök oda?

– Ki bizony! – kaptak rajta.

Ezután az álkomédiás diák a sötétedő estében a mai Pityergő-domb oldaláig vezette a labancokat… Jó nagy pince volt itt, méghozzá a Juliskáéké, hiszen hozzájuk kopogtatott be Péter.

A három labanc a pince előtt egy-egy fához kikötötte a lovát, majd kulaccsal a kezében a diák után ment a pincébe. Az álkomédiás pedig a halovány gyertyafénynél erős szilvóriummal teletöltötte a három osztrák kulacsát.

– Ha már itt vagyunk, igyunk a hordóból is – invitálta őket. A három katona nekifogott az ivásnak, s bizony egy jó óra múltával ugyancsak felöntöttek a garatra.

Csak erre várt Péter deák! Gyorsan átöltözött az egyiknek a ruhájába, majd a tehetetlen, alvó labancokat mind egy szálig levetkeztette ingre-gatyára, s kezüket-lábukat összekötözve, kicipelte őket a pincéből, és az ócska kordéba rakta valamennyit.

– No, most már menj velük az osztrák táborba! – szólott Péter a lovának.

A vén gebe, mintha csak értette volna, a város felé vette útját.

Késő éjjel volt már, amikor egy osztrák katonai járőrráakadt a kordéra, a három részeg labanccal.

No, azok se látták egy jő ideig a napvilágot, mivel börtönbe zárták őket. Mindez pedig elég volt Péter deáknak arra, hogy több kedves napot töltsön az ő Juliskája házánál.

A visszaút pedig könnyen ment, hiszen osztrák mundér volt rajta, s osztrák papír a zsebében! Aztán ráadásul nem egy, hanem három lóval tért vissza Tokajba!…

Hát ezért kell nevetni, ha az ember meglátja a Pityergő-dombot – fejezte be az idős bácsi, majd a tanítóképző szép épülete előtt elbúcsúzott tőlem.

Sosem léptem olyan vidáman be az intézet kapuján, mint akkor.

A CSÁSZÁR ÉS A SZEGÉNY PAP

Mária Terézia hosszú uralkodása után fia, II. József került az osztrák császári és a magyar királyi trónra.

Őt csúfolták a magyar urak kalapos királynak.

II. József ugyanis nem koronáztatta meg magát. Úgy gondolta, ha nem tesz esküt a feudális magyar alkotmányra, akkor nem lehet őt esküszegéssel vádolni.

Egyszóval azt teheti, amit jónak lát!

Tette is!

Mi tagadás, sok tévedése volt a kalapos királynak. (Többek között erőszakolta a német nyelv használatát.)

Ám legalább annyi okos és értelmes intézkedést is hozott. Különösen a híres türelmi rendeletéért tisztelte a nép.

Főként a Hegyalján…

Abaúj és Zemplén megyék jó részében nagyon sok volt ugyanis a protestáns vallású ember.

A bukott Rákóczi-szabadságharc után a Hegyaljára, a felkelés fő fészkére igen nagy nyomás nehezedett. Tetézte ezt á Habsburg uralkodók kálvinistaellenes politikája is.

Most is – II. József uralkodásának idején – a türelmi rendeletet is igyekezett kijátszani a katolikus papság befolyása alatt álló hivatali szerv. II. Józsefnek ez – a hagyomány szerint – a fülébe jutott, és elhatározta: személyesen ellenőrzi, miként hajtják végre e fontos rendeletét.

Így került el a császár, Kassára igyekezvén, a Hegyaljára is. Természetesen nagy készülődés előzte meg a magas rangú vendég érkezését. (Ünnepeim mindig tudtak és szerettek is derék elődeink!)

A Hegyalja csücskében, Szerencs közelében terül el egy akkor még igen kicsiny falucska. Megyaszó.

A helység népe, főként a vezetője, már hetek óta a készülődés lázában égett. A fiatal nemesifjak nyalka ruhás lovasbandériumot alakítottak. A kisasszonykák szép ruhákat

varrattak Miskolcon vagy Kassán. A falu bírája nagy fogadó beszédet íratott a helybéli kálvinista tiszteletes úrral.

Egy kora őszi napon pedig futár érkezett Miskolcról, hogy a felséges úr már ott időzik, és hamarosan megérkezik a Hegyaljára is.

Ha pontosan nem is tudták kiszámítani a megyaszóiak, hogy mikor érkezik oda, de tudták, még aznap áthalad a falun,

Nőttön-nőtt az izgalom. Nem csoda, hiszen eleven császárt még sosem láttak, aki ugyanakkor még kalapos király is!

– Vajon megáll-e, és elfogadja-e a falu vezetőinek meghívását egy kis vendéglátásra? Avagy egyszerűen továbbmegy Kassa vagy Újhely felé?

Aki csak számított valamit Megyaszón, az már mind a falu bejáratánál levő fahídon álldogált, méghozzá a virágokból font diadalkapu előtt!

Egyvalaki azonban hiányzott: mégpedig a falu kálvinista papja. Nagyon meglepődött ezen a fogadó bizottság, s a bíró uram azonnal küldöncöt menesztett a tiszteletes úrhoz, mely üzenetben nagyon kérte; jöjjön azonnal a hídhoz, mert immár erősen közeledik a felséges császár.

A gyalogos nyargonc hamarosan visszatért.

– Bíró uram – kezdte a süvölvény legényke lihegve. – nem gyön a tiszteletes úr!

– Nem jön? – álmélkodtak el valahányan.

– És ugyan miért? – kérdezte komoran a bíró.

A legényke vállat vont.

– Nékem biza nem kötötte az orromra, de azt mondotta: nagyon fontos dolga van.

A falu nemesei, élükön a nemzetes bíró urammal, megdöbbenéssel hallották az üzenetet.

– Hát van ennél fontosabb dolog, mint a felséges császárt fogadni?

További méltatlankodásra azonban már nem volt idejük a nemzetes uraiméknak, mert közeledett a falu felé az a huszárszázad, amely után közvetlenül már a császár kísérete következett.

A rektor uram ekkor intett a helybeli cigánybandának, hogy zendítsen rá a császári himnuszra. Az öreg prímás azonban annyira meglepődött, hogy a német zenedarab helyett egy pattogós kuruc dalba kezdett. (Talán éppen a *Csínom Palkó*ba!)

– Megőrültetek, morék! – üvöltött fel vészjóslóan a rektor úr, de szerencsére az iskolás gyerekek éneklése elnyomta a pattogós kuruc dalt és kiabálást.

Közben a vén prímás is észbe kapott, hogy itt nem Rákóczi, a nagyságos fejedelem tért vissza, hanem a császár. És egy ügyes „modulációval” áthangolta a bandát a császári himnuszra.

A fogadó bizottság – aki ezt mind hallotta – ugyancsak verejtékezett kínjában. Nem csoda hát, ha ezután a bíró uram dadogva mondotta el az ékes latin nyelvű üdvözlő beszédet.

A felséges császár kegyeskedett kiszállani négylovas hintájából, és a nemzetes, kacagányos küldöttséggel kezet rázott. Feltűnt azonban néki, hogy a fogadásnál egyetlen pap sincs jelen.

– Talán bizony nincs kegyelmeteknek papjuk? – érdeklődött a bíró felé fordulva, német nyelven.

A nemzetes bíró uram azonban egy árva kukkot sem tudott németül.

Odaintette hát magához a rektor urat. Az iskolamester mélyen meghajolt, majd tolmácsolta a felséges császár kérdését.

– Van minékünk egy derék, tudós kálvinista papunk, de nem tudott eljönni felséged elé.

– Nem tudott eljönni? – lepődött meg a császár. – Talán beteg?

– Nem beteg a tiszteletes úr – tolmácsoltatta a bíró. – De azt üzente: neki fontosabb dolga van, mint felséged fogadása.

A kalapos királyt hirtelen elöntötte a méreg, és idegesen harapott a szája szélébe.

Ám művelt ember volt, s nem akart ünneprontó lenni. A kálvinista pap személye mégis kíváncsivá tette… Miféle megátalkodott kuruc ez, avagy ilyen nyakas, esztelen, hogy nem megy a császár fogadására.? Az ünneplés végén, amikor már eldörögtek a hangos vivátok, e szavakkal fordult a német szót értő rektor úrhoz:

– Hozza a bíró uram tudomására kegyelmed, hogy ha nem leszünk a terhükre, szeretnénk a helységben egy órácskát pihenni.

A bíró kitörő örömmel vette tudomásul a hírt, majd lelkendezve közölte a faluval:

– Atyámfiai! Nagy öröm ért bennünket! Vendégül láthatjuk a felséges császárt, protestáns hitünk nagy védelmezőjét!

A bíró – aki egyben a falu leggazdagabb földesura volt – kúriájában már terített asztalokkal várta a császár népes kíséretét.

Természetesen nem mindenki fért be hozzá. Így többen a falu más nemeseinél pihentek meg.

Amikor a dús lakomának vége lett – amelyből gyenge gyomra miatt alig fogyasztott valamit a császár –, így szólt a rektorhoz:

– Vezessen kegyelmed a kálvinista paphoz, személyesen akarok beszélni vele!

Általános megrökönyödés fogadta a hírt.

„Tehát a császár mégsem feledkezett el a papunk nyakasságáról?” – gondolta nagy ijedelemmel a bíró, amikor megtudta, mi a császár szándéka.

Mindenki biztosra vette, hogy a tiszteletes urat, három szegény falu szegény papját, most a börtön várja.

A császár és a rektor gyalogosan mentek az ütött-kopott, düledező református parókia felé.

– Éppen hazafelé tart a tiszteletes úr is – mutatott az úton baktató, magas-vállas, palástos emberre a rektor.

A parókia kapujában találkoztak össze.

– Tiszteletes uram, bemutatom kegyelmedet a felséges császárnak – szólalt meg magyarul a rektor.

A tiszteletes kicsit meglepődött, mert a császárt fekete posztóruhája után inkább valami tudósnak, mint uralkodónak nézte.

– Hódolatom, felséges uram – szólott németül, majd, ha nem is mélyen ugyan, de meghajolt a császár felé.

– Üdvözlöm kegyelmedet – válaszolt a császár. – Hiányoltam az üdvözlő küldöttségből.

– Sajnos nem értem reá. Fontos dolgom volt… Elnézést kérek felségedtől, de nagyobb urat kellett szolgálnom.

– Nagyobb urat? – ütközött meg a császár.

– Igen, felség. A halált. Temetni voltam a szomszéd faluban. – Majd egy mozdulattal szerény hajlékába invitálta II. Józsefet.

Az imént még bosszús császár arcáról hirtelen eltűntek a méreg jelei.

A megyaszói kálvinista pap okos, talpraesett felelete, megmásíthatatlan igazsága lefegyverezte.

– Igaza van kegyelmednek – fordult hozzá barátságos hangon. – A halál a császároknál is nagyobb úr. Jól tette, ha a kötelességét teljesítette.

– Köszönöm a megértését, felség – hajolt meg a pap, – Ha meg nem veti szerény hajlékomat.

– A dolgom ugyan nagyon sietős, de megtisztelem kegyelmedet azzal, hogy pár percet házában töltök.

– Nem az enyém felség, hanem az egyházé – javította ki a pap. – Sajnos, a református egyház nagyon szegény, s így a parókia is eléggé rozoga állapotban van.

A császár elkomorodva nézett körül.

A pár percből aztán pár óra lett.

II. József ugyanis alaposan kikérdezte a szegény, de okos papot a vallási és más egyéb rendeletek betartásáról. És miután a pap is nagyon szerette a könyveket (akárcsak a császár), nem is egy műről, vagyis a felvilágosodás eszméiről is szó esett.

A császár kíséretének tagjai már ugyancsak türelmetlenek voltak.

– Csak nem esett baja a felségnek?

Hamarosan több generális és tanácsos ment fegyveres katonákkal a parókiára. Félelmük azonban alaptalan volt.

A császár és a kálvinista pap mosolyogva jöttek ki a parókiáról. A jelenlevők nem kis ámulatára aztán karon fogva mentek a bíró házához. Itt az uralkodó rögtön a kancellária vezetőjét hívatta, s közölte véle, hogy fontos okiratok készítése következik.

Ezután a szegény, okos paphoz fordult:

– Tiszteletes uram oly talpraesetten s okosan viselkedett, valamint engem oly igen jól elszórakoztatott, hogy több kérését is hajlandó vagyok teljesíteni.

Meglepődött a pap, de azért nem jött zavarba.

– Három épület ügyében szólnék – kezdte a tiszteletes. – Kettő megvan, de igen rozzant állapotban… Egyik a templom, másik a parókia… A harmadik azonban még sehol sincsen… Ez pedig a skóla épülete. A rektor uram ugyanis egy falusi szalmás házban tanít.

A felséges úr bólintott, a kancellista pedig írásba foglalta a pap kívánságait.

II. József ezután valóban betartotta ígéretét; pár éven belül nemcsak a templomot meg a paplakot javították ki, hanem új iskola is épült.

És mindezt a szegény, okos kálvinista tiszteletesnek köszönhette Megyaszó.

A GESZTELYI „MÚZSAFIAK”

Gesztely község a Harangodi-síkságnak délnyugati sarkán, közvetlenül a Hernád folyó bal partján fekszik. Mindennek ellenére legtöbbször mégis a Hegyaljához sorolják.

E nevezetes helység hajdanában, az 1633. évben a hajdúvárosok kiváltságait kezdte gyakorolni. Bizony nem tetszett ez „a tekintetes Karoknak és Rendeknek,” hiszen az idevaló jobbágyok evvel megtagadták a földesuraknak a szolgáltatásokat. Nem csoda hát, ha két országgyűlés is igyekezett ezt a kiváltságot megszüntetni.

Ám nemcsak erről híres Gesztely község, hanem a hajdani kocsmájáról is. Ez a csárda, amely egykor Bizaki Puky István helybéli földesúr regálékocsmája volt, több neves embert látott vendégül.

Többek között Csokonait és Lavottát is.

A neves költő – ki sokat vándorolt – jó barátságot kötött Lavotta Jánossal, a híres zeneszerzővel és hegedűművésszel.

Csokonai egy alkalommal éppen Patakon járt, midőn hírét vette, hogy Lavotta Gesztelyen, a Puky-kúriában vendégeskedik.

Nosza, fogta magát – mi volt neki 40-50 km? –, és elgyalogolt oda.

Puky nemzetes uram nagy ovációval fogadta a költőt. (Különben is minden a múzsához értő embernek nagy barátja s mecénása volt.)

– Éppen itt időzik Lavotta is – újságolta.

– Tudom… Azért jövék ide, mert a múltkori vitánkat még nem fejeztük be.

– Aztán mi légyen az? – érdeklődött a földesúr.

– Csak az, nemzetes uram, hogy vajh a poézis volt-é előbb, avagy a muzsika?

– Egyszóval a tyúk és a tojás elsőbbsége?

– Nem egészen – tiltakozott Csokonai.

– No, mindegy, domine Csokonai… Én ehhez nem értek… Ám lépjen át kegyelmed a regálékocsmámba, mert ott borozgat hegedűszó mellett Lavotta muzsikus úr is, ő bizonyára jobban ért hozzá, mint én.

Kétszer sem kellett ezt Vitéz Mihálynak mondani, máris a regálékocsmában termett.

– Isten hozott, pajtás! – ölelte keblére Lavotta, majd eljátszotta néki nyirettyűjén a legújabb szerzeményét.

– Nékem most nincs kéznél egyetlen strófám sem, de ha várandasz egy-két órát, némi poézissel én is felelhetek – válaszolta a költő.

Ekkor odalépett az asztalukhoz a csárdás uram, és az illusztris vendégek tiszteletére csikóbőrös kulacsokban hozta a finom hegyaljai nedűt.

Több sem kellett Vitéznek! Azon nyomban árkus papírt, téntát, lúdtollat hozatott magának a földesúr kastélyából.

Nem telt bele öt perc sem, máris kész volt a *Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz* című vers.

Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám!
Érted halok, érted élek,
Száz leányért nem cseréllek.

A csárdás nagy örömmel szaladt át a földesúrhoz.

– Nemzetes uram! Csuda dolgok történnek a kocsmában! Ez a fekete poéta úr gyönyörű rigmusokat írt a csikóbőrös kulacsról!

– Vivát, csárdás uram! – szólott mosolyogva Puky földesúr. – Azt izenem, hogy hamarosan jöjjenek által hozzám, mert én is akarom hallani a strófákat.

De a regálés továbbra is ott álldogált.

– Akar-é még kigyelmed valamit? – tudakolta Puky.

– Szíves engedelmével, igen… Járuljon hozzá nagyságod, hogy ezek után a kocsma cégére egy babérkoszorúba foglalt kulacs legyen!

– Örömest, kocsmáros uram!

(És e naptól kezdve a csárda cégére valóban egy babérkoszorús, csikóbőrös kulacs lett… Puky István örökösei a Kóczán család jóvoltából ezt a nevezetes cégért a pataki főiskolának ajándékozták, méghozzá 1917-ben.)

Ezután boldogan ment vissza a kocsmába a regálés. Amikor azonban az ivószobába ért, nagy zaj csapta meg a fülét. A költő és a zeneszerző öklével az asztalt csapkodta, és közben ezt kiáltotta:

– Nincs igazad!

– Nekem van igazam!

– Előbb volt a poézis!

– Előbb volt a muzsika!

– Szentséges Úristen! – ijedt meg a regálés. – Hagyják abba, kedves múzsafiak!

Ám a kedves múzsafiakat nem olyan bordában szőtték, hogy csak oly egyszerűen feladják az igazukat. Továbbra is egymást túlharsogva kiáltoztak, s a jelenlévők megdöbbenten figyelték, mikor kapnak már hajba.

Legizgatottabb azonban a regálés lett, mert ha „agyonverik” egymást, mi lesz a csikóbőrös kulaccsal meg a verssel?

Lélekszakadva rohant hát át a kastélyba.

– Nemzetes uram! – lihegte. – Tessék jönni azonnal, mert a múzsafiak mindjárt agyonverik egymást.

Puky nemzetes uram ugyan elmosolyodott erre, de aztán mégiscsak átsietett, inert: „Ki tudja, mi telik ki ezekből a forrófejű múzsafiákból?”

Csokonai és Lavotta még most is ugyancsak vitatkoztak, de eszük ágában sem volt egymást agyonverni.

– Csendesedjenek le kegyelmetek! – fordult hozzájuk Puky nemzetes úr. – Holnap is nap lesz… Majd akkor foly-

tatják.

– Igaza van nagyságodnak – helyeselt Csokonai.

– Én is amondó vagyok – tette hozzá Lavotta.

S aztán a két múzsafi – a jelenlévők nem kis csodálkozására – karon fogva távozott a kocsma ivójából…

VENDÉG A CSÁRDÁBAN

A szűk utcában a vadul nyargaló szél felkavarta a havat. Korán alkonyodott, s a kis ablakra szürke fátylat vont a homály. Meg kellett gyújtani a lámpást.

Vékony, barna férfi állt fel az asztaltól, de miután a sárga, libegő fény betöltötte a kis szobát, újból kezébe vette a lúdtollat.

– Vajon hol is láthattam? – töprengett. – Varsányban, Majoroson, Tetétlenen vagy Kocséron? Annyi rozoga csárdát láttam már életemben. Legtöbbet a homokbuckás világban… És olyan egyforma volt valahány.

Aztán a toll ismét sercegni kezdett, és a cím alá szép, kerekded betűkkel indult a híres strófa:

Kívül-belül szomorú csárda ez
A Kutyakaparó,
Éhen-szomjan szokott itt maradni
A jámbor utazó.
Mert eledelt nem kap, és hogyha csak
Rápillant borára,
Megátkozza Nőét, hogy szőlőt is
Vett be a bárkába.

– Ó, homoki karcosok! – merengett el a költő. – Jó apám is mérte sok-sok pórnak. De az ő kocsmája különb volt ezeknél…

Aztán a gyöngybetűk nyomán megelevenedik a kopott csárda belseje és a két különös lakó: a csaplár és a csaplárné.

– Az egyik csárdában, tán épp a kocsériban, az öregasszony nagyon emlegette a betyárokat – töpreng.

Ő sem igen beszél; s ha szól, száját
Szidalomra nyitja,
Hogy a vármegye a betyárokat
Már mind kipusztítja;
Még mikor a világ ezeké volt.
Ha nem csordult, cseppent,
De ezek híjával a kereset
Egészen megcsökkent. –

Hallja a szót a költő, s ismét maga előtt látja a kócos hajú asszonyt, aki éveit tekintve nem volna ugyan öreg, de a sors alaposan megtépázta.

– Bizony, deák uram, avagy miféle kigyelmed – mondotta többek között. – Vót itt bizony vendég elég. Jövőmenő pusztai ember, bőviben… És persze a betyár… Gavallér vót valahány. Nem sajnálta a tallért, ha vót. Öltem én nekik tyúkot, libát, kacsát. Tojást is sütöttem, kolbásszal, szalonnával. Gyakran nótáztak is! Szólt a furulya, a duda, no meg a citera.

És rezes hangon énekelni kezdte:
Kutyakaparási csárda
Pandúrral van környülállva.
Azé van az környülállva,
Betyár mulat a csárdában…

– A pandúrok is jártak ide? – kérdezte a költő.

– Persze hogy gyüttek! Égesse meg a tűz őket! Ám ritkán csípték el a legényeket. Tudja, lelkem, deák uram, itt a

kármentő pultja alatt vót a kijárat. Szóval egy titkos ajtó. Valaki jelt adott kintről… mert, ugye, vót valaki mindég odaki… Osztán a betyárok, uzsgyé-fóré, kimentek. A lovak meg a föld alatti állásban várakoztak. Még jó apám, nyugodjék, eszelte ki és készítette el a nagy güdröt. Ennek a környékit aztán beültette jegenyékkel. Valóságos kis erdő vót az. Osztán azoknak a fáihoz kötözték a lovaikat a betyárok. No, amikor kiszaladtak a titkos ajtón az ivóból, eloldották a lovakat, és a jegenyék közt elvágtattak! Bottal üthették a pandúrok a nyomukat. Másnap aztán újra visszagyüttek a betyárok. Még vidámabbak, még kutyábbak lettek. Hászen a Kutyakaparóban voltak. – És nevetett a néne vidáman, boldogan.

Aztán megint csak elkomorodott az arca.

– Nincs mán betyár, megszűnt a jó világ. – És körülmutatott aszott, vén kezével…

Ekkor, igen, ekkor – emlékszik vissza a költő. – Bejött egy kuvasz… De rögvest ki is zavarta a vén csapláros a ház végére.

A rozoga ajtó nyitva maradt. Bágyadt őszi napfény aranyozta be a környékbeli homokbuckákat. És ekkor nagy messziről valamelyik távoli falu harangjának elhaló szava lopakodott be a kihalt ivóba.

Talán éppen valakinek a temetésére harangoztak.

Újra sercegett a toll. Szántotta a papirost. Már égészen sötét volt a pesti utca, amikor a költő, Petőfi Sándor, 1847 egyik januári napján befejezte a Kutyakaparó című versét. Maga elé nézett, s hosszan elgondolkodott.

Hirtelen nyílott az ajtó. Karcsú, barna asszonyka jelent meg a gyenge fényű szobában.

– Sándorkám, lelkem, ha nem zavarlak… – kezdte halk, kedves hangon. – Kész a vacsora.

– Ó, kedvesem! – állt fel a poéta. – Soha jobbkor! Már csaknem éhen vesztem a Kutyakaparóban.

Júlia, a hitves nagyot nézett. Nem értette. Ekkor Petőfi az árkus papírra mutatott.

– Én bizony a Kutyakaparó csárda vendége voltam… Most, e versben. Egykoron pedig a valóságban. De nem dicsekedhetek bő traktálással. – És nevetett.

– Olvasd fel e verset, kedves – szólt csillogó szemmel Júlia.

– Szívesen – bólintott Petőfi, aztán a költő és hitvese együtt nevetett, szomorkodott a valahol homokbuckák között megbúvó Kutyakaparón.

PÁRBAJ A TÁPIÓ PARTJÁN

Tápióbicskei találkozómon kedves gyermekolvasóim, továbbá Juhászné, a helybeli könyvtárosnő, és Maksa Ferenc tanár úr említették az 1849. évi április 4-i híres bicskei csatát s annak egy érdekes epizódját: egy magyar huszártiszt és egy osztrák lovastiszt párbaját.

Jókai A kőszívű ember fiai *című remekművében az isaszegi csatába helyezi át e küzdelmet, de nem Sebő és Riedesel, hanem Baradlay Richárd és Palvicz Ottó néven szerepelteti a hősöket.*

Úgy gondoltam, e két kemény katona megérdemli, hogy eredeti nevén és a valóságos csata színhelyén említtessen, írásomban igyekeztem alapul venni a történeti tényeket, de figyelembe vettem a helyi néphagyományt is. (Utóbbit Maksa Ferenc szakdolgozata segítségével.)

Nem akarok – természetesen – versenyre kelni Jókai nagy művészetével, de e párbaj mellett megkíséreltem megörökíteni a dicsőséges tavaszi hadjárat egyik gyöngyszemét, a nehezen szerzett tápióbicskei győzelmet. Meghajtván feje-

met s tollamat a nagyszerű hősök halhatatlan emléke előtt.

A nádtetős házak feketén gubbasztottak a kora tavaszi éjszakában. Néha fanyar szél támadt, de aztán újra csönd lett; nagy, mély fekete csönd.

Ebbe a különös csendességbe zörgött bele egy szekér. Valahonnan a távoli sötétből érkezett, s majd a falu közepén, egy kerítéstelen ház előtt megállt. Az egyetlen ló hajtója sietős léptekkel ment az udvarra. A sötétben is jól tájékozódott, aztán türelmetlenül megzörgette az ajtót.

Mintha csak várták volna, hirtelen kinyílott az.

A pitvarban – ahová a jövevény érkezett – olajmécses égett, s egy szakállas vénember mutatott az érkezettnek helyet. Negyven év körüli, fekete bajuszos legény volt a vendég.

– Mi újság, András bátyám? – kérdezett tüstént.

Az öreg fojtott, tompa hangon válaszolt:

– Úgy hírlik, a bán Bicskén vagy Szelén éjszakázik… Ha a mieink már itt lennének, rá lehetne csapni és elcsípni.

– Sajnos, még nem értek ide… Jól tudja kend, hogy sok eső esik, nagy a sár, s bizony nem könnyű menetelni.

– Akkor is idegyühettek vóna már – morogta az öreg.

– Reggelre megtörténik.

– És te, öcsém? Mi hírt mondhatsz?

– Csak jót, András bátyám… Hatvannál győzött Gáspár. Igaz, Damjanichnak és Wysoczkinak köszönheti. Schlick Gödöllő felé futott. És Káta tiszta?

– Egy mákszemnyi ellenség sincs benne! – vágta ki büszkén az öreg.

– Jól vigyázzon a szavára kegyelmed, mert a fejével játszik! Holnap három tábornok érkezik a faluba! De az is lehet, hogy maga Kossuth apánk is idegyön!

Az öreg sértődötten nézett a jövevényre.

– Hogyan mersz te kételkedni igaz magyar szavaimban?

– No, jól van! Ne háborogjon kegyelmed! A hadivilág nem tréfadolog!

– Tudom én azt!

Az idegen hirtelen felállott, majd némán kezet nyújtott, és gyorsan távozott. Váratlanul kinyílott a szomszédos szoba ajtaja, és egy ingvállas öregasszony kíváncsi feje jelent meg a nyílásban.

– Még mindég pocsékolja kend az olajat? – kérdezte háborogva.

– Pipára gyújtottam.

– Azt lehet a sötétben is. És ki vót ez az ember?

– Egy izé… hogy is mondjam… Egy birinyi kereskedő… Nyúlbőrszedő.

– Aha! Egy kereskedő? Egy nyúlbőrszedő?! – hitetlenkedett a néne. – Pista vót ez, békás! Az öcsém unokája, aki elment honvédnek!

– Ha tudod, akkor minek kérded? – toppantott mérgesen az öreg, majd dühösen elfújta a mécsest.

Másnap, április negyedikén, még mindig nagy csönd honolt a kátai utcákon. Reggel nyolc óra felé járt az idő, de az egész falu néptelen, kihalt volt.

– Csak nem várják be, míg Jellasics ideér? – aggodalmaskodott a helység bírája a faluházán.

– Az tenné be minékünk az ajtót! – felelt kedvetlenül a nótárius, a falu jegyzője.

(Mert bármennyire is ráripakodott András bácsi a feleségére, Julcsa nénére, az csak elmondta a szomszédasszonyának, az meg a másiknak, hogy Nagy-Kátára miféle „vendégek” érkeznek. Így tudták meg a falu vezetői is.)

Hirtelen lovas hajdú tépte fel a faluháza ajtaját.

– Uraimék, uraimék! – lihegte. – Gyünnek, gyünnek! Berény felől közeledik a magyar sereg.

– Hála az egeknek! – kiáltotta egyszerre a bíró is, a nótárius is.

Nem telt bele egy jó óra sem, a kátai széles utcákat elözönlötték a honvédek. A gyalogosokat lovasok, majd az ágyúkat kísérő tüzérek követték. Hamarosan több lett a katona, mint az egész falu lakossága!

A feszült várakozásnak vége! Boldog kiáltozások, éljenzések itt is, ott is. A falu apraja-nagyja az utcákon tolong. Lányok és fiatalasszonyok kezükben máztalan cserépköcsögökkel szaladgálnak ide-oda… Tejjel, borral kínálják a katonákat. Egy öreg néni frissen sült cipókat osztogat.

De a katonák nem akarnak megállni.

– Őrnagy uram! – fordul a bíró az első közelébe került tiszthez. – Szóljon már kegyelmed a felső parancsnoknak, hogy rendeljen el pihenőt! Úgyis reggel van már, enni kell a vitézeknek. Nagy-Kátáról pedig éhesen nem engedjük el a honvédeket!

A magas, nyurga őrnagy elmosolyodott.

– Megvárjuk az utolsó lovasdandárt is, aztán jöhet a vendégség! – felelte.

Csakugyan, egy félóra múltán megáll az egész sereg. Az udvarokba azonban nem szabad bemenni, mindenkinek együtt kell maradnia, mert hamarosan továbbmennek.

– Már csak a sárba nem ülnek le, lelkem! – szólal meg egy ősz hajú néni, és fejőszékkel szalad ki az utcára.

Mi ez azonban ennyi katonának?

Nemsokára zsákokat, vászonponyvákat hoznak, hogy legyen mire leülniük a fáradt honvédeknek.

A gyerekek le s fel futkosnak, arcukon lázas izgalom fénylik. Különösen az ágyúkat csodálják!

Egyszerre csak híre fut, hogy Klapka tábornok érkezett meg, s máris a bíróval és a nótáriussal tárgyal a faluházán. Hamarosan tisztek egy csoportját rendeli maga elé.

– Dipold őrnagy úr! – szól az egyikhez tört magyarság-

gal, de hirtelen németre fordítja a szót. (Ezt ugyanis mindketten értik.) – ön egy órán belül összeszedi dandárát, és Tápió-Bicske felé indul. Majd a helységből kifüstöli az ott maradt osztrákokat.

– Igenis! – vágja magát haptákba az őrnagy, majd tisztelgés után távozik.

A bíró és a nótárius nagyot néznek; hát micsoda honvédtisztek ezek, hogy még magyarul se tudnak?

Kifelé menet az őrnagy odasúgja a bírónak, magyarul:

– Lengyel az öreg.

– Az más – enyhül meg a bíró.

A bicskeiek egész éjjel nem merték lehunyni a szemüket, csak a gyerekek aludtak úgy-ahogy.

Már kora reggel szekerek zörögtek végig az utcákon, lovak nyerítése, nyihogása hallatszott. Vezényszavak röpködtek a levegőben.

– Elmennek, elmennek! – reménykedett a nép. Hamarosan azonban újabb osztrák seregek érkeztek Szele irányából.

– Ezek soha el nem fogynak – morogták kedvetlenül a bicskeiek.

Egyszer csak a falu bíráját hívatták a kvártélyos császári tiszthez. A tolmács hadarva fordította a kemény, parancsoló szavakat.

– Az alezredes úr azt parancsolja, hogy a bíró úr veresse meg a dobot, és hirdettesse ki a községben, hogy minden épkézláb ember gyülekezzen a vásártéren.

– Aztán miért? – kérdi a bíró meglepetten.

– Az nem a kend dolga! Hajtsa végre a parancsot!

A bicskei bíró hümmög-hammog, de nem tehet mást, engedelmeskednie kell, a helység tele ellenséggel.

„Csak ideérnének már a mieink! – gondolja keservesen. – De vajon megérjük-e?"

A lakosság azonban nem akar a vásártérre menni.

– Csak nem akarnak bennünket agyonlőni? – riadoznak az asszonyok, s hamarosan sírás, jajveszékelés lesz úrrá a községen. A granicsárok azonban hajthatatlanok. Kemény szitkozódások közepette akit csak otthon találnak, a vásártérre hajtják. Alig érnek oda, máris puskalövések hallatszanak a templom felől. Percek múltán szárnyra kel a vészes hír:

– Bárdi András egyházfit agyonlőtték, mert a toronyban félre akarta verni a harangokat! Evvel akart jelezni a magyaroknak.

– Még a kisfiát se kímélték! – teszik hozzá elkeseredve. Ijedtség, tehetetlen gyűlölet lesz úrrá az egybehajtott tömegen.

Ám egyszerre csak, mint a kámfor, úgy eltűnnek a őrök, az ott levő granicsárok. Pár perc múlva heves puskaropogás hallatszik a falu vége felől, a kátai út irányából.

– Itt vannak a honvédek! – kiáltja valaki boldogan, és az egybeterelt nép egykettőre szerteszéjjel fut.- Mindenki az otthonába igyekszik.

A férfiak bátrabbja kimerészkedik a kapuk mögé, és onnan figyel. No, ilyen zaj, ilyen fegyverropogás sem volt még Tápió-Bicskén!

Császári lovas futárok vágtatnak ide, oda. Ágyúkat vontatnak ki a faluból. Nemsokára azok is dörögnek.

De a honvédek nem érkeznek be a faluba! Valaki egy eperfa tetejéről figyeli a csatát.

– Futnak a mieink! – kiáltja le elkeseredetten… – Már vissza is verték őket, túl a Kis-Tápió hídján is!

Félelem, rettegés lesz úrrá a népen.

A Kis-Tápió hídja körül véres ütközet tombol. Klapka dandárai kegyetlen tusában verekednek az osztrák és a horvát csapatokkal.

Nagy hiba történt.

Rosszul derítették föl az ellenséget, és Klapka katonái

nagy ellenállásba ütköztek. Kénytelenek voltak visszavonulni.

Ám mindenki az egyetlen száraz úton akar haladni, a Tápió töltésére, majd a hídjára feljutni.

A hídra azonban nem fér fel mindenki… A Kis-Tápió két partja pedig mocsaras-zsombékos. Emberek százai botorkálnak a semlyékes-süppedős talajban. Több ágyú elakad. Sok magyar honvéd a Tápió vizébe fullad. Klapka hol lengyelül, hol franciául, hol németül káromkodik… és osztogatja a parancsokat. Ám végül kénytelen teljes visszavonulást fúvatni. A hadtestének egy része Káta felé menekül, más része őutána, Szele irányába.

Az osztrák-horvát sereg vérszemet kap. Bömbölnek az ágyúk, folyik a szuronyroham, hátrál a magyar sereg, és kegyetlenül pusztulnak a honvédek. És ekkor, ebben a vészteljes órában, Nagy-Káta felől, az úton feltűnnek Damjanich vörössipkásai. (Nemrég érkeztek meg Kátára. Mivel azonban a tábornok ágyúszót hallott Bicske irányából, rögvest útnak indította hadtestét. Épp idejében.)

– Ti gyáva kutyák! Hová futtok? – bődül el oroszláni hangon Damjanich, amint meglátja a rendetlenül visszavonulókat, majd, mint egy megvadult tigris, lovaglóostorával jobbra-balra csapkod. Jaj annak, aki útjába kerül! Ijedten ugranak szét a hátrálók, majd tanácstalanul megtorpannak.

– Vissza! Vissza! – ordít fel újra Damjanich, majd kedves vörössipkásaihoz fordul lelkesítő hangon: – Előre, fiaim! Előre!

Klapka ott maradt katonáiban új reménység éled, s most már egyesült erővel újra támadnak.

– Megérkezett Görgey tábornok! – kiáltja egyik tiszt.

– Itt a fővezérünk! – teszi hozzá a másik.

A kátai úton csakugyan feltűnik rohanó pej paripája nyergében, sápadt, hosszú arcával, kemény, fürkésző tekintetével. Damjanich lovas futárt küld hozzá sürgős jelentéssel.

Görgey nagyot ugrat lovával, és máris a tüzérüteg parancsnokával tárgyal. Gyors, kemény szavak. Aztán a magyar ágyúk is bömbölni kezdenek. Csupa lőporfüst, puskaporszag már a levegő!

A fővezér közelében két század magyar huszár vár a rohamra. Görgey magához inti parancsnokukat, Sebő Alajos alezredest.

– Önnek, alezredes uram, az ágyúkat kell megvédenie! De a végsőkig!

– Igenis, tábornok úr! – válaszolja katonás hangon Sebő, aki harminc év körüli, nyurga, barna férfi, vékony, nyírott bajusszal. Aztán huszárjai élén egykettőre ott terem egy kis nyírfás szélén. A magyar ágyúk ezalatt sem tétlenkednek. Golyóik pontosan az ellenség sűrűjébe találnak.

Arat a kegyetlen, könyörtelen halál! (Ám a kölcsönkenyér visszajár!) Rastich, a császári sereg vezére, meglepetten tapasztalja a magyarok váratlan sikereit.

– Ach, Damjanich! Már megint Damjanich! No és ezek az átkozott ágyúk! – morogja bosszúsan, aztán a báni huszárok főtisztjéhez fordul:

– Herr baron von Riedesel! (Riedesel báró úr.) Látja ott a túloldalon a magyar ágyúkat?

– Természetesen, fővezér úr!

– Ön azokat tapossa le, de azonnal!

Riedesel, a hatalmas termetű osztrák dalia, máris sarkantyúba kapja erős, nagy lovát, és felhangzik éles parancsszava:

– Vorvárts! Vorvárts! (Előre! Előre!)

A báni huszárok rögvest sebes vágtába kezdenek. Sebő, aki egykedvűen nézi a tomboló ütközetet, a váratlan lovasroham zajára felriad.

– Vigyázz! Kardot ki! – parancsolja gyorsan huszárjainak.

A lovasok egyszerre rántják ki szablyájukat, megvillan-

nak a fényes pengék.

Minden arcon vad elszánás tükröződik.

De váratlan, különös dolog történik!

Negyven-ötven méterre a császári lovasok megtorpannak, Riedesel álljt parancsol.

Sebő nem érti, mi történhetett. Szemöldökét összehúzva, élesen előrenéz.

És ekkor idegesen megrándul az arca. Felismerte a császári lovascsapat parancsnokát, aki az osztrák hadsereg leghíresebb vívója, s akivel már volt szerencséje találkozni.

De Riedesel mintha kiáltana valamit, és int is hosszú, pallosszerű kardjával.

– Csak nem párbajozni akar?! – döbben meg Sebő.

A helyzet azonban félreérthetetlen. Ez a gőgös osztrák tiszt bajvívást akar a csatatér kellős közepén!

Vajon mi lehet az az ok, amely őt erre kényszeríti? Gőg, dicsőség, ifjonti sérelem? Avagy egy leány, akinek szívét mindketten bírni akarták? (Minden lehet, hiszen hír szerint egy városban éltek, egy katonaiskolába jártak!)

Ki tudja?

De most Sebőnek mennie kell, mert egy magyar huszártiszt nem utasíthat vissza ilyen nyílt kihívást! Mit is mondanának huszárjai, ha ez elöl kitérne? Vajon egyáltalán szemükbe nézhetsz-e?

Visszaint hát a kardjával, hogy a kihívást elfogadja. Aztán a báni huszárokhoz, az arcvonal elé vágtat.

A két huszárcsapat némán és merőn figyel.

Riedesel kevély, hideg tekintettel néz ellenfelére, arcán gúnyos, fölényes mosoly bujkál. (Mintha mondaná: no, te magyar vakond, hamarosan feltúrod orroddal a vizenyős zsombékot!)

Egy pillanat múlva összecsengenek a kardok. Hatalmas, nagy ütés volt mindkettő. De eredménytelen.

Újra kell kezdeni!

Riedesel oldalról akar támadni, de a lova, a nagy, nehéz cseh lova alig mozdul.

Sebő észreveszi ezt, s gyors paripájával egyet ugratva, szemből támad. Az osztrák azonban kitűnő vívó! Ügyes mozdulattal elhárítja a csapást.

A két kard ismét szikrázik… Ám nincs megállás; újabb vágások következnek! Csattanás, villanás! Már mindkét ló élesen nyerít.

Sebő alezredes lova valósággal megvadul. Hirtelen az osztrák ló nyakát harapja meg. A fájdalomtól kénytelen visszahőkölni az ellenséges paripa!

Riedesel arcán látszik, hogy nagyon mérges. Röstelli, hogy ő, a híres vívó, még mindig nem győzött. Vad elszánással, éktelen dühvel ugrat neki ellenségének!

Sebő arrább léptet. Ismét szembekerülnek. Mindketten egy pillanatra fölemelkednek a kengyelben, s aztán csaknem egyszerre csapnak le!

És most mindkét ütés talál!

Riedesel báró, a híres vívó, a hatalmas termetű osztrák tiszt, meginog nyergében, majd nagy ívben holtan bukik le a vizenyős zsombékra.

Egy pillanatra még látszik, hogy szétvágott fejéből csordogál a vér.

– Vivát Sebő! Éljen Sebő! – harsan fel a boldog kiáltás a magyar huszárok ajkáról.

A horvát báni huszárok megremegnek, döbbenten látják parancsnokuk pusztulását, aztán ijedten, vak félelemmel visszafordulnak.

– Utánuk! Utánuk! – kiáltja Sebő alezredes, és csak most veszi észre, hogy jobb csuklójából patakokban ömlik a vér…

De nem állhat meg! Vágtatnia kell huszárjaival az ellenség után.

És amíg e különös párbaj folyt, a magyar ágyúk kedvükre tüzelhettek, pusztíthatták az ellenséget. Mert nem volt, aki

elfoglalja azokat.

Így segítette elő a sikeres bajvívás és következménye a csata teljes győzelemre fordulását! Az ágyúgolyók hamarosan kivetették a híd előtt álló császári üteget. Kénytelenek voltak a hidat is elhagyni.

A legendás hírű vörössipkások épp ekkor értek oda. A híres 3. és 9. zászlóalj gyalogosai vad szuronyrohammal futottak, hogy kiverjék onnan az osztrák gyalogosokat. Elsőnek, zászlóval a kezében, a vörössipkások rajongásig szeretett őrnagya, Földváry Károly rohant át a hídon.

Nyomában, mint az ár, ömlött át a magyar gyalogság s a lovasság. Ezután a Wysoczki-hadosztály, a híres lengyel légió következett…

Futott már az ellenség, gyáván menekült! Győztek a hős magyar honvédek! Késő alkonyat lett, mire a nehéz csata teljesen befejeződött,

Görgey, a seregek fővezére, hadijelentést írt a csatáról Joggal dicséri meg ebben Damjanich vörössipkásait és a derék lengyel légiót. Egyetlen szó sincs azonban benne Sebő alezredes párbajáról.

Elfelejtette volna Görgey? Vagy nem tulajdonított neki jelentőséget? Egyik sem hihető! Inkább az emberi gyengeség: az irigység? Mert a tápióbicskei csatában Görgey bebizonyította, hogy nagy hadvezér, de azt is, hogy gyenge jellem: elhallgatta Sebő alezredes nagyszerű tettét!

Ennek ellenére minden seregnél tudták, ismerték Sebő történetét, s úgy emlegették – teljes joggal – mint a bicskei diadal egyik jelentős hősét.

Fanyar kora tavaszi szél suhan át az egykori csatatér felett, amelynek egy része ma is zsombékos, füves terület. Itt nyugodtak külön-külön sírban a hős magyar honvédek, halmukon kis fakereszttel.

Tápióbicske egykori derék bírája, Fejér István, és felesége, Csikós Terézia, közös sírba temettette el őket, a nagykátai út mellett, 1882-ben. Hantjuk fölé fehér kőkeresztet emeltetett, amely még ma is áll.

Azokat a honvédeket pedig, kik a Tápió partjánál haltak hősi halált, 1912-ben újabb közös sírba helyezték. A kripta fölé Horvay János emlékművét – a budavári honvédszobor mását – helyezték el.

Két helyen pihennek hát a bicskei hősök csontjai, s minden április 4-én, csaknem fél évszázad óta ide jön ki a falu apraja-nagyja, hogy emlékezzék a dicső napra, és tisztelegjen a hősök emléke előtt…

Ugyanakkor él még egy kedves népszokás is; Az iskola udvarán zsemlét osztanak a gyerekeknek. Mert Fejér István bíró nemcsak kőkeresztet emeltetett, hanem egy nagyszerű alapítványt is tett:

„Hogy amíg Tápió-Bicskén magyar gyerek él, minden év április 4-én minden gyermek kapjon egy-egy zsemlét, emlékezve arra, hogy azt a földet, mely nékik a fehér kenyeret termi, a magyar hősök vére öntözte.”

A GOMBÁS-HÍD HŐSE

Fanyar kora tavaszi szél fütyült az esőktől megduzzadt Duna partján. A hajnali eget komor felhők borították.

Nehezen világosodott.

A folyam partján elnyúló kisváros szűk utcái teljesen néptelenek voltak. Pedig egész éjjel nem volt nyugovása Vácnak. A helységet megszállva tartó osztrák hadsereg a város szélére, a Héthalom és a Hétkápolna környékére vonult. Senki sem tudta, miért s mi okból.

Az elmúlt húsvéti ünnepek alatt szinte mindenki bezárkózott, kivéve azt a pár locsolkodót, aki a háborús helyzet ellenére is megtartotta ezt a régi szép szokást.

A nagy hír – a bezárkózás ellenére is – elterjedt a városban: nagypénteken Isaszegen nagy győzelmet arattak a honvédek.

– Most már csak Pest, a főváros következhet! – reménykedtek. Arra, hogy Vácott is nagy csata lesz, még senki sem gondolt.

Márton csizmadiamester, ki a Duna partján lakott, szintén nem gondolt erre. Arról beszélt, hogy két lányának mily kevés locsolója volt az idén.

– De hát kinek van ilyenkor ilyesmire kedve? – fordult feleségéhez.

– Ne ezen törje kegyelmed a fejét, hanem a csizmával törődjék! Hátha ma eljönnek érte Diósjenőről.

– No, abból se lesz már semmi, lelkem! Ha idáig nem gyöttek, már jó ideig elmaradnak. Ismerem én jól a megrendelőimet. Még ha nemesurak is az illetők.

No, ez akkor ennyiben maradt.

Aztán a ködös reggelen, a húsvét utáni kedden a szorgos csizmadia még egyszer kisuvickolta a szép, új sárga csizmát, „akiért” a megrendelője nem jött.

A váci temetőben, amíg a mester úr az új csizmát suvickolta, a nedves sírok között osztrák katonák téblábóltak. Egyik felállt, nagyot nyújtózott, a másik meg ásítozva egy sír szélére ült. Valahány várta, milyen parancsot kap. Azt, hogy itt csata lesz, álmodni sem merték.

Reggel kilenc óra lehetett, amikor egy lovas futár érkezett a temetőbe, s az egyik kapitányt kereste.

– Miért ez a nagy sietség? – kérdezte tőle egy káplár.

– Tán te a füleden aludtál? – fordult az feléje mérgesen. – Hát nem hallottad, hogy jönnek a magyarok?

A hír perceken belül végigfutott a katonák között. Nem messze, az egyik kápolna falánál, bő tábori köpenyében maga Götz generális távcsövezte a ködből kibontakozó tájat. Közben a segédtisztje, egy hórihorgas, vörös orrú, bécsi akcentussal darálta neki:

– Jött az úton egy huszárszázad, de visszapuskáztuk őket!

– Nagyszerű, Herr Baron! Nagyszerű! De nyugodjék meg, mások is jönnek. Ha igaz, hogy Damjanich Veresegyházán táborozott, akkor ez az ördög még ma ideérhet!

– Könnyen lehet – válaszolta a segédtiszt fanyarul. Hirtelen viharos eső kerekedett, olyan, hogy felért egy nyári záporral,

– Legalább a magyarok sem jönnek – bölcselkedett a segédtiszt, az osztrák báróivadék, ahogy visszatért a csapatoktól.

– Rosszul ismeri őket, báróm. Emlékezzék csak a felföldi harcokra… Makacs népség – hűtötte le Götz generális, majd hamarosan lóra ült, hogy saját szemével győződjék meg a serege riadóztatásáról.

Ám alig vágtatott odább, máris ágyúszót hallott.

– Csak nem a mieink? – kérdezte meglepetten.

Pedig éppen az osztrákok kezdték… Az egyik öreg osztrák tiszt már olyan ideges volt, hogy meg sem várva a magyarok ideérkezését, máris lövetett

Negyed óra sem telt belé, megszólaltak a honvédek ágyúi is. Damjanich tábornok, a III. hadtest vezére, aki a sereg élén lovagolt, menten parancsot adott az egész arcvonalon a támadásra. Azt hitte ugyanis, hogy Klapka, az I. hadtest parancsnoka, már Vác fölé, a szőlőshegyre ért, s onnan majd hátba támadja a városban és a széleken táborozó

osztrákokat

Nemsokára mindenütt véres tusa kezdődött a magyarok és az osztrákok között.

Az ellenség nagyszerű helyzetben volt. A dimbes-dombos Vác-környék, a temetőkert, a Héthalom jó védelmi helyet biztosított nekik.

Kezdetben kissé meg is torpant a magyarok előnyomulása. De nem sokáig! Damjanich elrendelte, hogy a csapatok egy része a Gombás-patak kőhídját foglalja el, mert aki azon átjut, már bement Vác „kapuján”.

Hamarosan több egységnél elhangzott a „Szuronyt szegezz, előre!” vezényszó. Először a derék lengyel légió bátor fiai indultak meg. A rettenetes golyózápor azonban visszaverte őket.

Hasonló sorsra jutott a Wasa-féle zászlóalj is. Úgy tűnt, hogy a támadás elakad, és a honvédeknek vissza kell vonulniuk!

Ám ekkor gyorsan előretört a 3. zászlóalj, a legendás hírű vörössipkások, élükön a rettenthetetlen Földváry Károly alezredessel.

– Utánam, legények! – hangzott fel kemény parancsa, majd kezében a lengyel légió zászlójával, mit sem törődve a kartácstűzzel, előrerohant. Még egy pillanat sem telt el, máris kilőtték alóla a lovát! Rövid kavarodás támadt, de Földváry menten új lóra pattant, s a csata tovább folyt.

– A fekete honvédtisztet! – harsogta németül a védők parancsnoka, és Földváry felé mutatott.

Újabb vad kartácstűz ropogott, és a vitéz alezredes alól a második lovat is kilőtték!

Földvári azonban nem vesztette el a fejét, fürgén felpattant a földről, kikapta a közelében levő honvéd kezéből a magyar zászlót, s újabb vezényszó után gyalog vezette a támadást.

– Ördög ez! Nem fogja a golyó! – kiabálta az osztrák

tiszt babonás félelemmel, majd a hídról visszavezényelte csapatát.

Boldog kiáltás tört fel a magyarok ajkáról, és most már a félreállt csapatok is beavatkoznak a küzdelembe.

Götz tábornok, az osztrák főparancsnok, előbb a vasúti töltésnél próbálja megállítani a támadást, de amikor ez sem sikerül, visszavonja csapatait a városba. Hamarosan az egész magyar sereg, Damjanich csapatai, súlyos utcai harcokat vívnak.

Ám minden hiábavaló!… Az osztrákoknak menekülni kell! A nagy tusában még Götz tábornok is súlyos fejsebet kapott, s rövid idő múlva a bátor tiszt a magyarok fogságába esett.

A váci nép ujjong! Mindenki boldogan rohan az utcára, és harsányan éljenzik a győztes honvédeket! Közben dézsákban, vödrökben hordják nekik a váci hegyek finom levét.

…Az egész város a nap hőséről, a barna képű honvéd alezredesről, Földváry Károlyról beszél. Köpenyét tizennégy golyó lyukasztotta át, az egyik csizmája talpa leszakadt, de ő egy karcolást sem kapott!

Délután négy órakor már verőfényes, tavaszi napsütés ragyog a város felett. A győztes csapatok főparancsnoka, Damjanich tábornok, a püspöki palota vendégeként fogadja az ujjongó váci polgárság küldöttségét.

Tizenkét szép váci leány hatalmas virágkoszorúval kedveskedik neki. De jut a virágokból Földváry Károlynak is!

A nagy-nagy ünneplés közepette Földváry alezredes segédtisztje, egy fiatal hadnagy, valamit sugdos a parancsnoka fülébe.

A honvéd alezredes töpreng, gondolkodik.

– Hát nem bánom, jöhet.

És a nagy ünneplés kellős közepébe Márton mester úr, a derék csizmadia toppan be. Vállán a szép új, sárga csizmával.

– Azt hallottam – szólt megilletődötten, Földváry felé fordulva, hogy a csatában leszakadt a kegyelmed csizmájának a talpa.

– Mi tagadás, így esett – nevet az alezredes.

– Fogadja hát el tőlem e csekélységet – szól a derék mester, majd a vitéz katonának átnyújtja a szép sárga csizmát.

A HÓFÖRGETEG LOVASA

A nagy, lomha vaskályhában vidáman ropogott a tűz. Nagyapó, akit az unokája Papónak nevezett, csöndesen szunyókált mellette egy székben.

Nem így az unoka. A harmadik osztályos Jóska, ö lovakat, motorokat, ágyúkat vonultatott föl, hogy megostromolja a tüzes „vasszörnyet”, a drága, kedves, meleget széthintő kályhát. Már éppen a közelébe ért a zajos sereg, amikor Papó felriadt.

– Ejnye-bejnye – mordult fel kissé morózusan. – Már megint miben töröd a fejed?

– Ostromban! – hangzott a kemény felelet.

– Tégy le erről, hiszen ez veszélyes! – évődött Papó.

– Csak akkor hagyom abba, ha mesélsz nekem! – követelődzött a legényke.

– No jó… Elmondom hát tenéked a hóförgeteg lovasát, ha csendben figyelsz, s ha katonáidat a hátországba, egyszóval a „tologóba” vonultatod.

Jóska erre nagy sebesen összeterelte vészes játék hadseregét, hogy valamennyit az ágy alá betolható heverőre, a tologóba helyezze.

– Én a nagyapámtól hallottam, ő pedig az édesapjától –

kezdte halk hangon Papó. – Bizony régen történt ez, talán másfél száz esztendeje. Szép hazánk földjét osztrák császári csapatok taposták, s újra el akarták venni a nehezen megkaparintott szabadságot. Ezt a vidéket, egyszóval a Bükköt is megszállva tartották. Ám a hegyi nép nem nyugodott bele! 1848 telén á favágók, szénégetők, pásztorok felhúzódtak a hegyek közé, elsősorban a behavazott Bükk-fennsíkra. Csoportokba verődtek, a hamarosan kemény, elszánt csapatot alkottak. Nem volt nekik kezdetben fegyverük, csupán dorong, balta avagy éppen valami szántó-vető kéziszerszám. Annál nagyobb volt azonban lelkesedésük, az akaratuk.

Különösen kitűnt közülük egy Kormos Lajcsi nevezetű fiú, aki még alig múlt tizenkét esztendős, de máris a népfelkelők, vagy ahogy akkor nevezték őket, a vörös sipkás gerillák közé állott.

Eleinte nem vették komolyan a felnőttek. Csak olyan tücski-hajtsdki legénykének tartották. De mikor egyik ügyes dolgot a másik után hajtotta végre, bizony megnőtt a becsülete! Sok bátor cselekedete közül én csak egyet említek most. Nagy, kemény, zordon tél szakadt akkor a Bükk vidékére. Aki csak tehette, a meleg sutba húzódott, ha éppen volt tüzelője. Ám a szegény gerillák csak a fából összetákolt kunyhókban kucorogtak.

A környék osztrák parancsnoka, egy pókhasú, kövér báró, bizonyos Katz-Matz vagy miféle nevű generális, egy kegyetlen téli napon elrendelte, hogy a fennsíkon tanyázó magyar népfelkelőket támadják meg. Több száz osztrák lovast indítottak a gerillák bekerítésére. Kormos Lajcsi, aki egyébként a magyar csapat kisdobosa is volt, nem félt sem az osztrákoktól, sem a hidegtől. Amikor Boros Lidustól, a szilvási kastélyban szolgáló kis komornától titkon megtudta a vészes hírt, nem habozott egy pillanatig sem. Kicsiny, mokány lovára ült, hogy segítséget kérjen.

Kormos Lajcsi kisdobos egy vad téli éjszakán teljesen

egyedül, kicsiny, de erős lova hátán Diósgyőr felé vette útját. Tudta, hogy ha eljut oda, akkor a vashámorok szorgosdolgos munkásai a szorongatott vörössipkások segítségére sietnek.

Lajcsi jól ismerte az erdei ösvényeket, utakat, hiszen édesapjával gyakorta megjárta őket. Nem is volt semmi baj, míg a fennsíki Feketesár környékére nem ért. Itt bizony kegyetlenül tomboló hóvihar állta az útját. Ám bármily kicsiny legényke volt is, nem torpant meg! Bőrkucsmáját mélyen a fülére húzta, majd a Mordi nevű lovacska hátára hasalt, s úgy vágott neki a havas förgetegnek. Süvített, tombolt a téli szél. Á fennsíki cserjék, bokrok keservesen hajlongtak az orkán vad cibálásában. A kisfiú arcára, orrára szinte ráfagyott a jég. De ő csak ment!

Ne is mondjam, hogy útról szó sem lehetett. Csak toronyiránt, illetve mit is beszélek, csak sziklairánt, mégpedig a magos Fehérkő irányába botorkált a ló és elszánt lovasa.

Bizony késő hajnal lett, mire elhagyta Fehérkőt, a zordon, fenséges sziklatömböt, hogy a Bányabükk völgyében folytassa az útját. Nagy-nagy szerencséjére megállt a szél, elcsendesedett a hóvihar, csupán az ezüstszínű pihék hulltak alá a földre, vakító fehér palásttá omolva.

Jó reggelre járt már az idő, amikor a hegyi gerillák dobosa a diósgyőri nemzetőrkapitány szállására bekopogott. Elmondta néki, hogy miért jött, s abban a minutumban ájultan esett össze.

A kapitány és felesége felnyalábolták a fáradt kis hőst, a hóförgeteg lovasát, és azon nyomban meleg dunyha alá dugták.

Ám a diósgyőri nemzetőrkapitány nem foglalkozhatott véle sokáig, felesége ápolására bízta Lajcsit, majd, amilyen gyorsan csak tudta, riasztotta az embereket, a vashámorok munkásait.

Össze is gyűltek azok hamarosan szép számmal, sőt még

a miskolci Vay kapitány nemzetőreinek is üzentek.

Így történt aztán, hogy a diósgyőri és a miskolci nemzetőrök hamarosan a hegyi gerillák segítségére siettek. Éppen idejében érkeztek.

A bálványbérci tábort már ugyancsak ostromolta az osztrák. Már-már azt is hitték, hogy győznek a gőgös császáriak, amikor egyszerre csak a hátuk mögött megcsillantak a Borsod megyei nemzetőrök fegyverei. Ne is mondjam, hogy micsoda nagy rémület támadt az osztrákok között! Mindent eldobálva, hanyatt-homlok menekültek vissza a szilvási völgybe, a szállásukra.

Így menekültek meg a fennsíki, vörös sipkás gerillák! Mindezt Kormos Lajcsinak, a bátor kis lovasnak, a csapat dobosának köszönhették… Ki is tüntették kétszer is a legénykét. Azt mesélték az öregek, hogy egyszer maga Kossuth apánk tűzte a mellére a háromszínű kokárdás medaliont.

Bizony, ilyen derék fiú volt ez a Kormos Lajcsi – fejezte be elbeszélését Papó.

– De szép mese volt! – kiáltott fel a szöszke Jóska.

= Alighanem igaz mese volt ez, kisunokám – mondotta nagyapó, majd kedves kék szemével kitekintett a havas világba.

ÖRVÉNYKŐ REMETÉI

A bujdosó, aki gyakorta megfordult az aranyba színesült lombok alatt, még sosem maradt ilyen későig a rengetegben. Az őszi alkony kékesszürke homálya már befödte a közeli magas sziklát, amelyet a barkó-palóc nép az itt zúgó, kavargó, örvénylő téli viharokról Örvénykőnek nevez.

E különös szikla a Bükk északnyugati részén, magasan a Tardona nevű kis falucska fölött fekszik. A tövében meghúzódó parányi helységből – mely néki menedéket adott –

indult el a nyurga, szakállas idegen, hogy megnyugvást, feledést leljen a zordon táj szépségében.

…Hirtelen hűvös szél támadt a fennsík felől. A bujdosó összébb húzta magán fakószürke felleghajtóját.

Hallgatódzott. Az ősz maró szele szinte jajongva sikongott a szentléleki kolostor romjai között. A meg-megálló, majd megfutamodó szél tompa léptek zaját sodorta feléje.

A bujdosó megrezzent. Hirtelen a völgyi faluban levő szállásadó gazdái jutottak eszébe, akik óva intették őt magányos csavargásaitól.

– A vadtól nem félek, csak a gonosz, ellenséges indulatú emberektől tartok – mormogta mintegy biztatásként maga elé, majd görcsös botját erős elszántsággal megmarkolva, a szikla oldalához lapult.

Pár perc múltán a zúgó szél ellenére is erősödtek a léptek. A bujdosó jól látott mindent. Nyolc-tíz szűrös-gubás, nagy kalapos, puskás ember csörtetett a fennsík felől az Örvénykő felé. Mintha valakit keresnének! Talán éppen őt, a bujdosót, aki a szabadságharc bukása miatt rejtőzik?

A puskás jövevények váratlan megtorpantak.

– Kapitány úr! Még az elébb itt láttuk mozogni! – kiáltott hátra az egyik szűrös ember, teljes erejéből ordítva s túlharsogva a szél zúgását is.

E szavakra magas, nyurga férfi lépett előre, szűrén keresztbe vetett karabéllyal.

– Káprázott a szemed, Márton – mondotta kissé rekedtes, de mégis szép baritonján.

Az utóbbi szavak, ha darabokra tépve is, de eljutottak a füléhez. Furcsamód kedvesnek érezte, s kellemesen hatott reá. Mintha valaha, valamikor hallotta volna e hangokat.

– Ezek magyarok – lélegzett fel megkönnyebbülten a vándor, aztán ellépett a sziklától.

A szűrös, puskás jövevények ámulva meredtek reá. A szürke felleghajtó, a szikla deressége, az alkony homálya

teljesen elrejtette az idegent. És az most, mint valami jelenés, „kilépett” a sziklából.

Legelőször a magas, nyurga kapitány ocsúdott föl.

– Hé, földi! Ki vagy? Jer közelebb! – hangzott fel újra a szép bariton.

A szél eközben váratlan megállt, s az alkonyi csendet a feszült várakozás néma izgalma töltötte be.

A kapitány azt hitte, a vándor nem értette jól a szavait. Még hangosabban s még keményebben megismételte hát.

– Értettem én! – kiáltotta vissza az ismeretlen. – Ám tudni akarom szándokotokat!

A kapitány erre intett embereinek, s azok sietve közeledtek, majd puskáikat a felleghajtós vándorra szegezve, háromnégy lépésre megálltak előtte.

– Szavaid után magyar is lehetsz – szólalt meg ismét a szűrösök vezére. – Persze nem mindegy, hogy milyen.

A szakállas, magas jövevény erre kesernyésen elmosolyodott.

– Fegyvertelen és üldözött, ki valaha jobb napokat remélt.

A keserű, vádló kifakadás mellbe vágta a kapitányt. Ám nem a beszéd tartalma, hanem az idegen hangja lepte meg elsősorban. Ismerős, igen nagyon ismerős volt e hangszín, de még a kísérő taglejtése is.

– Csak nem valami bujdosó színész? – faggatta a kapitány, s egy lépéssel közelebb ment a vándor felé.

– Kik vagytok hát ti, emberek? – dörmögte bosszúsan a felleghajtós, szakállas idegen.

– Nem rablók, nem útonállók, s nem hegyi haramiák – magyarázta a kellemes bariton hang tulajdonosa.

– Megmondom hát én! – kiáltott fel hirtelen szenvedélylyel az idegen vándor. – Szent őrültek, a hegyi kövek „remetéi”, kik meg akarjátok fordítani a szörnyű balsorsot, dicső szabadságharcunk bukását?

– Eltaláltad, idegen! – sóhajtott fel keserűen a kapitány.– De te még mindig titkolódzói?

A bujdosó nehéz, fáradt léptekkel megindult a puskások parancsnoka felé. Á szűrösök feszülten s kíváncsian figyelték.

– Egy nagyszerű, de bukott eszme embere vagyok én is, akit a zsarnoki önkény halálra keres – szólt elszántan, s majd egy lépéssel a kapitány előtt megállott.

És ekkor különös, nem várt dolog történt. A fehér szűrös, karabélyos kapitány felkiáltott:

– Móric! Móricom! – s széles, szenvedélyes mozdulattal keblére ölelte a szakállas idegent.

– Az istenért, Gábor! – morogta meghatottan. – Ne törd szét a csontjaimat…

A szűrös, puskás emberek, a bükki gerillacsapat tagjai meglepetten engedték le fegyvereiket. Még nem tudták, hogy a letiport ország legnagyobb írója, Jókai Mór, és a pesti Nemzeti Színház egykori nagy színésze, Egressy Galambos Gábor gerillakapitány találkozott itt, a ködbe vesző, zordon Örvénykő szomszédságában, az elbukott haza egyik ismeretlen zugában.

ÖRÖMED

Az utasnak, aki Bélapátfalváról igyekszik Szilvásváradra, a Szalajka-völgyi megálló előtt egy kicsiny dombra kell felkapaszkodnia.

Valaha komoly magaslat volt ez… Ma már csupán kisebb emelkedő, mivel az emberi kéz egészen legyalulta.

Gyermekkoromban szilvásváradi nagyapámmal gyakran jártam erre. Egy alkalommal, amikor nyikorgó ökrös szekéren döcögtünk Bélapátfalvára, megkérdeztem tőle, miért viseli e hegy az Örömed nevet.

– Érdekes története van ennek – mosolyodott el az ősz hajú öreg, majd unszolásomra elmesélte az Örömed-hegy regéjét.

– Hajdanában, a réges-régi világban, a nagyurak sokat civakodtak egymással. Élt a negyvennyolcas idők előtt Szilváson egy Keglevich Miklós nevű gróf. Lehet, hogy báró volt, de ki a fene tudná megjegyezni ezeknek a tituláját! No, egyszóval ez a gróf nem volt vallásos ember. Hitét, egyházát ugyancsak elhanyagolta. Mondanom sem kell, hogy ez nem tetszett az egri papoknak, főként a püspök úrnak. Aztán ráadásul még agglegény is volt Keglevich Miklós, a sok-sok nagybirtok tulajdonosa. Bizony elvárták volna tőle, hogy bőkezűen adakozzék az egyháznak, vagy pedig örökös híján ráhagyja a vagyont. Egy alkalommal, amikor a püspök találkozott Egerben a szilvási földesúrral, burkoltan bár, de célzott is erre.

Miklós gróf – aki csavaros eszű ember volt – rögvest így válaszolt az egyház nagyurának.

– Adakozom én, de csak Szilváson.

– Jó, akkor odamegyünk érte – kapott rajta a püspök.

– Nem pénzre, hanem templomépítésre gondoltam – javította ki a gróf.

Nagyot nézett erre az egyházi főúr, hiszen Szilváson alig lakott katolikus. Keglevich gróf azonban hajthatatlan volt, ragaszkodott eredeti tervéhez. Végül is a püspök belement a dologba, hiszen így mégiscsak adakozásra bírta Szilvásvárad grófját. Egy szép tavaszi napon pedig az egri püspök és kísérete nagy számú hintón kikocsikázott Keglevich Miklós falujába, a templom helyének kijelölésére. A gróf úr pedig pompás vacsorát adatott az előkelő egyházi méltóságok tiszteletére. Finom, ropogós húsokat ettek, s jó piros egri bikavért ittak reá. Meg is eredt széles jókedvében a méltóságos püspök úr nyelve!

– No, kalitkába fogtuk a jómadarat, most már csak arra

vigyázzunk, hogy el ne repüljön! – mondta latinul a mellette ülő egyik testes kanonok úrnak.

Hogy, hogy nem, de eme csípős megjegyzést a szilvási gróf meghallotta. Rögtön tudta, hogy ez csak őreá vonatkozhat! Bizony éktelen haragra is lobbant tőle.

„Majd adok én tenéked jómadarat!” – gondolta, s azzal egy óvatlan pillanatban távozott a vacsorázó vendégek közül, s meg sem állt a lovásza szállásáig.

Bizony hajnal volt már, amikor az egri egyházmegye urai hintóba szálltak, hogy elhagyják a szilvási kastélyt.

Miklós úr és lovásza. Varró János, lóháton egészen a falu végéig elkísérték az egyházi uraságokat. Itt azonban a hosszú, füzes réten eltűntek, s – illa berek! – gyorsan a mai Örömed-hegy másik oldalába, az országút fölé lovagoltak. Ott, a sűrű bokrok között rejtőztek el aztán, figyelve a papi hintók karavánját.

Jó félóra múltán meg is jelentek azok, hogy hamarosan dübörögve, zúgva lefelé induljanak a kanyargós szerpentin utakon.

Nem telt bele azonban egy jó negyedóra sem, amikor váratlan dolog történt. Az első hintónak, amelyben a méltóságos püspök ült, egyszerre kiesett az összes kereke!

Ne is mondjam, hogy micsoda felfordulás támadt! Nemsokára pedig a püspök urat az országút árkából emelték ki.

– Ez csak a Miklós gróf kegyetlen tréfája lehetett! – jelentette ki haragosan az egyik kanonok.

Az esetből aztán nagy per lett, amelynek tárgyalásain kiderült, hogy a püspök úr hintójának vas tengelyvégszögét fűzvesszőre cserélték ki! Méghozzá Varró János lovász, a gróf úr parancsára.

– De mi köze ennek az Örömed névhez? – kérdeztem nagyapámat csodálkozva.

– Csak annyi, hogy a gróf nagy nevetés közben ezt kiáltotta a püspök felé: – Püspök atyám, nagy volt az örömed, de

nagy lett a bosszúságod is! De a püspök úr már nem hallotta ezt, mivel lábtörést szenvedve pihent a hintó mellett. – Ki nyerte, ki vesztette el aztán a nagy pert, én bizony meg nem mondhatom… De ezen a hegyen mindörökre rajta maradt az Örömed név – fejezte be szilvási nagyapám a történetet,

SZÉGYENTETŐ

Szülőfalum, Nekézseny, és Sáta község között van egy magas, kavicsos hegy. A legteteje lapos és sovány. Agyagos szántóföldek nyúlnak rajta.

Ezt a kisebbfajta fennsíkot Szégyentetőnek nevezi a nép. A télen otthon járva, megkérdeztem kilencvenkét esztendős édesapámat, honnan kapta a fennsík ezt a különös nevet.

Ő az alábbi történetet mesélte el nekem:

– Hajdanában gazdafiú nemigen vehetett feleségül szolgálóleányt. Nagyon tiltották az ilyesmit, mivel a föld nagysága határozta meg, ki kit vehet feleségül.

Így volt ez a Tóth Mihály nevezetű, jómódú gazdafiúval is. Szolgált ugyanis náluk egy igen szép leány. Olyan gyönyörű teremtés volt, hogy a napra lehetett nézni, de rá nem – ahogy a mese mondja. Csoda-e hát, ha megtetszett a legénynek?

Elhatározta, ha a leány is úgy akarja, egybekelnek.

A fiú szülei hallani sem akartak a dologról. Tóth Mihály azonban bátor, kemény legény volt, s szülei akarata ellenére is feleségül vette a szolgálóleányt.

Az apja úgy megharagudott rá, hogy mindenéből kitagadta, mennie kellett a háztól. A fiatal házasember azonban nem ijedt meg. Volt két erős keze, napszámból tartotta el a feleségét. Olyan szorgalmasan dolgozott, hogy lassan-lassan szerzett magának egy lovat meg egy szekeret. Azzal fuvarozgatott, abból éldegélt. Néhány év múlva egy darabka

földet is vett magának. Sovány volt ez a föld, és rossz helyen feküdt, a Nekézseny és Sáta közötti fennsíkon.

Mire ide felért az ember meg az állat, ugyancsak kifáradt. Tóth Mihály azonban nem törődött vele, pedig akármennyit is dolgozott rajta, olyan keveset termett, hogy még a belevetett magot sem hozta meg.

– Nem érdemes megművelni – hajtogatta a felesége.

– Értesz is te ehhez! – intette le Mihály.

– Annyit értek, hogy ha máshol kevesebbet veszel, akkor is többre mégy vele – replikázott a felesége.

No, ez ennyiben maradt…

Hanem egy alkalommal ebédet vitt oda Tóth Mihályné. Bizony csak bableves volt meg egy kicsi, kerek cipó.

Ette, ette a gazda a bablevest, s hozzá a cipóból tört le egy-egy falatot. Egyszer, ki tudja, hogy s miként, egyet penderedett a cipó, s gurult lefelé. Tóth Mihály nagyot nézett, s még fel sem ocsúdott ámulatából, amikor azt látta, hogy a kutyája rohan a cipó után!

Tóth Mihály, aki afféle rigmusfaragó ember is volt, mérgében földhöz csapta a bableveses köcsögöt, s imigyen adott hangot keserveinek:

Szégyenemnek teteje!
Ördögadta nagy hegye!
Vetek beléd bukfencet!
Nem kell többé a földed!

Azzal sarkon fordult, és örökre otthagyta a földet, feléje se nézett többé. Sokáig parlagon hevert, nem kellett senkinek.

– Azóta nevezik ezt a hegyet Szégyentetőnek – fejezte be édesapám a történetet.

AZ UTOLSÓ HABSBURG „JÓSLATA”

Az agg zsarnok – Ferenc József – halála után IV. Károly került a magyar trónra s az osztrák császári székbe.

A Monarchia süllyedő hajójának szürke kapitánya volt ő, aki az első világháború szennyes hullámai között bizony tehetetlen kormányosnak bizonyult.

Magyarországot, a Habsburgok utolsó menedékét azonban mindenáron meg akarta tartani. Ezért egyre jobban törődött a hátország ügyeivel.

Így jutott el a Mátra alatt fekvő Gyöngyösre is.

Ez a szűk utcás kisváros 1917 májusában történelme során immáron hetedszer égett le.

A tűz, amely a kórház konyhájából indult el, hamarosan úgy elharapódzott, hogy a fél várost elpusztította.

A rettenetes hír természetesen eljutott az új király fülébe is.

Nosza, hamarvást odautazott hát, hogy a bajba jutott emberek között forgolódván, népszerűsítse magát.

1917. május 24-én a gyöngyösi állomásra begördülő különvonatát a szikár egri érsek, Szmrecsányi Lajos fogadta.

Az általános nyomorúság és gyász ellenére – hiszen a tűznek sok halálos áldozata volt – a királyt mégis négylovas hintón vitték a városházára.

Az üszkös-füstös romok nem valami kellemes benyomást keltettek az új királyban.

– Ez az egész a mai világ szimbóluma – fordult német szóval a mögötte ülő Tisza István miniszterelnökhöz.

– Főként országainkat példázza – tette hozzá keserűen a gróf, mivel már hetek óta a lemondás gondolatával foglalkozott.

– Az Úr megpróbálja az övéit – szólalt meg száraz hangon a mellette ülő érsek.

Ebbe a vidámnak éppen nem mondható hangulatba rob-

bant bele egy hangos, borízű hang:

– Jó napot, tekintetes főkirály úr! – harsogta egy gyöngyösi parasztember, kilépve az út menti bokor mögül.

– Ne háborgassa a felséges urat! – lépett melléje mérgesen egy kakastollas csendőr.

– Ejnye, biztos uram! – csóválta fejét a jóember. – Hát már köszönni sem szabad a magamfajta szegénynek?

– No jó, most már eleget locsogott kend! – förmedt rá a rend őre, majd kirántott kardja segítségével hátratuszkolta az „illetlen” tolakodót.

A király jól látott és hallott mindent (ráadásul magyarul is értett), de úgy tett, mintha semmit sem vett volna észre.

E kellemetlen incidens után az előkelőségek végigkocsikáztak a városon. Ekkor jelentette ki nagy pátosszal őfelsége:

– Még ma szentesítem Gyöngyös városának újjáépítési tervét, és nagy összeget ajándékozok a tűzkárosultaknak.

Szmrecsányi érsek úr hívei nevében alázatos hangon köszönte meg a felség jólelkűségét.

A hír, hogy a király nagyobb összeget szándékozik kiosztani a tűzkárosultak között, valósággal lázba hozta a sokat szenvedett város lakóit. Többen három-négymillió koronát emlegettek, de a vérmesebbek még 10-12 millióról is beszéltek.

– Derék, jószívű király ez! – dicsérte a kárvallott nép, s nagy izgalommal várta a másnapot, amikor a király a város képviselő-testületének gyűlést tart, ahol beszédet is mond, sőt bejelenti az ígért összeget.

A gyűlésen nagy pátosszal s tele ígérettel kezdte beszédét.

– Mi, Isten kegyelméből Magyarország királya és Ausztria császára, emez ünnepélyes órában kijelentjük, hogy Gyöngyös város kárvallott lakosainak – kezdte németül IV. Károly – 50 ezer korona készpénzt adunk! – s ezután a pénzt

ropogós bankákban át is nyújtotta a polgármesternek.

A jelenlevő előkelőségek meg a város vezetői – noha igyekeztek magukon uralkodni – nem tudták eltitkolni meglepetésüket. A gyöngyösieket kegyetlen csalódás érte. A polgármester is annyira zavarban volt, hogy alig hagyta el valami köszönő hang a száját.

IV. Károly mindezt azonban a „meghatottságnak” tulajdonította, majd – a bekövetkező fagyos csend közepette Széchenyi Istvánt utánozva – tört magyarsággal a következőt kiáltotta:

– „Työntyös nem folt, hanem nincs!” – S ezzel leült…

A kirobbanó nevetést csak Szmrecsányi érsek hirtelen felállása akadályozta meg, aki hosszas szónoklatban ecsetelte a felség jó szívét, hogy, ímé, a sok háborús kiadás ellenére is ennyire gondolt Gyöngyössel.

(Igaz, azt beszélik, hogy még az érsek is nehezen gyűrte le a szája szögletében megbújó mosolyt.)

Volt azonban – főként a hátsó sorokban – olyan városatya, aki a pad alá dugva a fejét, félhangosan felnevetett.

Távozása után a városatyák egy közeli sörözőbe mentek – áldomásra, s ott a legbátrabb epésen jegyezte meg:

– No, őfelsége megadta nekünk, megköszönhetjük… De az is igaz, hogy ennyit egy valamirevaló szatócs is megajánlott.

– Ráadásul még a jövőnket is megjósolta – fűzte hozzá a másik. A hír pedig hamarosan a város lakóinak tudomására jutott.

Bezzeg nem éljeneztek már, amikor a király elutazott!

Szerencsére az utolsó Habsburg „jóslata” nem következett be.

Gyöngyös ugyan hétszer leégett, de ma szebb, mint valaha! Szép új lakótelepei, szaporodó üzemei, tágas parkjai fennen hirdetik a gyöngyösi nép szorgalmát és szülővárosuk

iránti szeretetét.

UTÓSZÓ

Hazánk különböző tájainak népmondáiból, népregéiből nyújtok itt át egy csokorra valót… Valójában öt megye – Heves, Borsod, Abaúj, Zemplén, Pest – elbűvölően szép, hegyes-völgyes, dimbes-dombos és sík vidéki tájain játszódnak le e mesés hangulatú történetek.

A Mátra, a Bükk-hát, a Hernád mente, a Cserehát, a Hegyalja, a Tisza mente, a Duna-Tisza köze, a Duna mente, a Tápió völgye népeinek hajdani gazdag szájhagyománykincséből szedegettem össze a széthullott magvakat.

Nagyrészt gyermek- és ifjúkorom kedves tájai ezek (Heves, Borsod, Zemplén), vagy nevelői pályám működésének színhelyei (Pest megye), amelyekhez sok-sok kedves emlék, élmény fűződik… A régen hallott történetek okán és jogán tértem vissza e tájakra – vagy mint író-vendég, vagy mint gyűjtő, hogy csaknem két évtized alatt tudatos gyűjtőmunkát is végezzek.

Sok kedves kisdiák, könyvtáros, tanár és önkéntes gyűjtő is segített, akiket köszönet illet, de akiknek nevét hosszadalmas lenne felsorolni.

Ők voltak azok, akik már vagy gyűjtöttek a nép körében, vagy pedig önmaguk mondottak rövidebb-hosszabb történetmagvakat, regetöredékeket.

Kisdiák segítségeim közül külön meg kell említenem az abaújszántói, a tállyai, a monoki gyerekeket, akik lelkes gyűjtőmunkával szedték össze a még jelenleg is a nép ajkán élő mondák alapjait. Köszönettel emlékezem meg a putnoki és a nagykőrösi kisdiákokról is.

Szándékom az volt, hogy e mondai töredékekből kerek, egész történeteket formáljak, és gyermekeinket megismertessem e kincsekkel: őrizzék meg őket, s adják tovább az utókornak.

Úgy gondolom, jelenünkben ez nagyon fontos feladat, hogy gyermekeink, az ifjúság számára szépírói eszközökkel élesszük fel a már csaknem feledésbe merült népmondai témákat.

Repüljön hát minél többet a „szépen szálló sólyommadár”, a monda, hogy kézről kézre szállva tanítsa, gyönyörködtesse az utánunk jövő nemzedékeket.

B.B.

TARTALOM

Miért sír Darnó király? 5
Deédes és Nekese 13
Saskő 17
A Ketel-patak helye 21
A kozákok vajdája 28
Szépen szálló sólyommadár 34
Boldogkő var tündérei 40
Az erki favár vitéze 45
Kanászvar 53
Oroszlánkő 58
Vasvár 65
A kísértetek szigete 68
A szendi lángok 77
A jenői íjászverseny 82
A láp tündére 87
A vilmányi leánykő 101
Vaskapu 105
A basa meg a palóc 111
A basa fája 116
A zsákal aranynyereg 121
Rablók a hordóban 126
Sali Buling basa levele 132
Csata a szüreten 136
A Szarvas-szőlő kincse 141
A putnoki nagyharang 146
Szeptemberi kuruc diadal 152
Rákóczi kovácsa 156
A furfangos pataki diák 161
A császár és a szegény pap 166
A gesztelyi „múzsafiak” 173
Vendég a csárdában 176

Párbaj a Tápió partján..... 179
A Gombás-híd hőse..... 191
A hóförgeteg lovasa..... 196
Örvénykő remetéi..... 200
Örömed..... 203
Szégyentető 206
Az utolsó Habsburg „jóslata” 208
Utószó..... 212

HU ISSN 0324-3222

ISBN 963 11 2399 5

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Szilvásy György igazgató
Szikra Lapnyomda (80.2449), Budapest, 1980
Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató
Felelős szerkesztő: Rónaszegi Miklós
Műszaki vezető: Haás Pál
Képszerkesztő: Szecskó Tamás
Műszaki szerkesztő: Kellermann József
55 000 példány. Terjedelem: 13,5 (A/5) ív. IF 4053